PAUL PETRESCU

ARHITECTURA ŢĂRĂNEASCĂ DE LEMN DIN ROMÂNIA

D.M.A.S.I.
14
1224
2944

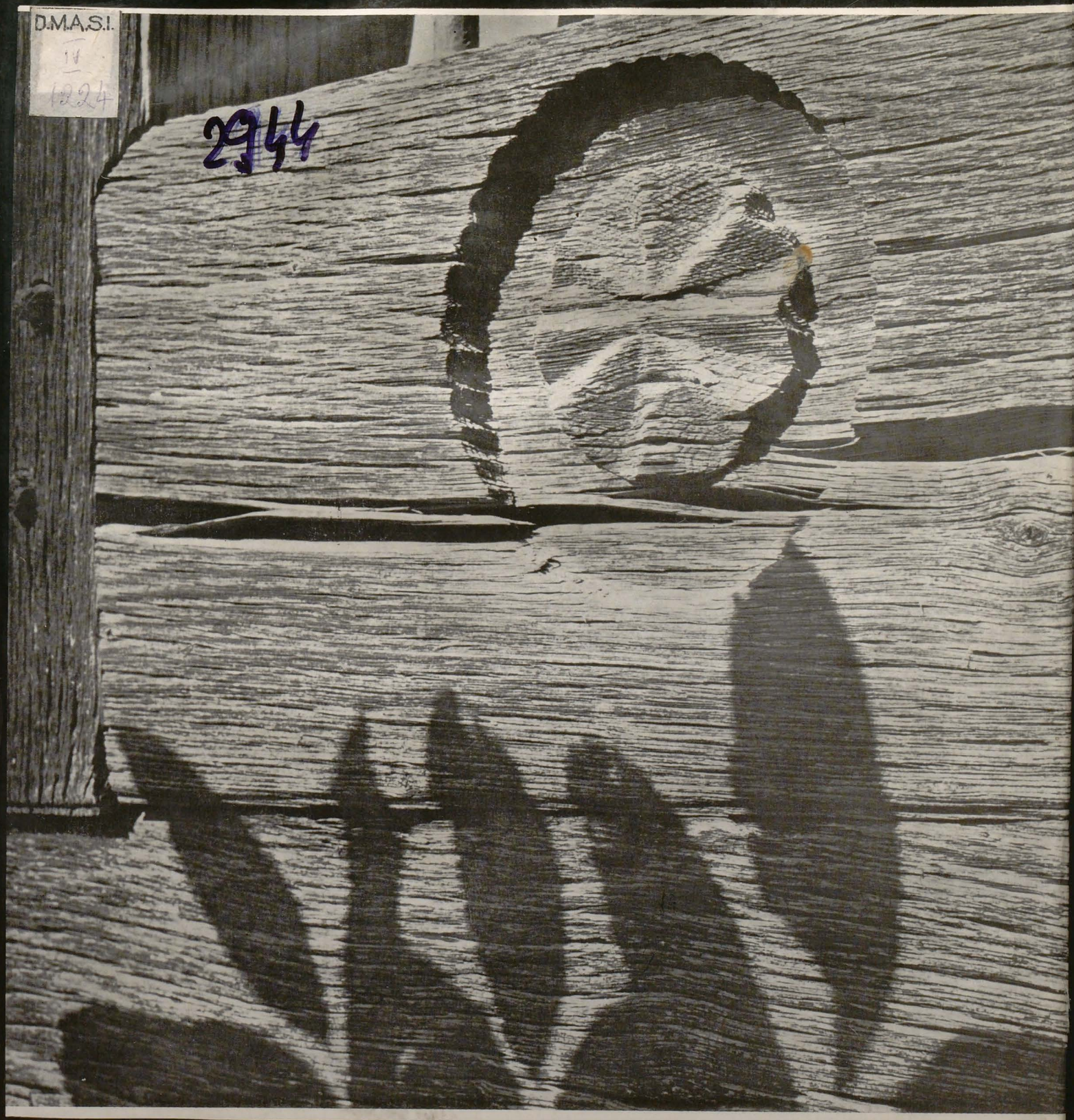

«Casa țăranului este clădită parcă în funcție de lumină, și albul varului nu obosește ochiul, pentru simplul motiv că streașina prispei sau a cerdacului aruncă mereu o umbră odihnitoare asupra zidurilor văruite. Adînca poezie ce emană dintr-un sat românesc provine din faptul că aici comorile nu sînt decît sufletești. Tradiția se exprimă printr-o veșnică renaștere și o veșnică izbîndă . . . ca și natura. La adăpostul nucilor bătrîni, la umbra sălciilor sau sub straja plopilor, la poalele munților sau pe malul apelor fugare, cu cruci la răspîntia drumurilor, și cu fîntîni ale căror cumpene stau strîmbe, împinse de vînt, ca niște semne ale unei religii uitate, satele noastre sînt o discretă lecție de armonie».

GH. M. CANTACUZINO
DIN «ARCADE, FIRIDE ȘI LESPEZI», 1930

D. M. I.
BIBLIOTECA
Inv. 2944
Cota

https://biblioteca-digitala.ro

Comori
de artă
din România

ARHITECTURA ŢĂRĂNEASCĂ DE LEMN DIN ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

Fotografii color:
SANDU MENDREA (E.F.I.A.P.)

Fotografii alb negru:
SANDU MENDREA (E.F.I.A.P.)

7, 11, 13, 14, 22, 26, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 73, 74, 82, 83, 86-90, 99-102, 125-141, 143-145, 147, 150, 152-154, 157, 158, 161-163, 168, 173, 183-193.

GHEORGHE ȘERBAN (E.F.I.A.P.):

1, 12, 15, 16, 29-31, 35, 37, 40, 66-69, 75, 77-80, 91, 155, 156, 159.

PAUL PETRESCU:

2, 4, 5, 8-10, 17-21, 27, 28, 32-34, 36, 38, 39, 47, 58-64, 70, 72, 85, 92, 93, 97, 98, 103-106, 108, 110, 172

și secția foto a Combinatului poligrafic «Casa Scînteii»

https://biblioteca-digitala.ro

IV 1224

Paul Petrescu

ARHITECTURA ŢĂRĂNEASCĂ DE LEMN DIN ROMÂNIA

D. M. I.
BIBLIOTECA
Inv. 2944
Cota

26,5 cm.

Editura Meridiane
Bucureşti, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

D.R.A.S.I.
BIBLIOTECA
Nr. inv. 2944

Pe supracoperta I:
Biserică din Răchitoasa. Detaliu de fereastră

Pe supracoperta a IV-a:
Tălpile masive şi stîlpii ciopliţi
ai unei case din Gorj

Detaliu de îmbinare la biserica din Chiraleş

Casă cu o singură încăpere
construită din trunchi de brad, Moldova

B.M.A.S.I.

https://biblioteca-digitala.ro

Civilizaţia românească a lemnului

Străbătînd, în timp, istoria românilor şi, în spaţiu, pămînturile româneşti, oricînd şi peste tot te întîmpină o prezenţă statornică, severă şi ocrotitoare, grandioasă şi melancolică, binefăcătoare în timp de pace, întunecată la vreme de război: pădurea românească. Istoria şi etnografia noastră nu au utilizat încă toate sursele şi argumentele legate de această mare şi complexă realitate, pădurea, codrul, care secole de-a rîndul, dacă nu milenii, a fost fundalul măreţ al frămîntărilor şi înfăptuirilor poporului român. Nu s-a luat în seamă destul că în armonioasa alcătuire a pămîntului românesc — construit în uriaşe trepte circulare jur împrejurul inelului masiv al Carpaţilor — imensa mantie a codrilor protectori cobora de pe înălţimile montane şi colinare pînă departe în cîmpiile sau podişurile joase de la răsărit, de la miazăzi şi de la apus. În istoria şi în legenda neamului nostru ca şi în realitatea păstrată fragmentar pînă azi, ajutînd la reconstituirea celor ce vor fi fost în trecut, stăruie, după cum dovedeşte toponimia, amintirea acelor codri străbuni: codrii Fălciului şi Tigheciului la răsărit, codrii Deliormanului şi ai Vlăsiei la miazăzi, codrii Silvaniei la apus. În multe locuri, mai ales în miazăzi şi apus, codrii aceştia imenşi se însoţeau şi cu ţinuturi mlăştinoase, formînd deseori laolaltă bariere de netrecut, nu numai fizice ci şi psihice prin sumbra şi tăcuta lor ameninţare, pentru neamurile rătăcitoare ce apăreau din cînd în cînd în zarea stepei. A trebuit să treacă multă vreme pînă să fie depăşită Silvania, ce se întindea pe dealurile şi cîmpiile Crişanei, din care codru uriaş mai dăinuie pînă azi stejari maiestuoşi, ca nişte insule negre-verzi, departe în cîmpie, pe linia Satu-Mare — Oradea — Arad. Şi atunci pîlcurile de călăreţi au putut să treacă numai pe văile celor două rîuri mari de la nordul şi sudul pădurilor de necuprins, adică pe Someş şi pe Mureş. Iar în inima Transilvaniei era o altă pădure, alcătuind o altă « Vlăsie »: Silva Blacorum et Bissenorum. Tot aşa, cei ce de-a lungul vremii au încercat să vină dinspre miazăzi au stat locului şi au pregetat în faţa codrilor întunecaţi pe care i-au numit pe limba lor « Deliorman », pădure nebună, adică ameninţătoare, pentru că ştiau că în adîncurile acestor codri erau aşezările românilor întinzîndu-se din Dobrogea pînă la cealaltă pădure nebună rămasă pînă azi cu numele ei, Teleorman. La fel şi numirile de Kara Vlahia şi Kara Bogdania, date Ţării Româneşti şi, respectiv, Moldovei, îşi au rădăcinile în aceeaşi imagine a unor ţări întunecate de umbra codrilor de nepătruns, a pădurilor numite de popor « pădure întreagă », « pădure merie », « pădure surdă », « pădure cumplită ».

Codrul ca mijloc de luptă, codrul ca acoperire face parte din istoria noastră, nu numai militară totuşi. Cronicarii ştiau limpede aceasta, Miron Costin scriind despre invazia tătarilor la

https://biblioteca-digitala.ro

1650: « Iară codrului Tigheciului, la Fălciu, foarte puțină pagubă au făcut tătarii atunci, că îndată au năzuit la codrișorul lor, ce au ei acolea, anume Chigheciul... Și s-au apărat Chighecenii de nu li-au putut strica nemica tătarii ». Dimitrie Cantemir apreciază codrul Tigheciului ca pe « cea mai puternică întăritură a Moldovei contra tătarilor, pe care adeseori ei au încercat să o cuprindă dar n-au putut niciodată, căci copacii, deși înalți, sînt așa de deși, că nici un om pe jos nu poate merge decît pe cărări cunoscute numai de locuitori ». Așa fusese și multă vreme înainte, în tot cursul istoriei noastre de la începuturi încă. Pe Columna lui Traian, dacii se văd luptînd între trunchiurile copacilor pădurii, iar Decebal moare sub arbori ; mai tîrziu, la Posada și la Rovine, în Țara Românească, în codrii Moldovei, ca și în atîtea alte locuri, ne-am sprijinit mereu pe acest mare frate al nostru care ne apăra viețile și care ne dădea tot ce trebuie pentru trai.

Pentru că prezența ocrotitoare a codrului trebuie înțeleasă nu numai ca folosire temporară a sa în timpul bătăliilor și a restriștei, ci ca mediul favorabil de viață al românilor, oferindu-le variate resurse de trai, de la hrana zilnică a oamenilor și animalelor pînă la materia primă necesară confecționării uneltelor și armelor de tot felul și construirii acareturilor, caselor și bisericilor. Chiar și cele două mari ocupații tradiționale ale românilor, agricultura și creșterea vitelor, sînt legate în mod intim de pădure, economia satului românesc tradițional fiind una de caracter complex, așa cum o dovedesc și vechile formulări ale actelor juridice din trecut, în care oricărei așezări i se recunoaște următoarea alcătuire a trupului de moșie: « Din vatră, din cîmp, din pădure, din apă, de preste tot hotarul ». Pădurea este nelipsită în viața satului românesc, unul din cei mai buni cunoscători ai acestuia, sociologul Henri H. Stahl, afirmînd cu dreptate: « Agricultura noastră a fost legată de codru cel puțin tot atît de puternic cît și păstoritul. Plugarul ca și ciobanul au fost deopotrivă mînuitorii unor tehnici în care pădurea juca un rol de căpătîi ». În pădurile întinse se găseau și poienile, zone economice foarte importante, care se bucurau de un regim juridic special, unele dintre ele fiind naturale, altele însă fiind făcute de mîna omului prin tehnici specifice de defrișare cum ar fi « arșița », « lăzuirea », « curătura » sau « runcul », implicînd relații speciale între omul protejat de pădure și pădurea folosită de om. Nu este locul să intrăm nici în detaliile numeroaselor tehnici agrosilvice și silvo-pastorale, nici în cele ale foarte interesantelor reglementări juridice, cu o întreagă terminologie, legate de « obiceiul pămîntului ». Este destul să spunem că în pădure, alături de agricultură și păstorit, se practică vînătoarea, apicultura sălbatică și domestică, se culeg fructe sălbatice, ciuperci, hamei, rădăcini comestibile, plante medicinale, se fac tăieri de lemne de foc și de construcție, pentru prelucrarea cărora se instalează de-a lungul cursurilor de apă « joagărele » și « ferăstraele ». Iată de ce românii și înaintașii lor direcți pe aceste pămînturi, de pe care niciodată nu s-au clintit, au găsit în pădure tot ce trebuie unei vieți, făcîndu-și așezări risipite în luminișuri și păzind mereu poala codrului. Iată de ce, unul din marii noștri geografi, Vintilă Mihăilescu, scrie: « Pădurea mai mult decît munții... a avut funcțiunea de unificare, de legare laolaltă, nu numai a unităților de relief complementar (munți, dealuri, cîmpii) dar și a locuitorilor care au trăit de mii de ani aici, în umbra și la adăpostul codrilor, așa cum arată, între altele, unele elemente de civilizație din neolitic pînă astăzi ».

Pădurea a fost sute de ani o sursă inepuizabilă de materie primă pentru tot felul de meșteșuguri, alimentînd și un comerț dezvoltat cu produsele și subprodusele sale numeroase. De aceea se poate vorbi de o adevărată « civilizație a lemnului » la poporul român, nu numai mare meșter

https://biblioteca-digitala.ro

în a-și fabrica unelte, vase și construcții de lemn, ci și incomparabil artist aplicîndu-și măiestria în împodobirea cu crestături și sculpturi a tuturor obiectelor de lemn. Țările românești au aprovizionat șantierele de construcții și șantierele navale ale imperiului otoman cu cheresteaua tăiată în codrii noștri pînă într-atît, încît « cele mai multe case din Bosfor sînt construite cu lemn din țară », spune Cezar Bolliac. Sate întregi erau specializate în producerea a diferite obiecte de lemn, pînă azi fiind vestiți ciubărarii din Țara Moților și din Țara Vrancei, lădarii din Budureasa-Bihor, spătarii din Rișculița-Țara Zărandului, meșterii de case din Bedeciu-Cluj și atîția alții. Varietatea mărfurilor poate fi judecată după prețurile nartului (tarifului oficial) cherestelii din 1791, în care sînt menționate, printre altele, mai ales materiale de construcție: « uluci lați de arin, de tei, grinzi și căprioare, tălpoaie, scînduri de stejar (groase de trei degete), scînduri de tei, scînduri de ulm, bulumaci, cosaci, pari, nuiele, șindrilă de stejar, funii de tei topite și netopite, doniți, albii, baniță, coveltiri, osii, juguri, roți, lulele, mori de lemn care se duc pe apă la Dunăre ». Pe lîngă lemn, pădurea furniza mari cantități de iască, de dohot, de potasă, de clei, rășină, coloranți (« iarbă galbenă » sau « pațachină »), tananți pentru cojocării, dubăsării și tăbăcării, jir pentru tescuit ulei comestibil. Iată un evantai, incomplet, în măsură să dea o imagine a nebănuitelor resurse pe care le oferea și le oferă pădurea celor ce o cunosc în amănunțime dintr-o experiență și o comuniune milenară. Pentru că, să nu uităm, și azi pădurile ocupă aproape un sfert din suprafața României, multe din produsele lor și din cele ale meșteșugarilor diverselor zone etnografice fiind prezente în viața economică și socială a țării. Civilizația lemnului continuă să trăiască, bineînțeles în cu totul alte condiții, ale epocii noastre, cînd lemnul este transformat în uzinele moderne în tot felul de materiale în care cu greu se mai pot recunoaște fibra tandră și culoarea nobilă a diferitelor esențe.

Civilizație înseamnă, însă, transformarea materiilor oferite de natură de către omul ce-și exercită îndemînarea de-a lungul generațiilor. Condiția fundamentală a existenței unei civilizații este stabilitatea așezărilor, continuitatea de viață istorică. Trăind necurmat pe pămîntul strămoșilor lor, românii au dezvoltat o astfel de civilizație, în care îndemînarea s-a convertit cu vremea într-o admirabilă tehnică și artă a lemnului, supunînd această materie primă unor procese de prelucrare genial de simple adeseori, creînd o mare varietate de obiecte ce mai pot fi întîlnite și azi în lumea vie a satului românesc sau în lumea tăcută a muzeelor. Iar între aceste « obiecte », construcțiile de lemn și, în primul rînd, casa și biserica, ocupă un loc eminent.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Casa ţărănească

Imensa mantie a pădurilor ce acoperă pămîntul românesc a fost principala sursă de materie primă a arhitecturii locale. Ar fi însă greşit să credem că arhitectura de pe teritoriul nostru a fost una exclusiv de lemn, fiind de ajuns să ne gîndim la vastele ansambluri de arhitectură de piatră ale capitalei dacice din munţii Orăştiei, la construcţiile din cetăţile pontice, la marele număr de monumente medievale de piatră şi, în sfîrşit, la faptul că şi arhitectura populară românească dovedeşte pînă în zilele noastre o tradiţie remarcabilă a folosirii pietrei în edificarea caselor ţărăneşti din mai bine de douăsprezece zone etnografice ale ţării. Alături de piatră, pămîntul a fost şi este o altă materie primă importantă, fiind de asemenea folosit, uneori cu deosebite rezultate plastice, la construirea caselor. Tabloul arhitecturii populare româneşti se diversifică şi mai mult dacă vom observa că fiecare din cele trei materiale de construcţie amintite se prezintă într-o varietate apreciabilă atît în ceea ce priveşte natura însăşi a materialului folosit, cît şi, mai ales, în ceea ce priveşte tehnica diferită, uneori foarte diferită, de prelucrare a lor. Arta de a construi a românilor s-a exprimat, deci, în materiale diferite, fiecare din ele cerînd o specială înţelegere a însuşirilor lor naturale şi o specifică tratare tehnologică. Nu este fără interes să remarcăm şi repartiţia teritorială a folosirii diferitelor materiale de construcţii pe harta României. Urmărind alcătuirea armonioasă binecunoscută a pămîntului românesc, harta materialelor şi tehnicilor de construcţii se va înfăţişa sub forma unor inele concentrice: zona construcţiilor de nuiele împletite din centrul podişului Transilvaniei este înconjurată de amplul inel al construcţiilor din bîrne de lemn — acoperind versanţii interiori şi exteriori ai lanţului carpatic şi prelungindu-se mult şi în zonele de dealuri intra-şi pericarpatice — care este învăluit, la rîndul lui, de inelul exterior al construcţiilor de împletituri de nuiele, terminîndu-se către frontierele ţării cu zonele arhitecturii de pămînt. Succesiunea acestor inele este cea a descreşterii reliefului dinspre munţi şi dealuri către cîmpiile din estul, sudul şi vestul ţării. Zonele de piatră au o configuraţie cartografică insulară, ele fiind răspîndite în toate provinciile istorice româneşti.

Ni s-a părut necesar să amintim aceste realităţi ale arhitecturii populare româneşti, prea puţin cunoscute şi prea puţin studiate, arhitectura pietrei şi a lutului fiind aproape total absente din cercetările specialiştilor. Or, multiplele modalităţi de expresie arhitecturală pe care le constatăm în domeniul creaţiei populare pune în cu totul altă lumină însăşi celebra arhitectură în lemn românească, aceasta apărînd nu ca unică manifestare a forţelor creatoare ale poporului în arhitectură ci doar ca una din modalităţi. O aplecare mai atentă asupra spaţiului arhitectonic conceput de români în ipostazele diverse ale materiilor prime folosite se va dovedi în viitor extrem de fecundă, subliniind tocmai originalitatea construcţiilor de lemn româneşti comparate cu cele din alte regiuni ale continentului european. Această originalitate poate că se hrăneşte şi din contactul cu experienţa constructivă generată de folosirea altor

https://biblioteca-digitala.ro

materiale, lucru evident pentru cel ce ar compara de pildă varietatea arhitecturii noastre de lemn cu relativa monotonie a arhitecturii de lemn nordice — scandinave în speță — lipsită de unele accente rezultate, poate, tocmai din vecinătatea pietrei și a lutului. Să notăm că în acest context european, coexistența pietrei și a lemnului, uneori chiar în cuprinsul unei singure clădiri (și nu ne referim numai la omniprezența pietrei în registrul soclurilor atît de dezvoltate în arhitectura populară românească și cu certe funcții estetice), leagă arhitectura noastră de cea meridională. După cum prezența lutului, sub forma groaselor lipituri peste pereții de lemn, conferă construcțiilor românești originalitate, o căldură a suprafețelor și o unduire a liniilor absente în alte arhitecturi de lemn. Aceeași practică a acoperirii cu lut a construcțiilor de lemn a indus pînă într-atît în eroare cercetători de marcă străini, pînă a afirma că teritoriul românesc intră în aria arhitecturii pămîntului.

Dintre cele două mari tipuri de tehnică constructivă în lemn folosite în Europa — cea a cununilor de bîrne orizontale (numită cu un termen consacrat, *blockbau)*, și cea a unui schelet portant de lemn umplut cu diverse materiale (numit tot cu un termen consacrat, *fachwerk)* — prima este cea dominantă în România. Din acest punct de vedere, arhitectura noastră se înscrie în marea arie a arhitecturii nordice europene, incluzînd, în primul rînd, Scandinavia, bazinul mării Baltice și întinderile împădurite ale Rusiei, dar și ținuturi apreciabile din marele lanț muntos străbătînd, aproape neîntrerupt, Europa de la Marea Neagră la Atlantic: Carpații, Alpii, Pirineii. Tipul de tehnică a lemnului *fachwerk*, acoperind aproape în totalitate Europa centrală și pe cea occidentală, urcînd spre nord pînă în Scoția, Danemarca și sudul Suediei, nu este reprezentat în România în formele sale depline, așa cum este cunoscut, de pildă, în Germania sau Franța. În schimb, trebuie să consemnăm existența în țara noastră a tehnicii nuielelor împletite, întîlnită pe mari suprafețe ordonate în cele două inele de care am vorbit mai sus. Această tehnică de străveche tradiție pe plan mondial poate fi privită ca precursoare a *fachwerk*-ului evoluat. Pentru România, tehnica nuielelor împletite pe un schelet de «furci » înfipte în pămînt are o mare importanță istorică, tradiția acestei tehnici fiind străveche după cum o dovedesc numeroasele săpături arheologice.

Așadar, în țara noastră arhitectura lemnului este reprezentată de construcțiile din cununi de bîrne orizontale și din cele cu pereții din nuiele împletite. În timp ce prima tehnică este unitară, variantele sale ținînd, mai ales, de diferența între bîrne rotunde și bîrne cioplite, cea de a doua cunoaște multe variante locale, de la cele mai simple pînă la cele amintind într-un fel chiar *fachwerk*-ul occidental, de care așa-numitele construcții în « paiantă » se apropie ca structură, niciodată însă ca decor.

În ambele tehnici ale lemnului au fost realizate în România cele mai diverse construcții, de la case și biserici la garduri și porți și la tot felul de acareturi legate de multiplele și variatele ocupații ale poporului român, constelate în jurul celor două îndeletniciri tradiționale de bază, agricultura și creșterea animalelor.

DOVEZI ARHEOLOGICE ALE VECHIMII CONSTRUCȚIILOR DE LEMN

Marele domeniu al lemnului în arhitectura populară românească este de o unitate impresionantă și se întemeiază pe o străveche tradiție constructivă, nu mai puțin impresionantă pentru cel ce studiază vestigiile arhitectonice ale epocilor trecute. Pămînt locuit din cele mai vechi timpuri, teritoriul românesc păstrează în adîncurile sale nenumărate urme ale artei de a construi a înaintașilor. Săpăturile arheologice au dat la iveală construcții care urcă în timp

https://biblioteca-digitala.ro

pînă la primele epoci ale neoliticului. De dincolo de el, din paleolitic, ni s-au păstrat doar urme de locuire ale omului în peșteri, ca prime forme de locuință.

În nivelele neoliticului, așezările și construcțiile sînt foarte numeroase, fie cele adunate în mici grupuri de-a lungul rîurilor, în luncile joase, fie cele strînse în aglomerări mai mari pe pintenii înalți ai teraselor, formînd ceea ce se cheamă *tell*-uri. Și într-un fel de așezare și în celălalt apar — începînd cu cea mai veche cultură neolitică din țara noastră, cultura Criș — două forme fundamentale de construcții: așa-numitele « bordeie », de contur mai mult sau mai puțin oval și locuințele construite la suprafața solului, de plan dreptunghiular. Cele două forme de locuință se vor regăsi mereu de-a lungul mileniilor, în timpul diverselor epoci istorice, ele ființînd în forme evoluate pînă în secolul al XX-lea. Diferența principală între ele constă în faptul că primele sînt înfundate parțial în pămînt, pe cînd celelalte sînt construite la nivelul solului. În ce privește « bordeiele », consensul arheologilor este departe de a fi realizat atît în privința caracterului lor, cît și a denumirii. De la început trebuie să spunem că termenul de « bordei » este în foarte multe cazuri nepotrivit, lucru simțit și de unii arheologi care le-au denumit « semibordeie », iar alții, mai aproape de adevăr, « locuințe semiîngropate ». Într-adevăr, aceasta este caracteristica lor constructivă esențială: nu este vorba de niște găuri săpate în pămînt, ci de construcții cu pereți de material lemnos, a căror podea se află la o oarecare adîncime față de nivelul de călcare al epocii respective. Această adîncime variază între 0,60 m și 1,20 m, cele mai frecvente cazuri fiind acelea a căror adîncime este de circa 0,90 m. Cu alte cuvinte, nu avem de-a face cu ceea ce se cheamă propriu-zis bordei, locuință vîrîtă adînc în pămînt, construită, de obicei, într-o coastă de deal sau pe o denivelare accentuată a terenului, ci cu colibe sau case pe « jumătate » îngropate, case la construirea cărora se folosea pînă la un vagon de lemn de stejar cioplit în bîrne masive și a căror monumentalitate a spațiului interior le deosebea net de puținătatea locului gol disponibil în bordeie. Rămîne însă de necontestat faptul că unele construcții neolitice sînt afundate în pămînt, iar altele nu, diferență neexplicată încă, dar legată poate de funcții deosebite sau de apartenențe etnice și de obiceiuri deosebite.

Locuințele la suprafața solului, de dimensiuni mari și mici, cel mai adesea aveau un plan patrulater. Una din așezările neolitice de acest fel, binecunoscută datorită dezvelirii ei complete, este cea de pe *tell*-ul de la Hăbășești din Moldova. Pereții locuințelor neolitice la nivelul solului erau făcuți din nuiele subțiri și trestie, lipite cu lut, susținute de un schelet de pari înfipți în pămînt. Podinele erau alcătuite din cîteva straturi de lut bătut. Uneori, alături de nuiele apar bîrne groase acoperite tot cu lipitură, încît pereții ajung să aibă pînă la 30 cm grosime; pardoseala este făcută din bîrne despicate, acoperite cu un strat de lut. Există și cazuri în care casele de plan dreptunghiular cu dimensiunile 5,20/4,10 m au pereții construiți numai din bîrne late, așezate orizontal și lipite cu pămînt, parii verticali lipsind. Aceasta înseamnă că tehnica bîrnelor așezate în cununi orizontale (sistemul *blockbau*), caracteristică unei mari părți a arhitecturii monumentale de lemn românești, are o tradiție locală străveche. Mai mult încă, în așezarea neolitică — cultura Gumelnița — de la Blejești (Vidra—Ilfov), casele de bîrne așezate orizontal aveau și un fel de « foișor » în partea de est a construcției, adăpostind intrarea. La fel, existența prispelor — alături de foișor constituind elemente caracteristice ale arhitecturii populare românești — pare a fi mai mult decît probabilă.

Marea majoritate a locuințelor neolitice erau monocelulare. Există însă și exemple de case mari (14 m lungime), împărțite în mai multe încăperi, ca cele descoperite la Tangîru. Principalul echipament interior consta din vatra liberă la nivelul solului, de formă rotundă, ovală sau în chip de potcoavă, avînd marginile înălțate între 15 și 30 cm peste nivelul fundului vetrei. Construită din lut bătut și fățuită uneori foarte fin, pînă la lustruire, vatra era plasată într-unul din colțurile încăperii, uneori cel opus intrării; s-a întîlnit însă și poziția centrală a vetrei. Se aflau în locuințe și mici platforme de pămînt bătut, servind drept lavițe pentru

https://biblioteca-digitala.ro

dormit sau mîncat. Astfel de platforme din pămînt « cruțat » (rezervat) se întîlnesc și azi în locuințele din sudul țării.

Acoperișul construcțiilor neolitice pare a fi fost cel mai adesea în două ape, susținut de două sau mai multe furci așezate în axul longitudinal al clădirii, aidoma sistemului de la casele semiîngropate. Două ape au și modelele miniaturale de ceramică descoperite în săpături, dar există și case miniaturale cu acoperiș în patru ape.

Cele mai puține informații le deținem cu privire la decorul acestor case neolitice. Lipiturile și tencuielile par să fi fost uneori colorate în roz, gălbui sau ocru și este posibil, potrivit fragmentului de tencuială a casei de la Ariușd, precum și a decorului caselor miniaturale, ca locuințele neolitice să fi avut și unele ornamente în profiluri de tencuială și benzi colorate meandrice, ca în ceramica respectivei epoci.

În epoca bronzului tradițiile constructive neolitice se continuă aproape neschimbate. Planul locuințelor este patrulater, pereții sînt construiți tot din împletituri de nuiele sau bîrne lipite. Ca principal element constructiv nou trebuie notată folosirea pietrei drept temelie. Multe din locuințe se ridică pe un fel de platforme de piatră.

Transformările puternice petrecute în cursul *epocii fierului* se resimt în parte și în domeniul construcțiilor. Dacă n-am aminti decît de faptul că în jurul așezărilor dacice din sud-vestul Transilvaniei s-au dezvoltat numeroase centre metalurgice ce furnizau tot felul de obiecte de fier, între care și cuie servind atît pentru fixarea scîndurilor pereților cît și pentru împodobirea ușilor cu ținte mari înflorate, la fel cum se obișnuiește și azi în Oltenia, Banat și Hunedoara.

Despre locuința daco-getică avem ceva mai multe informații, deși nu totdeauna concludente. În primul rînd trebuie să remarcăm că imaginile de pe Columna lui Traian nu par a reproduce cu exactitate casele dacice. Săpăturile arheologice au arătat că locuințele dacice de la munte erau construite pe temelii de piatră cu lespezi, aveau un plan patrulater, cu vatră circulară, iar pereții erau din bîrne orizontale, prinse în cepuri și cuie de lemn. Pereții nu erau lipiți, așa că locuințele aveau lemnul aparent, la fel ca o bună parte din arhitectura de lemn românească de azi din zonele muntoase. În interiorul acestor case, cu una sau două încăperi, pe lîngă vetre se aflau și cuptoare de piatră de tradiție dacică sau poate daco-romană, tradiție ce se va perpetua pînă azi în Munții Apuseni, unde « camnița » e construită din lespezi subțiri de piatră. Unele din case aveau etaj și pridvor acoperit. Acoperișul, în două ape, era din paie, șindrilă sau țiglă. În zonele de cîmpie ale geților, alături de casele de bîrne erau colibe construite pe un schelet de furci și pari ce susțineau împletitura de nuiele lipită cu lut și uneori tencuită colorat. Ele aveau planul de forma unui patrulater tinzînd spre patrat, cu latura de 4 m.

Arta de a construi a dacilor atinge un nivel de dezvoltare cu totul remarcabil în arhitectura edificiilor publice militare, civile și religioase. Dar despre zidurile cu două paramente din piatră de talie și emplecton, precum și despre marile construcții sacre și fortificate, între care se vor fi aflat cu siguranță și construcții din bîrne orizontale, nu este locul să vorbim într-o prezentare a arhitecturii populare.

Seria descoperirilor arheologice pentru lunga epocă următoare formării poporului român este foarte mare și a dus la dezvelirea a numeroase așezări prefeudale și medievale timpurii.

Locuințele continuă aceeași străveche dublă tradiție: case semiîngropate și case la suprafața solului. Așa sînt de pildă « bordeiele » de formă patrulateră cu colțuri rotunjite, de dimensiuni mici (2,80/2,60 m), cu vatră și un cuptor căptușit cu piatră, cotlonit în peretele lateral, precum și locuințele construite la fața solului, cu vatră simplă, joasă, datate din secolele VIII—IX, de la Spinoasa—Erbiceni (Iași). În așezarea feudală timpurie de la Alexandria s-au dezvelit cîteva « semibordeie », dintre care unele sînt dreptunghiulare ca plan, iar altele

https://biblioteca-digitala.ro

patrate. Adîncite cam un metru în pămînt, « semibordeiele » aveau pereți din îngrăditură de nuiele susținută de furci înfipte la colțuri și la mijlocul laturii celei scurte; furcile sprijineau și coama acoperișului în două ape. Unele din aceste locuințe aveau cuptorul așezat într-unul din colțuri. În așezarea de la Bucov au fost descoperite atît « semibordeie» cît și locuințe la suprafața solului, ambele categorii avînd un plan ce tinde spre patrat (4/4,5 m). Locuințele la suprafața solului aveau pereții construiți din pari și nuiele împletite, acoperite cu un strat de lipitură de lut. După părerea autorilor săpăturii, aceste locuințe reprezintă continuarea tradiției constructive dacice « păstrată prin intermediul populației romanizate pînă în epoca feudală timpurie ».

Această tradiție s-a menținut de-a lungul întregii epoci medievale, regăsindu-se, de pildă, în construcțiile din secolul al XIV-lea, așa cum au fost descoperite într-un foarte important exemplar de casă « semiîngropată », perfect reconstituibil, datînd din vremea lui Mircea cel Bătrîn. De planul locuințelor persistînd pînă tîrziu în cîmpia oltenească a Dunării, « bordeiul» de la Vădastra era construit din bîrne de stejar așezate orizontal. Acoperișul în două ape, din bîrne rotunde, se sprijinea pe furci puternice de stejar. Menținerea tradiției este ilustrată de construcțiile descoperite la Crușovu (Olt), datînd din secolul al XVIII-lea, care aveau o formă dreptunghiulară, iar dimensiunile de 8,90/3,60 m. Cele două încăperi erau despărțite printr-un perete realizat în parte din pămînt « cruțat». În prima încăpere, în care se intra printr-un gîrlici în pantă, se afla și vatra construită din mai multe rînduri de cărămizi, pe care se deschidea și gura cuptorului comunicînd cu soba oarbă din încăperea vecină. Locuința era afundată la 0,90 m în pămînt. În încăperea cu soba, pe una din laturi se afla o banchetă de pămînt « cruțat », servind drept pat, care se ridica cam la 0,20 m înălțime. La capetele « bordeiului » erau înfipte două furci masive de stejar, care susțineau grinda principală a acoperișului în două ape.

Sumara prezentare a materialelor arheologice, extrem de bogate pentru toate epocile, îndreptățește afirmarea existenței unei străvechi tradiții a artei construcțiilor de lemn pe teritoriul românesc. Ele dovedesc, în același timp, persistența și continuitatea neabătută a acestei tradiții de-a lungul unei foarte lungi perioade istorice. Arta construcțiilor populare în lemn beneficiază de această mare experiență istorică, însușirile lor explicîndu-se prin practicarea neîntreruptă a unui meșteșug de mare noblețe, utilizînd ca materie primă variatele esențe lemnoase ale pădurilor de conifere și de foioase, ce acopereau în trecut solul românesc.

FORME ORIGINARE ÎN ARHITECTURA DE LEMN ROMÂNEASCĂ

În marea discuție contemporană despre specificul artei arhitecturale și despre precizarea caracterelor definitorii ale arhitecturii, discuție dusă de pe platforme atît de diferite ca cea a istoriei artei, a antropologiei culturale și, firește, a arhitecturii însăși, s-a conturat tot mai limpede ideea că esența operelor de arhitectură trebuie căutată în ideea de « spațiu interior », totul subordonîndu-se concepției spațiale. Firește că interpretarea arhitecturii se poate face pornind de la o multiplicitate de puncte de vedere, istoria culturii cunoscînd interpretarea social-economică și tehnică a arhitecturii, ca și interpretări politice, filozofice și religioase ale acestei arte, alături de interpretări științifico-geometrice și formaliste. Fiecare din punctele de vedere enumerate pot arunca lumini caracteristice asupra operelor arhitectonice, subliniind unul sau altul din aspectele evident proteice ale acestei arte care reflectă însăși viața și mentalitatea oamenilor și a societăților de-a lungul vremurilor. Ele vor rămîne însă oricum parțiale sau cel puțin unilaterale, constituind, de fapt, istorii ale arhitecturii privite prin prisma unei idei dominante

https://biblioteca-digitala.ro

sau a unei anume științe. Aproape toate aceste interpretări se referă cu precădere la structura materială a construcțiilor, judecînd proporțiile, volumele și decorul, ignorînd, uitînd, sau neacordînd greutatea cuvenită « golului » cuprins în învelișul material, spațiului din interior care este adevăratul protagonist al arhitecturii. Printre puținii critici și istorici de artă, Focillon intuise acest adevăr: «Profunda originalitate a arhitecturii ca atare rezidă din masa interioară. Dînd o formă definită acestui spațiu gol, arhitectura își creează propriul ei univers ». Citatul a fost reluat de unul dintre foarte puținii arhitecți aplecați asupra teoriei și criticii de arhitectură, Bruno Zevi, care în 1948, într-o carte devenită de atunci celebră, insista tocmai asupra spațiului ca esență a arhitecturii: « Istoria arhitecturii este înainte de toate și, mai ales, istoria concepțiilor spațiale. A judeca arhitectura înseamnă a judeca spațiul interior al construcțiilor. . . Chiar dacă în arhitectură își pot da concursul și celelalte arte, spațiul interior, spațiul care ne înconjură și ne cuprinde are rolul determinant în judecarea unei clădiri ». Accentuarea valorii spațiale nu înseamnă însă afirmarea ei exclusivistă, ci impune doar luarea ei în considerare alături de toate celelalte valori intrînd în aprecierea unei construcții.

Pasionanta dezbatere dusă de esteți, arhitecți și artiști, critici și istorici de artă și arhitectură se limitează, însă, la modul de interpretare a marilor monumente de arhitectură ale omenirii sau, dacă este vorba de epoca modernă, a creației marilor arhitecți din ultima sută de ani. Nici Focillon, nici Bruno Zevi, prin întreaga lor formație și orientare, nu s-au gîndit în subtilele lor distincții teoretice la enorma masă a construcțiilor din domeniul arhitecturii populare. Aceasta, în pofida faptului că pe plan mondial doar 5% din construcții sînt realizate de arhitecți, restul fiind și azi creație populară, în sensul că meșterii și țăranii construiesc casele de care are nevoie marea masă a populației urbane și rurale. Interesul pentru locuință ca atare, orășenească sau țărănească, este o cucerire recentă a epocii noastre, dar acest interes este în creștere vertiginoasă, dovadă stînd și marile lucrări de caracter enciclopedic, cum ar fi prestigioasa *Storia della casa* a lui Ettore Camesasca sau studiile de sociologie și «cultură» a casei din ce în ce mai numeroase, mai ales în literatura de specialitate anglo-saxonă, apărute în periodice dedicate acestei problematici. Într-una din cele mai interesante lucrări din această nouă orientare, *Pour une Anthropologie de la Maison*, Paris, 1972, scrisă de Amos Rapaport, un arhitect care a înțeles necesitatea abordării arhitecturii de pe pozițiile considerării creației populare, este denunțată sistematica ignorare a construcțiilor popular-tradiționale de către istoricii și criticii de artă și arhitectură: « Teoria și istoria arhitecturii s-a obișnuit să studieze numai monumentele, reliefînd creația omului de geniu, operele extraordinare, excepțiile. Desigur că aceasta este perfect justificat, dar înseamnă, în același timp, că încet, încet s-a uitat că opera arhitectului, fără a vorbi de cea a arhitectului de geniu, nu reprezintă decît o mică parte, adesea neînsemnată, a construcțiilor din orice perioadă. Mediul omului, în special mediul construit, n-a fost niciodată și nu este nici azi dirijat de arhitect. Acest mediu este rezultatul creației arhitectonice populare, lucru pe care istoria și teoria arhitecturii l-au ignorat în cea mai mare parte. Deși acesta era mediul Atenei la apogeul său, al orașelor Maya și al celor din jurul mormintelor și templelor egiptene sau al orașelor adunate în jurul catedralelor gotice și același mediu construit popular este și cel al satelor din insulele cele mai depărtate, fie ele din Grecia sau din mările Sudului ». Extrem de semnificativ, arhitectul Amos Rapaport nu se referă numai la aspectul cantitativ al mediului arhitecturii populare, căreia îi recunoaște, de altfel, calitatea fundamentală de a fi expresia directă și conștientă a unei culturi în forma sa materială, « a nevoilor și a valorilor ca și a năzuințelor și idealurilor unui popor », ci și la înalta calitate arhitectonică a unor construcții ce-ar putea părea la prima vedere umile dat fiind originea lor « populară ».

În acest context, și pornind de la această viziune a elementelor primare ale arhitecturii populare, trebuie să observăm că pe teritoriul locuit de români se pot găsi exemple ilustrative în cel mai înalt grad ale unor asemenea calități fundamentale. Vechimea civilizației

https://biblioteca-digitala.ro

românești, rădăcinile străvechi ale artei de a construi ale poporului român, beneficiind de o natură generoasă în ce privește furnizarea de materii prime, a condiționat apariția unor construcții (și ne mărginim aici numai la cele de lemn) în care putem recunoaște existența unei concepții spațiale clare ce determină construirea unor structuri de maximă rigoare geometrică. O întreagă serie de structuri geometrice, definite perfect spațial, se pot întîlni în peisajul românesc al ambianței construite din lemn, legate de mediul agrar, pastoral, pomiviticol, apicol sau piscicol. Forme originare ale adăposturilor implicate în practicarea uneia sau alteia din aceste îndeletniciri general-umane dar avînd o condiționare istorico-socială proprie în aria românească, aceste construcții pot fi lesne identificate în diferitele zone etnografice ale României în registrul construcțiilor anexe.

Înainte de sumara lor prezentare, este necesar să facem însă o observație, aplicabilă nu numai la această serie de construcții primare de lemn, ci la aproape întreaga arhitectură a lemnului. Este vorba anume de faptul că opoziția absolută între spațiul interior și cel exterior sau urbanistic (« Între aceste două spații există o contradicție absolută și de neîmpăcat, deoarece a vedea pe unul înseamnă a-l exclude pe celălalt », Bruno Zevi) — mergînd pînă acolo încît s-a afirmat că « omul stînd în interior nu poate vedea tot ce este în afara cutiei formată din ziduri, și invers » — poate fi socotită ca neoperantă în cazul arhitecturii de lemn în genere și, în special, în cazul structurilor arhitectonice primare din domeniul creației populare. Într-adevăr, spațiul interior al acestor structuri este despărțit de cel exterior doar de o « coajă » extrem de subțire (grosimea unor bîrne sau chiar a unor scînduri de 3—4 cm), suprafețele ce mărginesc spațiul interior fiind perfect paralele cu cele ce mărginesc spațiul exterior, « cutia » de lemn a construcției redînd cu fidelitate spațiul interior, sau, altfel spus, acesta fiind « trădat » perfect în proiecția sa externă de această « cutie » care aderă ca o peliculă pe conținutul interior al clădirii. Nu ne referim, firește, la ceea ce se cheamă « experiența spațială completă », care nu poate fi înlocuită prin nimic și care necesită prezența privitorului în interior pentru a putea avea « trăirea » spațiului prin includerea sa fizică în acel spațiu. Vrem să spunem doar că reprezentarea spațiului interior în cazul volumelor simple ale unor construcții de lemn este cu totul altceva decît reprezentarea spațiului interior al Sfintei Sofia de la Constantinopol sau al catedralei Sfîntul Petru de la Roma.

Aceste forme primare de clasică structură geometrică, ce dovedesc aplecarea meșterilor constructori români către rigoarea spațiului ordonat de factură clasică, punctează peisajul natural și arhitectonic românesc cu accente constructive de mare interes nu numai pentru istoria arhitecturii, ci și pentru istoria culturii umane în genere. Seria acestor construcții anexe, stînd la începuturile artei de a construi, este căutată îndeobște de cercetătorii istoriei arhitecturii ca și de antropologii culturali pe meridiane și latitudini în afara Europei. Or, se întîmplă că în țara noastră, pe baza unei extrem de vechi tradiții care s-a putut menține pînă în epoca modernă, se poate reface aproape complet istoria artei de a construi. Aproape toate corpurile geometrice sînt reprezentate și reproduse de seria de construcții anexe românești ținînd de formele arhitectonice originare.

Conul este prezent în construcțiile de bîrne sprijinite oblic ale « surlelor » moldovenești și muntenești, înalte de 4—5 m, avînd raza cercului de bază pînă la 2,5 m. Forme conice perfecte sînt realizate și în trestie, cum este cazul colibelor pentru pescari sau ciobani din zonele de cîmpie și baltă și a unor construcții mari, de o anumită monumentalitate, folosite drept ghețării.

Piramida este deseori reprezentată de acoperișurile unor « oborocuri » pentru fîn din Maramureș, dar și de construcția mai complexă a șarpantei piramidale de bîrne a « pimnițelor » oltenești de pe dealurile cu vii, alcătuite din cununi de bîrne, formînd patrate așezate unele peste altele în ordine descrescătoare ca mărime. Este un sistem de construcție a acope-

https://biblioteca-digitala.ro

rișului realizat în țara noastră în exemplul unic citat (« pimnițele » oltenești), dar care în alte regiuni ale lumii, în Caucaz, Iran, Kașmir, a ajuns la forme complexe superior dezvoltate.

Formele prismatice, în toate variantele principale, sînt folosite la construirea unor adăposturi pentru animale, caracteristice zonelor muntoase din Banat, Mehedinți, ca și din ținuturile de cîmpie din valea Dunării. Realizate în diferite modalități tehnice, unele din aceste adăposturi, cele din Banat, constituie uneori ilustrarea acelei teorii după care elementul primordial al unei construcții este acoperișul care, ulterior, prin înălțarea succesivă a bazei sale, dă naștere și pereților susținători. Adăpostul de care este vorba are forma unui acoperiș în patru ape, făcut din scînduri lungi, puse în picioare și aplecate în unghiul potrivit pantelor apelor acoperișului, pus direct pe pămînt. Seria întreagă a « pătuiagelor » oltenești, muntenești și hunedorene, compuse din 4 sau 6 furci înfipte în pămînt, pe care se sprijină o platformă orizontală, fie un acoperiș prismatic, reprezintă evoluția prin ridicare a tipului fundamental de construcție-acoperiș. Unele din aceste « pătuiage » sînt acoperite cu înalte căpițe de fîn, prefigurînd silueta viitoarelor case cu acoperiș țuguiat de paie. Prin completarea cu bîrne a spațiilor goale dintre furci ia naștere cu vremea casa clasică, avînd pereți și acoperiș.

În stratul vechi de arhitectură și la exemplarele monocelulare de mici dimensiuni, spațiul interior al caselor românești are mai totdeauna volumul unui paralelipiped, nu prea alungit, uneori tinzînd spre cub. Firește, paralelipipedele și cuburile sînt surmontate de piramida sau prisma spațiului podului casei de sub învelitoarea acoperișului.

În cazuri foarte rare, casa românească are volumul unui cilindru surmontat de un con. Asemenea construcții sînt însă frecvente în categoria adăposturilor de animale mici și păsări sau a hambarelor de cereale și porumb.

În sfîrșit, să notăm și existența volumelor elipsoidale sau sferoidale ale hambarelor de cereale ca și cele emisferice ale unor colibe temporare de pe cîmp în Transilvania centrală (Alba). Tot emisferice, dar de mari dimensiuni, fiind de fapt locuințe, sînt și « călivele » aromânilor.

Să precizăm că aceste ultime categorii, în care suprafețele mărginind volumele sînt curbe, sînt construite tot din lemn dar în varianta crăcilor și nuielelor groase împletite.

Gama acareturilor românești este mult mai mare, dar aici ne-am ocupat, pe de o parte, de cele făcute numai din lemn, iar pe de alta, numai de cele exprimînd un volum geometric bine definit. Enumerarea celorlalte categorii de acareturi nu-și are locul aici decît pentru a aminti, în legătură cu ideea că pe teritoriul românesc se întîlnesc forme primare ale adăposturilor omenești, că, de pildă, forma simplă a adăpostului contra vîntului, constînd dintr-o foaie verticală de trestie sau împletituri, este reprezentată în România de numeroase variante, unele luînd forma unor adăposturi solid implantate și permanente, păstrîndu-și numele de « perdea », făcută din bîrne masive în sistemul *blockbau*, cu acoperiș într-o apă.

Mulțimea formelor acareturilor, răspunzînd unor funcții foarte diverse, legate de ocupațiile predominante, se explică și prin faptul că gospodăria țărănească românească se caracterizează tocmai prin existența unui număr apreciabil de construcții îndeplinind funcții specializate, spre deosebire de construcția unică, înglobînd sub un acoperiș toate încăperile unei gospodării, cum se întîmplă mai ales în zonele nordice și vestice ale continentului european.

Structura multiformă a gospodăriei românești conduce deseori la un ansamblu de volume de mare interes arhitectonic. După cum aceeași structură complexă se înscrie ca o notă de puternic accent în peisajul românesc. Gospodăriile așezărilor risipite din Munții Apuseni (Transilvania) sau din Mehedinți (Oltenia), de pe obcinele nordului Moldovei și din podișul Moldovei, modelează unul din cele mai umanizate peisaje montane din Europa, conferindu-i un farmec netăgăduit, care constă într-o intimă legătură dintre natură și « cultură », reprezentată prin arhitectură. În unele din aceste complexe gospodărești, eșalonate pe trei nivele —

https://biblioteca-digitala.ro

în vatra satului, la nivelul fînețelor, în zona pășunii alpine — construcțiile anexe, de felul grajdurilor combinate cu fînării, capătă dimensiuni impresionante și o monumentalitate a spațiului interior surprinzătoare pentru astfel de clădiri cu funcții economice.

Tipologia așezărilor din România, firește strîns legată de arhitectură, include așezările risipite, cele înșirate de-a lungul apelor sau drumurilor, uneori pe distanțe de zeci de kilometri — ca pe valea Jiului, a Gilortului sau a Argeșului — așezările răsfirate din zonele pomi-viticole din ținuturile subcarpatice și, în sfîrșit, așezările adunate neregulate sau ordonate după un plan geometric al schemei stradale. Orientarea după punctele cardinale și după dominantele climatice locale impune o organizare internă strictă a acestor așezări locuite de comunități cu o îndelungată viață istorică, uneori în condițiile devălmășiei satelor de țărani liberi moșneni, în Oltenia și Muntenia, răzeși în Moldova, nemeși în Transilvania. Aglomerările rurale românești au în centrul lor teritorial un punct de concentrare de interes public în care alături de hanuri vechi și prăvălii tipice se ridică pe cîte o înălțime și bisericile, construite cele mai adesea din lemn, constituind de multe ori un punct dominant și un cap de perspectivă. Încadrarea în peisaj a satelor românești și a arhitecturii lor denotă aceeași mare vechime a așezărilor, echilibrarea raporturilor complexe dintre societate și natură fiind rezultatul unor procese îndelungi de adaptare.

Regimul general al gospodăriei românești, ca și al satului românesc, este cel deschis, cu toată sublinierea apartenenței individualizate a gospodăriilor prin garduri de lemn, unele impresionante prin monumentalitatea lor, reminiscență a vremurilor cînd aceste garduri erau un factor de apărare. În unele zone ale Transilvaniei și ale podișului central moldovenesc, gardurile de nuiele împletite, înalte pînă la trei metri, sînt adevărate palisade, înconjurînd ca o centură inexpugnabilă gospodăria. Intrarea în gospodărie se face, mai ales în zonele de foste sate libere moșnenești, printr-o poartă monumentală, adevărat arc de triumf țărănesc cioplit în lemn de stejar sau de brad. Sînt renumite porțile din Gorj, din Maramureș, din ținutul Ciucului, din zona de curbură a Carpaților.

Trebuie să notăm, alături de regimul deschis al gospodăriei românești și pe cel închis, localizat într-o serie de zone din Carpați, începînd din nordul Moldovei, Vrancea, Bran, Hunedoara și pînă în Banat și Munții Apuseni. Este vorba de tipul de gospodării situate în zone de așezări risipite, în care casa și construcțiile anexe sînt grupate în ansambluri închise, clădirile fiind edificate în jurul unei curți interioare de plan patrulater. Adaptate necesităților ocupației de crescători de vite, dar și împrejurărilor istorice tulburi ale epocii feudale, aceste « curți cu ocol întărit » apar ca niște cetățui de lemn țărănești, a căror volumetrie arhitecturală oferă nenumărate sugestii pentru o arhitectură modernă de anumită funcționalitate.

Condițiile naturale de climă, relief, regim hidrologic, împrejurările istorice și sociale, incluzînd nevoia de apărare materializată și în alte tendințe de fortificare decît cea a curții închise, condițiile economice ale practicării anumitor ocupații, în sfîrșit, îndemînarea tehnică și opțiunea estetică sînt tot atîția factori ce și-au pus amprenta pe diferitele edificii de lemn ale satului românesc. Nuanțarea și cristalizarea acestor condiții s-au întrunit și s-au concretizat în principalul « obiect » al arhitecturii populare românești de lemn: casa țărănească. De o mare diversitate tipologică, stînd însă sub semnul maximei reușite arhitectonice întrupată în realizarea unității în varietate, casa țărănească românească se caracterizează prin scara ei umană, subliniată de un admirabil echilibru al raporturilor volumetrice. Jocurile de masă ale volumelor casei țărănești scot în relief calitatea arhitectonică dominantă a arhitecturii populare românești, iar dinamica plinurilor și golurilor, de o rafinată simplitate, impune considerarea casei țărănești românești ca aparținînd unei civilizații clasice în modalitatea ei de exprimare. Realitatea spirituală astfel conturată poate fi definită în funcție de atitudini, cum sînt simplitatea și măsura în toate, sinceritatea și afirmarea stenică a valorilor vieții, forța și calmul, vivacitatea și

https://biblioteca-digitala.ro

modestia. Coroborate și transpuse în viziune spațială, aceste calități imprimă spațiului arhitectonic interior țărănesc o notă de liniște și siguranță, de proporție atrăgătoare, de îndemn tonifiant, desemnînd în ansamblu ceea ce Bruno Zevi numește cu un termen generic un « spațiu frumos ». Acesta este, într-adevăr, sentimentul dominant al celui care pătrunde în universul arhitecturii populare românești de lemn, spațiul interior iradiind — grație modicității și plasticității « cojii » de care vorbeam mai sus — și în exterior aceleași fundamentale însușiri.

Care sînt modalitățile tehnice de realizare a acestui spațiu și care sînt coordonatele arhitectonice?

TEHNICĂ, ELEVAȚIE, VOLUME, FAȚADE

Schema tehnologică a casei țărănești românești este de o mare simplitate, fiecare din elementele constructive fiind perfect raționalizat, dovadă a unei mari experiențe istorice în arta și știința de a construi în lemn. De dimensiuni nu prea mari (laturile mici ale casei variază între 4 și 8 m, iar cele mari între 7 și 15 m), de forma unui dreptunghi în plan, cu tendința spre patrat în unele zone, casa țărănească are pe verticală, din punct de vedere tehnic, trei registre: temelia, pereții și acoperișul, care formează, în același timp, cele trei volume de bază.

La cele mai vechi exemplare, temelia consta în bolovani enormi de piatră, puși la colțurile construcției. Cu vremea, ea a fost înlocuită de o temelie scundă de piatră de mal sau de rîu. Pornind de la o înălțime de 30 cm, această temelie se amplifică treptat, luînd proporțiile unui soclu puternic profilat, de 1 m și chiar de 1,5 m. Dezvoltîndu-se considerabil, soclul ia amploarea unui parter bine construit, cu funcții locative complexe. Cu alte cuvinte, de înălțimea acestui soclu depinde uneori împărțirea casei românești țărănești în « casă joasă » și « casă înaltă », cu toate că sînt numeroase cazurile cînd parterul este tot de lemn și nu de piatră sau zidărie (cărămida alternînd cu piatra).

Pe temelia de piatră se așază « tălpile » de lemn, piese masive, pînă la 80 cm grosime, din lemn de stejar sau de brad, rotund sau cioplit. Cele patru tălpi formează rama de bază a casei, încheiată fiind la colțuri în puternice îmbinări ce pot fi « rotunde » (dacă este vorba de trunchiuri întregi de copaci), « drepte » sau în « coadă de rîndunică ». Rama tălpilor este de fapt prima « cunună » a lemnăriei pereților, pe ea succedîndu-se « cununile » de bîrne orizontale ce alcătuiesc « cutia » casei, « cununi » încheiate în același sistem, nefolosind cuiele de fier.

Diferențele de grosime ale bîrnelor, diversitatea de esențe lemnoase folosite în raport cu zona de relief — stejar, fag, ulm, brad, pin, salcîm —, varietatea modului de cioplire — trunchi rotund, trunchi crăpat în două, bîrnă cioplită pe patru părți, bîrnă subțiată pe două părți, dulapi groși, scîndură groasă — sînt elementele care introduc în sistemul *blockbau*-ului românesc o evidentă varietate față de materialul uniform, folosit, de pildă, în *blockbau*-ul nordic.

Al treilea registru și al treilea volum este acoperișul. O răspîndire generală o are acoperișul în patru ape, fie că este de paie, la cele mai vechi exemplare, fie că este de draniță sau șindrilă, într-o mare diversitate de tipuri și dimensiuni, fie că este de țiglă, la cele mai noi case de lemn. Acoperișul casei țărănești românești se distinge prin două caracteristici: înălțimea sa foarte mare, raportul între acoperiș și pereți fiind deseori de 3/1, deci cu pantă foarte repede și lărgimea mare a streșinilor ce adăpostesc și prispa casei, atingînd 1,5 m lățime. Acoperișul vechi românesc este un volum masiv, compact, fără coșuri care să-l străpungă. Rotunjit ușor la colțuri, fie că este de paie sau de șindrilă, în genere acoperișul are o coamă scurtă, marcată de țepe ascuțite, ce ies prin învelitoarea de paie sau șindrilă, și de « ciocîrlani » (ultimul rînd de sus al șindrilei) tăiați în forme geometrice.

https://biblioteca-digitala.ro

Ar fi să sărăcim realitatea dacă vorbind despre «tehnică» în legătură cu casa țărănească nu am observa că perfecțiunea execuției diferitelor elemente constructive, chiar a celor pur constructive, determină calificarea rezultatelor imediate ale acestei tehnici drept « estetice ». În toate registrele casei țărănești, este o perfectă congruență între materie primă, tehnică și funcționalitate, conducînd la realizarea supremă a « artisticului ». Frumusețea încheieturilor de la colțurile casei ating simplitatea obiectelor sculpturale moderne, fiecare detaliu putînd fi tratat ca atare. Iar arta cu care sînt înfăptuite uriașele volume ale acoperișurilor, precizia maximei finisări a cantității enorme de paie, ca și a miilor de șindrile de lemn, exprimă nu numai dragostea față de aceste materiale tandre ale naturii — paiele lungi, gălbii de secară și lemnul tăiat în plăci subțiri mătăsoase, vibrînde aproape — ci și o știință acumulată de-a lungul zecilor de generații de meșteri ostenind la realizarea acestor capodopere de artă și tehnică. Rolul tehnicii în definirea « monumentalului » arhitecturii nu de mari dimensiuni este o sarcină a viitorilor esteticieni ai artei populare românești.

Cele trei registre tehnice, semnificînd tot atîtea mase volumetrice, au un corespondent simetric în cele trei ipostaze ale casei țărănești românești privite din punctul de vedere al elevației. Să observăm că acestea din urmă includ și epuizează cele trei posibilități majore ale existenței oricărei arhitecturi: construcții sub nivelul solului, la nivelul solului și înălțate mult deasupra acestui nivel.

Prima ipostază, casa de lemn pe jumătate îngropată din domeniul arhitecturii țărănești românești, reprezintă încă una din punțile între trecut și prezent, legînd atîtea realități românești de ancestrale tradiții. « Prezent » înseamnă prima jumătate a secolului al XX-lea, pînă cînd s-au mai putut vedea asemenea exemplare în Cîmpia Dunării între cursul Desnățuiului și cel al Mostiștei, zona de mare concentrare a acestor construcții extrem de interesante fiind cîmpia Romanaților de la Dunăre pînă către Balș. Este vorba de casa în construcția căreia intră pînă la două vagoane de lemn de stejar cioplit, lemn provenit din zona de silvo-stepă a Olteniei; întreaga construcție, alcătuită uneori din cinci și șase încăperi, era înfundată pînă la peste un metru sub nivelul solului, intrarea făcîndu-se printr-un gîrliciu în pantă. Case pe jumătate îngropate sînt menționate și în literatura de specialitate străină la o serie de popoare, în special romanice, din apusul Europei. Ne aflăm în prezența unei străvechi tradiții arhitectonice, ale cărei începuturi sînt greu de precizat în stadiul actual al cunoștințelor noastre, dar care urcă în timp pînă la straturile neolitice ale artei europene. Că era vorba de o tradiție generală în porțiunea românească a văii Dunării o dovedește și faptul că și bisericile din aceste ținuturi erau de același tip.

Scheletul de bază al casei îngropate este alcătuit din patru furci înalte pînă la 5 m, care susțin grinda principală de stejar lungă de pînă la 12 m și avînd ca secțiune un patrat cu latura de 40 cm. Grinda se sprijină pe furci prin intermediul unor « amnare » (console) masive. Pereții laterali sînt căptușiți cu trunchiuri crăpate în două, așezate în picioare și cu « spinarea » (partea bombată) spre exterior. Aceste piese verticale se numesc « pridvoare ». Partea de sus a pridvoarelor este dublată de o cosoroabă puternică, a cărei lățime poate atinge 60 cm, sprijinită pe cîte două perechi de « furcuțe ». Cu capătul de sus rezemat pe grinda orizontală, iar cu cel de jos pe cosoroabă, sînt așezate alte trunchiuri crăpate, puse cu spinarea către afară (« mîrtaci »). Puse în plan oblic și fixate de cosoroabă cu ajutorul unor mici « măsele », tot de lemn, cu capetele tăiate în fațete de diamante, aceste trunchiuri formează acoperișul în două ape al casei care nu are tavan. Întreaga lemnărie este din stejar gros, splendid fasonat cu barda și securea. Interiorul apare în întregime căptușit cu lemn lustruit, ca un somptuos lambriu. La unele case lemnul interior era decorat cu crestături. Laturile înguste ale casei (« fundurile ») sînt de plan pentagonal, ca și pereții mediani. Acoperișul în două ape este format din straturi alternative de pămînt și paie, care se așternpeste baza formată de grinzi. Cu timpul, casa îngropată a ajuns să aibă un

https://biblioteca-digitala.ro

înveliș gros de doi metri ca un strat protector, ce o ascundea și de vederea bandelor de pazvangii și de cîrjalii rătăcind după pradă prin stepă.

Casa pe jumătate îngropată reprezintă un vechi strat de civilizație rurală și a lemnului, azi total dispărut.

Casa construită la nivelul solului, pe care o vom denumi « casa joasă », are o răspîndire generală pe teritoriul românesc. Din cele două sisteme de construcție a ei — *blockbau* sau sistemul nuielelor împletite — cel care ne interesează aici este primul, cel al cununilor de bîrne orizontale. Unitatea acestei case în toate provinciile românești este indiscutabilă; în același timp, varietatea formelor și a soluțiilor locale, constructive și decorative, este asigurată de diversitatea materialului lemnos și a tehnicilor adecvate, precum și de înțelegerea diversă a volumelor, raportul între soclu-temelie, « cutia » pereților și prisma acoperișului fiind determinant. Este imposibil să desfășurăm aici clasificarea acestei case, cu aspecte constructive și decorative de o mare bogăție și fantezie conținute în limitele unei gîndiri raționale, clasice, prin excelență. Vom încerca doar o prezentare caracterologică, trecînd în revistă unele din cele mai expresive forme regionale, limitîndu-ne, și aici, la o vechime ce se înscrie în ultima jumătate a secolului trecut și primele două decenii ale secolului nostru, întrucît după primul război mondial, caracterele de bază rămînînd aceleași, asistăm, totuși, la o transformare a modului de concepere a arhitecturii tradiționale.

În ansamblul arhitecturii populare românești, casa oltenească se distinge prin echilibrarea raportului orizontalitate-verticalitate, raport care ni se pare a se înclina în favoarea verticalității în cazul casei transilvănene, și în favoarea orizontalității în cazul casei moldovenești și parțial muntenești. Tendința de înălțare a casei transilvănene, în special a celei reprezentate de frontul apusean al acesteia — Hunedoara, unele zone și subzone ale Carpaților vestici, ale nordului, Maramureș și Țara Lăpușului, dar și ale sudului — Mărginimea Sibiului — este marcată mai ales de înălțimea cu totul remarcabilă a acoperișului, fie el de paie sau de șindrilă. Aceeași tendință apare și la bisericile de lemn transilvane, prin existența acelui turn cu săgeată de factură amintind goticul, de negăsit în celelalte provincii românești.

Casa moldovenească este marcată de întinderea ei orizontală prin dezvoltare planimetrică, incluzînd extinderea prispei pe trei și patru laturi ale clădirii, extindere care, evident, mărește suprafața alipită pămîntului. La aceasta se adaugă și înălțimea mai redusă a acoperișului, silit să acopere cu largi streșini tocmai extinderea mare a prispelor.

Între aceste tendințe, casa oltenească operează un echilibru în sensul că înălțimea acoperișului — prezentă și aici, deși poate nu în formele acute ale casei transilvane — este temperată într-un fel ciudat de înălțarea temeliei, care joacă un rol important în structura volumetrică a acestei case, chiar atunci cînd este vorba de case așezate pe două sau trei rînduri de tălpi suprapuse, ce înlocuiesc temelia de piatră.

Firește că aceste afirmații pot părea prea tranșante și desigur că în cuprinsul fiecăreia din cele trei țări românești se pot găsi destule exemple tranzitorii dar impresia generală aceasta este, ea urmînd a fi verificată, tot în viitor, de studii care să definească matematic proporțiile și traseele geometrice ale casei țărănești românești, studii întreprinse doar în cazuri singuratice.

La raporturile volumetrice ale « casei joase » și la însușirile tehnice de care am vorbit în general, dar care se aplică și acesteia, se cuvin a fi adăugate și calitățile decorative. Concentrată în general la fațada principală, decorația apare mai ales la prispa simplă sau dezvoltată, ai cărei stîlpi, balustrade și grinzi ale fruntarului sînt cioplite. Vom menționa și aici bogăția mare a casei oltenești în această materie, reținerea casei moldovenești vechi — la care sculptura se reduce la stîlpi, adăugîndu-se însă culoarea, stîlpii ciopliți fiind vopsiți — precum și particularizarea casei transilvane prin apariția arcadelor de lemn.

https://biblioteca-digitala.ro

Distincțiile făcute cu privire la caracterele «casei joase» nu se continuă identic în cazul « casei înalte ». În primul rînd, « casa înaltă » este evident o apariție mai tîrzie în domeniul arhitecturii populare românești, și ni se pare că această împrejurare trebuie pusă în legătură cu evoluția generală a arhitecturii românești în ansamblu, legată, deci, și de domeniile arhitecturii civile rurale și urbane a claselor înstărite din trecut. În orice caz, de pildă pentru Oltenia și Muntenia, ni se pare limpede legătura între « casa înaltă » de lemn țărănească și cele de zid boierești de tipul culelor. Frumoasele « case înalte » țărănești din subzona Țiclenilor din Gorj sau de pe văile Oltețului, ale Amaradiei sau Motrului sînt în multe privințe replici țărănești ale unor modele boierești. Edificator este exemplul casei Tătucilor din Cernavîrfu-Mehedinți, care a adoptat în programul ei de lemn și acele elemente tipice arhitecturii fortificate de zid, spațiile mici de tragere cu pușca. Chiar și scara interioară de lemn a acestei case, apărată de balustradă de lemn în Gorj și Vîlcea, de zidărie în Muscel și Buzău, este o adaptare a elementului fortificat de la construcțiile de zid. Diferența de material, măiestria constructorilor țărani, aplecarea spre decor, facilitată de prezența generoasă a lemnului, au pus însă amprenta pe casa țărănească înaltă, conferindu-i individualitate.

La «casa înaltă», rolul soclului, devenit parter dezvoltat, este diversificat după cum este vorba de un parter de lemn sau unul de zidărie. Farmecul « caselor înalte » construite în întregime din lemn este dat, în primul rînd, de succesiunea de jos pînă sus a acelorași cununi de bîrne orizontale, oferind o ritmicitate aproape incantatorie pe vaste suprafețe verticale. Casele cu parterul de zidărie, în care de multe ori intervine și alternanța de tradiție bizantină a pietrei cu cărămida, au în schimb posibilitatea unor inepuizabile jocuri de goluri și plinuri, mai accentuate decît la casele în întregime de lemn, prin intervenția liniilor curbe ale arcadelor de diferite forme și deschideri. La ambele categorii, lemnul și piatra răspund în mod diferit și la solicitările atît de variate ale luminii, golurile răspunzînd cu tente infinite de umbre, ce animă și fac punți de trecere, în același timp, între accentele subliniate de suprafețele violent luminate ale plinurilor.

Masa volumetrică a « casei înalte » dar și a celei joase este completată cu una din cele mai fericite izbînzi ale artei meșterilor țărani: foișorul. Despre virtuțile spațiale ale acestuia nu s-a scris aproape nimic de către arhitecți, rolul lor fiind acela de a exploata acest extraordinar spațiu semiadăpostit, atît de modern azi și atît de magistral reușit în domeniul arhitecturii românești rurale încă de acum cel puțin un secol și jumătate. În cazul foișorului se poate descifra, aproape ca la o lecție programatică, îmbinarea perfectă între funcționalitatea unui spațiu și realizarea maximă a soluției arhitectonice. Constituind un accent major în volumetria dar și în planimetria casei țărănești românești, foișorul se integrează organic în ansamblul construit, soclul său, terasa cu stîlpi ciopliți, acoperișul său legîndu-se fără greșeală cu corpul casei. Aceasta nu a fost posibil decît în condiția unei gîndiri unitare și sincrone a construirii întregii clădiri și nu prin adăugarea unui element împrumutat din altă parte. Premisa acestei splendide reușite constructive țărănești românești credem a o găsi în preexistența prispei la casa țărănească, spațiu semiadăpostit prin excelență rudimentar în primele sale expresii arhitectonice, dar purtînd în germene toate virtualitățile potențate la maximum de foișor. Jocul plinurilor și al golurilor, al luminilor și al umbrelor, conținut între linia soclului și cea a streșinii, dar purtat în înaltul cerului și de masa acoperișului este augmentat și diversificat de acest accent major al casei românești, foișorul. Dincolo de semnificația sa arhitecturală sau poate în contextul acestei semnificații, foișorul este și purtătorul viziunii despre lume și a atitudinii față de aceasta a țăranului român: o viziune solară și o atitudine deschisă. Analiza paralelă și conjugată a arhitecturii și psihologiei poporului român, analiză încă de domeniul viitorului, nu va putea ignora aportul imens și edificator, plin de multiple sensuri materiale și spirituale ale foișorului, element permanent și străbătînd toate straturile arhitecturii românești, de la necunoscuta casă de țară pînă la palatul prinților brâncoveni. Foișorul rămîne încă o extraordinară posibilitate

https://biblioteca-digitala.ro

de dezvoltare contemporană a arhitecturii românești moderne, care nu și-a găsit încă realizatorul.

PLANURILE ȘI FUNCȚIONALITATEA INTERIORULUI

Este surprinzător cum unele din cele mai semnificative aspecte din punct de vedere artistic și social ale casei românești și ale vieții țărănești, în același timp, planurile casei țărănești ca și organizarea interioară a locuinței au fost neglijate în trecut de către cercetători.

Trebuie să spunem, însă, că situația nu este diferită nici în alte țări ale Europei, fiind evident că interiorul locuinței a interesat în genere mai puțin decît arhitectura și, mai ales, decorul casei. Poate că la aceasta au contribuit pe de o parte dezinteresul manifestat în genere de istoricii arhitecturii populare europene față de fenomene culturale considerate « obișnuite » sau chiar « banale », dată fiind generalitatea acelor interioare țărănești acum 100 de ani, iar pe de altă parte neobișnuința, pînă foarte tîrziu în zilele noastre, de a privi aspectele de artă populară organizate în « întreguri », preferîndu-se descrierea foarte amănunțită a elementelor alcătuitoare (în cazul nostru: mobilierul, țesăturile, ceramica, feroneria, sculptura în lemn etc.) în locul ansamblului organizat al interiorului, care reflectă realitatea esențială a planului casei țărănești.

În cazul arhitecturii populare românești, al aceleia de lemn în special, această « neobișnuință » are un caracter particular determinat de o împrejurare specială, anume existența unei pronunțate note artistice în felul de organizare a planurilor casei țărănești. Aceasta a făcut ca și acele foarte puține pagini scrise despre planurile casei țărănești să se refere aproape exclusiv doar la o parte a lor și anume la ceea ce se numește cu diferiți termeni regionali: «casa frumoasă », « casa curată », « casa mare », « casa dinainte », « casa din față », « soba », « odaia de paradie ». Denumirile acoperă, într-adevăr, o realitate etnografică de cel mai mare interes artistic, care se regăsește pe tot cuprinsul țării. Cele mai multe din marile muzee românești de etnografie și artă populară oferă vizitatorilor exemplare autentice de asemenea interioare, lucru care rareori se întîmplă în muzee similare din alte țări. Frumusețea cu totul ieșită din comun a acestor încăperi, decorativismul unora din aranjamente, care le conferă aproape un aer scenografic teatral, au fost, fără îndoială, puncte de atracție puternice pentru cercetători, care s-au lăsat subjugați de farmecul netăgăduit al acestor adevărate unități muzeale miniaturale care, pînă de curînd, se întîlneau, și se mai întîlnesc încă uneori și azi, în multe din satele românești. Dintre elementele componente ale interiorului țărănesc, altele decît cele făcînd parte exclusiv din « casa frumoasă », dar intrînd totuși de foarte multe ori în alcătuirea ei, unul singur a fost luat în considerare pînă acum, anume sistemul de încălzire. Aceasta pentru motivul că și el participă prin calitățile sale artistice la făurirea acelui ansamblu armonios de obiecte constituind « casa frumoasă».

Astfel, o sumă de alte trăsături importante ale interiorului țărănesc românesc au fost lăsate deoparte. Între ele sînt unele a căror însemnătate este esențială pentru judecarea schimbărilor ce se petrec în viața țărănească, schimbări ce se pot surprinde, în grade și la nivele diferite, atît în dotarea « casei frumoase », cît și în dotarea celorlalte încăperi. Uneori, tocmai în acestea din urmă schimbările sînt mai semnificative și mai dătătoare de seamă. Să nu uităm că printre omisiuni figurează chiar « camera de locuit », adică în foarte multe privințe încăperea esențială. Poate că, din punctul de vedere al istoriei artei populare, considerarea cu exclusivitate a aspectului estetic concretizat în aranjamentul « casei frumoase » să fie justificată, deși, pe de o parte, foarte multe obiecte din celelalte încăperi ale casei și însăși gruparea lor în cadrul acestora îmbracă și ele haine artistice, iar, pe de altă parte, înțelegerea chiar a însușirilor de artă a « casei frumoase » este ușurată prin punerea ei în relație cu celelalte încăperi. Adică prin integrarea ei în structura complexă a unei locuințe căreia trebuie să i se recunoască funcții

https://biblioteca-digitala.ro

multiple, generate de ansamblul modului de viață al unei populații. Or, interiorul unei locuințe este poate cea mai concentrată expresie a modului de viață, în el reflectîndu-se atît mediul cît și desfășurarea vieții sociale cu toate implicațiile economice și tehnice. Numai ansamblul acestor condiții pot conduce și la înțelegerea existenței într-un fel sau altul a « casei frumoase ».

În cuprinsul dimensiunilor sale reduse, locuința țărănească din România prezintă o varietate apreciabilă de planuri avînd un număr de încăperi specializate ca funcție. Cele mai frecvente și mai importante planuri sînt:

A. *Planuri asimetrice*, cu o singură sau două intrări. Asimetria este determinată atît de plasarea intrării spre stînga casei — unde este locul tindei (stînd cu fața la casă) — cît și de îngustimea cămării față de încăperea de locuit (de regulă de două sau trei ori mai lată — excepții în nordul Moldovei, al Transilvaniei, în sudul Munteniei și în Dobrogea, unde există tinde foarte largi);

I. Planuri cu o singură intrare — prin tindă: a) casa monocelulară; b) casa cu tindă (rece sau caldă) și cu încăpere de locuit; c) casa cu tindă, cămară în spatele tindei și încăpere de locuit; d) casa cu tindă, cămară laterală și încăpere de locuit;

II. Planuri cu două intrări — una în cămară, alta în încăperea de locuit sau în tindă: a) casă cu cămară și încăpere de locuit; b) casă cu cămară, tindă și încăpere de locuit.

Un element de variație în plus îl constituie existența prispei, care la unele din planuri, mai ales la cele din grupa II, nu se întinde de-a lungul întregii fațade ci doar în fața tindei sau cămării. Este vorba de planul arhaic de casă țărănească românească, cu străvechi rădăcini, ascendența sa urcînd pînă la locuințele neolitice de la Ariușd (Transilvania) și Periam (Banat). De cel puțin un secol, dacă nu de un secol și jumătate, în mediul țărănesc s-au dezvoltat și planuri mai ample, dintre care cel cu sală mediană a avut cea mai viabilă evoluție, constituind azi categoria de plan generalizată în satele românești. Cele mai vechi planuri din această categorie mențin tendința asimetrică, intrarea, și deci și tinda, fiind deplasate spre stînga construcției. Între aceste planuri mai ample trebuie desigur să notăm cele avînd « casă frumoasă », legate, firește, de o oarecare îmbunătățire a stării țărănimii. După toate probabilitățile, aceste planuri ample au apărut relativ tîrziu, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, exemplarele cele mai reprezentative prin abundența elementelor cu rost decorativ plasîndu-se cam în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De cele mai multe ori, dacă nu totdeauna, « casa curată » este instalată în fosta încăpere de locuit, din care însă, aproape ca regulă, se scoate vatra sau hornul, rămînînd cel mult o sobă oarbă. Încăperea de locuit este transferată în fosta cămară sau fosta tindă cu foc, spații care sînt mărite cu trecerea vremii. Merită să fie menționat faptul că tendința de decorare sau înfrumusețare a interiorului s-a manifestat chiar înainte de amenajarea unui spațiu corespunzător (condiție esențială: să nu aibă vatră sau horn care să afume lucrurile de preț, mai ales țesăturile), adică chiar la locuințele cu o tindă și o încăpere. Astfel, la casele pe jumătate îngropate în pămînt din Cîmpia Dunării, în încăperea cu o sobă oarbă alăturată celei originare numită « la foc » (cu vatră liberă) erau aranjate țesăturile ce alcătuiau zestrea femeii sau a fetelor ; la locuințele țăranilor săraci din centrul podișului transilvan încăperea de locuit (încă prevăzută cu horn cu cahle) era aranjată și drept « casă frumoasă », cu țesături multe, cu pat cu baldachin, cu icoane și ceramică smălțuită pe pereți, încăperea mică a tindei, cu cuptor, concentrînd întreaga viață diurnă a familiei (pregătitul mîncării, luarea mesei, legănatul copiilor, lucrul femeilor). Exemplul pe care îl avem în vedere este casa mică cu două încăperi din Dumitra-Alba, aflat azi în Muzeul Satului din București. De altfel, trebuie să spunem că tendința de împodobire, pe care am socotit-o că s-a individualizat într-o încăpere aparte de-abia în ultima sută și jumătate de ani, este prezentă chiar și în modestele locuințe monocelulare, așa cum demonstrează frumoasa și micuța casă de la Răpciuni-Bacău

https://biblioteca-digitala.ro

precum și interesanta casă din Năruja-Vrancea (ambele se află azi tot în Muzeul Satului) care este unul din exemplele rare de trecere de la casa monocelulară la casa cu două încăperi prin segmentare interioară (doi pereți scurți formează o apărare interioară a intrării, ca un fel de paravan).

O altă dezvoltare notabilă este cea care duce la apariția în spațiul « casei frumoase », iar uneori și în cel al încăperii de locuit, a unor « cămări » de lățimi variabile, așezate paralel cu peretele din fund al casei. La cele mai vechi exemplare, intrarea în aceste încăperi, mai degrabă înguste, se făcea din « casa frumoasă», respectiv din încăperea de locuit. Inițial, ele formau un fel de spațiu adăpostit în incinta încăperilor menționate, fără a fi complet închise, alcătuind ceea ce în Moldova se numea un « iatac », loc de retragere pentru membrii mai bătrîni ai familiei. Aceste despărțituri se întîlneau și în vechile case din ținutul Ciucului. Tot în Moldova, aceste iatacuri erau despărțite de restul încăperii prin niște sobe mari, ținînd cît lățimea peretelui. Cu timpul, închiderea s-a completat și pe latura îngustă a iatacului, constituind o cameră într-o cameră. Alteori, spațiul închis se prelungea pînă la peretele tindei mediane, în care se practica o ușă. O vreme se mai menținea și ușa din camera mare. Funcția acestei încăperi varia în raport cu necesitățile familiei și gospodăriei respective: cameră de locuit retrasă sau cămară pentru alimente de iarnă, haine mai groase, unelte mici.

B. *Planuri simetrice* cu una sau mai multe intrări. Și între aceste planuri găsim unele de o mare vechime, cum sînt cele cu două intrări dînd în două încăperi fără legătură între ele. Sub forma tindă cu vatră liberă + casă cu sobă oarbă acestea sînt răspîndite mai ales în nordul Olteniei dar se regăsesc și în Hunedoara și în părțile de nord ale Munteniei.

În aceleași zone, creșterea prin alăturare sau adjuncție a condus la apariția unor planuri cu trei, patru sau chiar cinci încăperi așezate în linie, cu intrări separate, avînd sau nu legături între ele. Axul de simetrie cade fie pe o ușă — în cazul caselor cu număr impar de încăperi — fie pe un perete despărțitor — în cazul caselor cu număr par de încăperi.

Între aceste planuri există o categorie deosebită atît ca vechime cît și, mai ales, ca destinație a încăperilor. Reprezentată azi prin extrem de puține exemplare, ea ar putea constitui tema unei foarte interesante cercetări de sociologie a familiei, deoarece materializează în arhitectură forme familiale vechi, compuse din mai multe menaje făcînd parte din generații succesive sau concomitente. Este vorba de o casă compusă pînă la șase sau opt încăperi, grupate două cîte două, fiecare din aceste grupe mici avînd vatra sa și necomunicînd cu celelalte. Șirul de două, trei sau patru apartamente, dispuse în linie, adăpostea menajele a doi sau trei frați sau a unui părinte și a copiilor săi. Acum aproape 15 ani am întîlnit case cu cîte două menaje în Țara Hațegului la Lunca Cernei, precum și la Meria în ținutul Pădurenilor.

Planurile mai noi, răspîndite azi în toată țara, se orientează aproape unanim către soluția simetrică, tinda împărțind casa în două, iar intrarea fiind așezată chiar la mijlocul fațadei principale. În cazul cel mai simplu, casa se compune dintr-o tindă mediană, dintr-o încăpere de locuit și dintr-o încăpere « frumoasă », așezate de o parte și de alta a tindei. Dezvoltarea acestei categorii de planuri poate lua două căi: prima constă în alăturarea cîte unei încăperi, fie în dreapta casei, fie în stînga, simetria cedînd locul asimetriei; a doua constă într-o segmentație interioară operată însă în profunzime, adică fiecare din cele două încăperi simetrice față de tindă se împarte în două. Rezultă, așadar, cîte două încăperi de fiecare parte a tindei, care devine foarte lungă și de obicei îngustă, casa crescînd în adîncime, dinspre fațada principală spre spate. Cele două încăperi din fund pot deveni cămări înguste sau camere de locuit, cu legături fie spre camerele din față (« de curat »), fie spre tindă, fie și într-o parte și în cealaltă.

Presiunea demografică internă a familiei și diversificarea încăperilor impusă de necesitățile economice ale gospodăriei și de creșterea nivelului de viață au determinat într-un trecut relativ recent și, mai ales, în ultimele decenii, apariția unor forme de locuințe și, implicit,

https://biblioteca-digitala.ro

de planuri ce foloseau ca nucleu categoriile de planuri trecute în revistă pînă acum. Aceste forme trebuie amintite pentru a avea o imagine cît mai completă a cadrului arhitectonic în care s-a dezvoltat cultura locuinței la români. Este vorba în primul rînd, dată fiind vechimea lor (sec. XVIII), de casele cu etaj. După o fază în care tendințele de fortificare erau evident inspirate de casa boierească întărită de tipul culei, casele cu etaj s-au transformat și s-au adaptat unei economii în care o parte importantă era deținută de viticultură și pomicultură. În cea mai mare parte a cazurilor, aceste construcții aveau parterul alcătuit dintr-una sau două pivnițe. Etajul urma planul obișnuit al casei pe sol din zona respectivă. Cu timpul, pivnițele au cedat locul bucătăriei și încăperilor de locuit, etajul fiind rezervat de cele mai multe ori încăperilor pentru oaspeți sau « casei frumoase ».

Acestei creșteri prin suprapunere îi corespunde în Transilvania și în Moldova o creștere prin adjuncție, în sensul lungirii casei, care ajunge să înglobeze sub o singură pînză de acoperiș pe lîngă nucleul casei, făcînd parte din tipurile pe care deja le-am semnalat, și o serie de acareturi. În Transilvania, acareturile înglobate sînt mai ales șura și grajdul, acest fel de locuințe întîlnindu-se în ținutul Bistriței-Năsăud și în Țara Oltului, unde evident, în acest caz, lucrul s-a petrecut ca urmare a contactului între țărănimea românească și cea săsească. În Moldova, unde fenomenul este mai recent (cam din prima jumătate a secolului al XX-lea), creșterea în lungime a casei se face printr-un spațiu semiadăpostit (îi lipsește peretele din față). Acesta servește drept bucătărie de vară și leagă nucleul casei de construcția în continuare a grajdului sau a magaziei.

În sfîrșit, un alt fel de creștere a suprafeței folosibile a casei s-a făcut prin alăturarea de spații pe una, două sau trei laturi ale casei (excluzînd doar fațada principală), adăpostite sub prelungirea mai mare sau mai mică a streșinilor acoperișului. În acest mod, aproape în toată țara, dar cu preponderență în Muntenia, Dobrogea, Moldova, nordul Transilvaniei, s-au ivit locuințe cu planuri complicate, în care aceste prelungiri (« dolii », « dosare »), servind inițial drept adăposturi pentru animale mici (oi, capre, viței), pentru unelte sau lemne, s-au transformat cu timpul în cămări de alimente, apoi în bucătării și lăcașuri de foc (pentru vetre, cuptoare și guri ale sobelor oarbe dînd în încăperile din nucleul locuinței). Mai tîrziu, ele au devenit încăperi de locuit, vechiului nucleu revenindu-i rolul de « încăperi de curat » și « case frumoase ». Odată cu trecerea timpului, aceste încăperi laterale, care aveau la început o construcție mai mult sau mai puțin improvizată, au fost făcute mai trainic; într-o ultimă fază ele nici nu mai apar ca adăpostite sub « prelungiri » ale acoperișului, ci sînt construite deodată cu casa, intrînd, așadar, sub același unic și bine construit acoperiș.

Toate aceste planuri și, implicit, construcții păstrează ceea ce am numit un « nucleu » de plan tradițional, continuitatea între vechi și nou fiind în acest mod asigurată. Trebuie să notăm însă faptul, de o deosebită importanță, că în ultimele trei decenii s-a accentuat o tendință de părăsire a acestor planuri tradiționale și de adoptare a unor planuri în care se face evident simțită influența arhitecturii românești urbane, așa cum s-a dezvoltat ea cam după 1900. Planurile clasice, care se înscriau într-un dreptunghi mai mult sau mai puțin alungit, sînt înlocuite cu planuri din ce în ce mai complexe, cuprinzînd patru pînă la opt încăperi cu funcționalitate diversă. Încăperile se înscriu acum într-un perimetru compus din două patrulatere alipite, alcătuind un unghi drept cu laturi de lungimi diferite. De prisos să spunem că diversificarea funcțională a încăperilor atrage o altă organizare a interiorului, comportînd înlocuirea vechilor mobile și ustensile și determinînd, deci, transformarea celor mai multe din aspectele tradiționale ale culturii locuinței țărănești românești. Interacțiunea dintre sat și oraș își spune aici cuvîntul.

Firește că este imposibil și inutil să facem descrierea fiecărei categorii de plan în parte în ce privește organizarea interiorului. Sîntem de aceasta scutiți pe de o parte pentru că planurile vechi țărănești au o răspîndire oarecum unitară pe teritoriul României, exprimînd realitatea

https://biblioteca-digitala.ro

unei unități arhitectonice românești fundamentale, iar pe de altă parte pentru că echiparea încăperilor cu funcții similare este în linii mari aceeași, indiferent de plan, intervenind doar diferențieri zonale legate de condiții istorice, economice și de mediu. De aceea, vom face prezentarea organizării interiorului pe încăperi funcționale ce intră în componența tuturor planurilor țărănești românești, reliefînd diferențierile semnificative.

Funcțional vorbind, principalele categorii de încăperi sau de spații ale locuinței țărănești românești tradiționale sînt: tinda sau încăperea de trecere, încăperea de locuit, cămara, « încăperea curată », podul, pivnița, prispa (și foișorul). Fiecare dintre ele servește pentru exercitarea uneia sau mai multor funcții legate de existența gospodăriei, în general, și a menajului familial, în special. În această privință trebuie să observăm că evoluția se face de la un spațiu mic sau o încăpere unică, cumulînd toate funcțiile, către un spațiu diversificat, cu încăperi specializate care preiau funcții separate. Spațiu și funcție sînt grupate însă în jurul punctului central al oricărei locuințe omenești, cel în care este plasat focul. Acesta polarizează întreaga viață familială, el dînd căldură, la el făcîndu-se mîncarea și el producînd sursa de lumină. Atît locul cît și forma arhitectonică pe care în mod necesar trebuie s-o îmbrace sursa de căldură în cadrul unei construcții au variat în decursul timpului și în diferitele zone etnografice românești, diversele sisteme încadrîndu-se în limitele a cîtorva tipuri pe care le vom trece în revistă odată cu încăperile pe care le vom prezenta.

Problemele puse de prezentarea spațiului folosit drept *tindă*, cu înțeles de loc de trecere, sînt unele dintre cele mai complexe, întrucît de foarte multă vreme și în foarte multe zone tinda este în același timp încăpere de locuit diurnă și încăpere pentru depozitat o parte din unelte sau chiar unele provizii de hrană. În Oltenia, Muntenia, Dobrogea și o parte din sud-vestul Transilvaniei, în Crișana și Banat tinda este sediul principalului foc al locuinței sub forma vetrei libere cu « corlată » sau « băbură », iar în alte ținuturi ale Transilvaniei (Munții Apuseni, Hunedoara), sub forma vetrei cu « căloniu » sau « camniță ». Focul este plasat aproape totdeauna în colțul din fund al tindei, alipit de peretele median al casei ce desparte tinda de casa de locuit prevăzută cu paturi. În Mehedinți și în o parte din Banatul estic vatra este plasată, cu totul neașteptat, în colțul din față al tindei, spre odaia de locuit. Această plasare se continuă, cu unele variante, și în zonele de la sud de Dunăre, cum sînt valea Timocului și Craina.

Din punct de vedere constructiv, vatra din tindă se prezintă ca: 1. vatra liberă alcătuită numai dintr-o platformă de pămînt bătut sau de cărămidă, la nivelul solului încăperii sau ridicată pînă la 10 cm; pereții laterali din imediata apropiere a vetrei sînt căptușiți cu pămînt lipit, cu cărămidă sau cu piatră, pînă la o înălțime ce variază de la 1—2 m; fumul iese liber printr-o deschizătură practicată în tavan; 2. vatră liberă cu platformă scundă, de felul celei descrise mai sus, dar la care fumul este captat, la nivelul tavanului, fie de o construcție plată din nuiele lipite cu pămînt sau din grinzi, numită « băbură » sau « băgeac » (în Banat, Crișana), fie de un coș piramidal, realizat din nuiele lipite sau din bîrne de lemn, care iese prin acoperiș afară (Mehedinți, Banatul estic); 3. vatră liberă cu platformă scundă sau ridicată 20—40 cm de la suprafața încăperii, avînd uneori ramă de bîrne, fumul fiind captat de o « corlată » (coș) piramidală coborîtă pînă la 1,50 m deasupra vetrei (Oltenia, Muntenia, Dobrogea); corlata este suspendată sau ancorată de tavan printr-unul sau doi stîlpi de lemn, uneori frumos ciopliți; 4. vatră liberă construită pe o platformă de circa 0,50 cm susținută de picioare de lemn sau blocuri de piatră, acoperită de un « căloniu » sau de o « camniță » de formă paralelipipedică construită din nuiele lipite susținute de un schelet de chingi de lemn sau din plăci de piatră subțiri (Munții Apuseni, Hunedoara); din « căloniu » fumul este condus în pod printr-un coș de secțiune patrulateră, realizat din nuiele lipite sau din piatră; 5. vatră liberă construită pe același sistem de platformă ca la punctul 4, acoperită de un « căloniu » de cahle nesmălțuite sau smălțuite (centrul, estul și sudul Transilvaniei); uneori acest « căloniu » este coborît mult

https://biblioteca-digitala.ro

deasupra vetrei încît formează un soi de cuptor; de asemenea, platforma vetrei are cîteodată o suprafață mai mare, servind drept bancă de stat cu spatele la căldura focului; 6. vatra liberă cu platforma la nivelul încăperii sau ridicată 10—20 cm este închisă într-o construcție specială, alcătuind un fel de șemineu încăpător; în sudul Munteniei și în Dobrogea despărțirea aceasta a « camerei focurilor » ia proporții mari, ocupînd întreg fundul tindei foarte largi, putînd să adăpostească două guri de foc; peretele despărțitor este prevăzut cu nișe și profiluri de tencuială cu rol decorativ; în partea de cîmpie a Crișanei, de asemenea, vatra este închisă în fundul tindei. Această formă de vatră apărată de o construcție interioară se află, deci, răspîndită în marile zone de cîmpie din vestul și sudul României, acoperind un teritoriu pe care s-a dezvoltat în trecut și tipul de locuință pe jumătate îngropat în pămînt, de străveche tradiție autohtonă, cu care, totuși, în stadiul actual al cercetărilor deocamdată nu-l putem pune în legătură. Considerăm și această variație a vetrei de tradiție locală, neavînd, în nici un caz, legătură cu populațiile turcești sau tătărești din Dobrogea, care n-o cunosc după cum nu se cunoaște nici de către bulgari la sudul Dunării. În schimb, unele asemănări se pot face cu construcții similare din zona Carpaților Albi și Mici de la granița Slovaciei cu Moravia.

Ca dimensiuni, tinda caldă este relativ îngustă în Transilvania și largă în Crișana, Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea; în sudul acestor ultime trei provincii tinda este de dimensiuni foarte mari, adăpostind uneori două focuri. Tinda rece din Moldova și nordul Transilvaniei (Maramureș, Oaș, Năsăud) variază ca dimensiuni, în casele vechi ea fiind de regulă largă și încăpătoare. Într-o epocă ceva mai recentă, tinda rece este prevăzută cu unele instalații de gătit și încălzit, mai ales sub forma cuptoarelor mari de pîine (sudul Transilvaniei), a unor « vetrițe» mici (Năsăud) sau a unor vetre-cuptor acoperite cu un fel de construcție conică (centrul Transilvaniei).

La casele vechi, suprafața de călcare a tindei era din pămînt bătut și lipit în cîteva straturi, formînd o pardoseală netedă și curată. Deseori, în zonele de bălți această suprafață era acoperită cu rogojini, în cele de munte cu cetină de brad sau cu coajă de trunchi de brad, iar în zonele de deal și pădure cu ramuri înfrunzite. În felul acesta se realiza o asigurare a platformei de pămînt bătut și, în același timp, se păstra cu ușurință curățenia, ramurile fiind schimbate foarte des. Același procedeu se folosea și în celelalte încăperi. Întrebuințarea vegetalelor, pe timp de vară, avea și rostul de a apăra interiorul de muște, țînțari sau alte insecte, alegîndu-se varietăți de plante mirositoare după anumite reguli statornicite de bogata etnobotanică românească populară. Destul de timpuriu, tinda a fost pardosită cu cărămizi, mai ales în sudul României, apoi cu scînduri lungi.

În cele mai multe cazuri, pereții laterali erau construiți din bîrne aparente. Interstițiile se astupau cu mușchi de pădure. Cînd pereții erau din nuiele lipite, se tencuiau și se văruiau.

Lipsa tavanului este aproape o regulă la tindele din vechea arhitectură țărănească din Transilvania și Moldova (mai ales tindele reci), la casele jumătate îngropate în pămînt din sudul Olteniei și Munteniei precum și la unele construcții din Dobrogea. Cînd exista, tavanul era construit fie din lese de nuiele împletite, fie din scînduri de diferite lungimi, sprijinite pe grinzi.

Tinda reprezintă încăperea gospodărească prin excelență a locuinței țărănești românești, întrunind de aceea un variat inventar de ustensile de uz casnic destinate să folosească în primul rînd la pregătirea și apoi la păstrarea pe termen scurt a mîncării. Firește că este vorba despre tinda în contextul planurilor vechi de case, întrucît la planurile noi această funcție este preluată, într-o primă etapă, de casa de locuit, iar într-o a doua, de bucătărie.

Este necesar să facem aici o anumită distincție între tindă și încăpere de locuit, întrucît adeseori se poate face o confuzie. Pentru multe din planurile caselor țărănești românești tinda este în același timp și încăpere de locuit, dar ea preia numai funcțiile unei încăperi de locuit

https://biblioteca-digitala.ro

diurne. Trecerile de la tindă la încăperea de locuit și apoi la « încăperea curată » se fac gradat, exemplele « pure » aflîndu-se doar la capătul unor evoluții îndelungate. Firește că într-o ipotetică încăpere originară unică toate funcțiile sînt concentrate în ea, acolo dormindu-se și acolo gătindu-se. Firește că se poate imagina că alături de această încăpere unică s-a construit o altă încăpere de trecere și așa s-a și întîmplat într-o serie de cazuri. Dar tot așa de bine se poate imagina că încăperea originară cu focul s-a transformat cu vremea în tindă, focul mutîndu-se apoi în încăperea de locuit, ca în Moldova, sau rămînînd pe loc în tindă, ca în cea mai mare parte a Transilvaniei, Olteniei, Munteniei, Banatului și Dobrogei. O problemă insuficient de lămurită în această ordine de idei este cea a planurilor locuințelor îngropate pe jumătate în pămînt din sudul României. Nu s-a remarcat pînă acum că în formele lor inițiale aceste planuri prezentau o particularitate demnă de luat în seamă în ansamblul planurilor românești țărănești. Anume, că ele constituiau singura grupă de planuri dezvoltate în adîncime și nu lateral ca celelalte locuințe românești. Într-adevăr, în încăperea numită « la foc » se pătrundea frontal dintr-un spațiu semiadăpostit, căruia i-am putea spune tindă, de fapt un « gîrliciu », a cărui intrare era situată tot pe un ax al profunzimii. Într-o etapă ulterioară, din « la foc » se trecea într-un « kiler », dispus tot în adîncime. Această categorie de planuri se regăsește și în unele zone ale Hunedoarei (Țara Hațegului și Pădurenii), unde s-au întîlnit în trecut rare exemplare de case de bîrne cu intrarea plasată pe latura îngustă a casei.

Pe o mare parte din aria vetrei libere din tindă se întîlnește un sistem foarte vechi de copt pîinea și de preparat mîncarea, anume acela care folosește « țăstul », un fel de vas mare de forma unui clopot care se încălzește puternic pe dedesubt, apoi se pune peste aluatul de pîine sau peste mîncare și se acoperă cu jar. « Fiarele coșului » sau « fiarele țăstului » — un lanț puternic atîrnat de o grindă a coșului, o pîrghie de fier lungă de vreun metru care se trecea prin urechile țăstului — ținea țăstul ridicat. Butucii de lemn erau sprijiniți pe « cal » sau o « mîță » asigurîndu-se astfel flăcării un tiraj mai bun.

Vatra liberă concentra în jurul ei și masa scundă cu scăunele rotunde, în sudul României, sau masa patrată, tot joasă, din celelalte provincii. Se mai putea afla în tindă un dulăpior pentru vase, o poliță, un hambar pentru făină sau mălai în cantități mici. În tindele reci din Moldova și nordul Transilvaniei se aflau uriașe « ulee » (trunchiuri de copac scobite), înalte pînă la trei metri, în care se păstrau cereale. În tindă nu se găsește niciodată vreun pat și nici laviță mare pe care eventual să se poată dormi. Însă mai totdeauna se găsește o scară care duce la chepengul de comunicare cu podul, cînd există tavan, sau pur și simplu în pod, cînd nu este tavan, ca în cazul tindelor reci.

În dulăpior, pe polițe, pe corlată, în micile firide sau nișe, agățate în cuie sau sprijinite de perete se află nenumărate obiecte ce reflectă atît mediul cît și ocupațiile specifice gospodarilor din zona respectivă.

Ca spații gospodărești auxiliare și legate în cele mai multe cazuri nemijlocit de tindă sînt de amintit cămara și podul.

Cămara, numită în Oltenia, Muntenia și în Moldova și « celar », sau « kiler », servește pentru depozitarea proviziilor alimentare necesare desfășurării curente a menajului, pentru depozitarea unor mici unelte și a tuturor lucrurilor care nu sînt de trebuință zilnică. În foarte multe regiuni din România (Vrancea, nordul Moldovei, Munții Apuseni,) există construcții speciale pentru păstrat hainele. În alte regiuni, locuința are deseori două cămări (Țara Oltului), una pentru alimente și unelte mici, cu intrare din tindă, și alta pentru haine, cu intrare din casa curată.

Podul este un fel de antrepozit în ce privește alimentele. Aici se păstrează cărnurile afumate, agățate de niște mari cîrlige de lemn puse în preajma sursei de fum provenind de la « babura » sau coșul vetrei sau cuptorului din încăperile casei. Ceva mai ferit sînt așezate

https://biblioteca-digitala.ro

lăzile mari pentru cereale și uneori putinile cu brînzeturi. În pod sînt depozitate și lucrurile care ies din uzul curent sau sînt scoase din inventarul viu al casei de generațiile tinere.

Pivnița nu are o răspîndire generală în România, dar acolo unde se află ea servește mai ales pentru depozitarea murăturilor, a zarzavaturilor pentru iarnă, a produselor rezultate din valorificarea fructelor, a unor unelte etc.

Așa după cum am notat mai sus greutatea unei despărțiri nete în ce privește exercitarea unor funcții între tindă și încăperea de locuit (la planurile mai puțin dezvoltate, implicit la cele mai vechi), tot așa este drept să recunoaștem că interferențe funcționale se produc și între încăperea de locuit și așa-numita « casă frumoasă ». Mai mult, este necesar să observăm că pentru foarte mari zone și pentru importante categorii de planuri — ne gîndim la Moldova, mare parte din Transilvania și, concomitent, la planurile compuse doar din două încăperi (tindă și încăpere de locuit) — încăperea de locuit este una și aceeași cu « casa frumoasă », adică încăperea de locuit are o organizare interioară de mare valoare artistică, multe din exemplele cele mai renumite de interioare frumoase românești (Drăguș—Brașov, Sălciua—Alba, Berbești—Maramureș, Dumitra—Alba, Ceauru—Gorj, Voitinel—Suceava, Mastacăn—Neamț etc.) făcînd parte tocmai din această categorie. Dar ni se pare că tocmai o astfel de suprapunere de funcții și o asemenea îmbinare în cel mai înalt grad a funcționalităților practice și a exigențelor estetice definesc nivelul superior al unei civilizații țărănești, fiind fără putință de tăgadă dovada cea mai evidentă și de nezdruncinat a unei străvechi culturi dezvoltate neîntrerupt de-a lungul timpului.

Distincția definitorie între grupajul de funcțiuni « tindă + încăpere de locuit » și cel « încăpere de locuit + casă frumoasă » este dată de prezența sau absența paturilor sau a lavițelor, adică de îndeplinirea condițiilor pentru a asigura posibilitatea de a dormi, existentă în a doua grupă și inexistentă în prima.

Așadar, vom prezenta, pentru aceste motive, în aceeași rubrică *încăperea de locuit* și « *casa frumoasă* », menționînd zonele și planurile în care diferențierea funcțională se transformă într-una spațială concretă.

Genetic vorbind, se pot imagina două căi de specializare a încăperilor în cazul existenței tindei calde; din încăperea de locuit originară, în care se dormea în jurul focului, se scot lavițele transformate mai tîrziu în paturi și se mută într-o încăpere alăturată, devenită încăpere de locuit într-o primă fază, apoi « încăpere curată » în momentul cînd se face încă o încăpere în partea cealaltă a tindei, în care se mută viața cotidiană a familiei. A doua cale este cea în care din încăperea originară se mută focul, creîndu-se tinda-încăpere de locuit diurnă, în cea originară rămînînd paturile, iar într-o a doua etapă, cînd se face cealaltă încăpere de lîngă tindă, se transferă acolo funcțiile de locuit, încăperea originară rămînînd « casă curată ». Reiese, deci, că în faza intermediară încăperea de locuit este și încăpere « frumoasă », specializarea perfect distinctă intervenind doar cînd apare cea de-a treia încăpere. Etapa a doua este cea mai plină, mai reprezentativă pentru interiorul țărănesc românesc, încăperea de locuit fiind aranjată și ca o « casă frumoasă ». Ea are, deci, pe de o parte, inventarul bogat necesar desfășurării traiului zilnic, iar pe de altă parte, organizarea estetică dictată de nevoile de prestigiu sau « reprezentare ».

În cazul tindei reci, încăperea de locuit este într-o primă fază și încăperea « curată », specializarea intervenind și aici doar după apariția celei de-a treia încăperi, de partea cealaltă a tindei, care devine încăpere de locuit sau curată, variantele putînd fi localizate pentru diverse zone. Trebuie să observăm că forța de atracție a focului din încăperea originară (deci în cazul tindei reci) a determinat o coeziune mult mai strînsă a « încăperii de locuit-casă frumoasă », pînă azi în acest fel de încăperi dotate cu cuptor mare păstrîndu-se cele mai frumoase și mai strict organizate interioare țărănești românești. Dezorganizarea interiorului este mult mai vizibilă la planurile cu tindă caldă, în care lipsea un foc puternic în « încăperea de locuit-curată ».

https://biblioteca-digitala.ro

Prima versiune a interiorului bine păstrat este prin excelență cea din Moldova și din nordul Transilvaniei, cea de-a doua este, mai ales, cea din Oltenia și Muntenia.

Focul în « încăperea de locuit-casă frumoasă » este reprezentat prin mai multe sisteme.

1. Cel mai important este cel al vetrei cu horn și cuptor mare, așa cum se întîlnește în Moldova, Maramureș, Năsăud. O construcție deseori complicată, ocupînd un sfert din suprafața de locuit a camerei, concentrează atît sursa de căldură, cît și locul de pregătire a mîncării. Deseori, o banchetă de lemn înconjură prichiciul vetrei, iar pe spatele cuptorului, plan, se amenajează un loc de dormit. Frumusețea volumetrică a acestor construcții de încălzit și gătit este remarcabilă.

2. Un alt sistem este cel al vetrei pe soclu înalt construit pe picioare de lemn sau piatră, acoperită cu o « camniță » de piatră sau un « căloniu » de nuiele împletite.

3. Vatra construită pe soclu, acoperită cu « căloniu » de cahle nesmălțuite sau smălțuite, constituie cel de al treilea sistem. Alături de acestea trebuie să notăm apariția în ultima sută de ani a plitei de metal lipită constructiv și înglobată într-un sistem unitar și complex. Ea apare separat, ca piesă de tuci (« șpor », « șparhet »), mai ales în Transilvania, Banat, Moldova.

4. În Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Banat, sînt utilizate așa-numitele sobe oarbe, la care alimentarea se face din tindă sau din încăperile auxiliare (dolii); sobele oarbe sînt de volume cubice, paralelipipedice sau variante ale volumelor sferice și conice (mai ales în Banat). În unele zone din Oltenia (Mehedinți), în soba oarbă se încastrează cîteva oale mici, cu gura înspre exterior, avînd rostul de a mări suprafața radiantă și de a putea coace în ele mere, gutui. Sobele oarbe din Dobrogea au o modenatură complicată, uneori colorată.

5. În Moldova, sobele ocupă cîte un perete întreg despărțind camera de locuit de iatac; în acest fel de sobe sînt zidite și cuptoare de metal.

6. În Muntenia, rar în Oltenia, și în Moldova, în încăperile de locuit sau « frumoase » ale țăranilor mai înstăriți se găseau un soi de sobe complicate, construite din coloane, reprezentînd un element de împrumut din interiorul orășenesc din secolul al XIX-lea.

După cum s-a putut observa, din această enumerare lipsește cu totul vatra liberă la sol. În numeroasele noastre înregistrări pe teren niciodată nu am întîlnit o încăpere de locuit cu vatră liberă care să cumuleze și funcția de « casă frumoasă ». Poate că într-o fază incipientă să fi putut exista, dar ea a fost repede abandonată din cauza fumului care, firește, înnegrea lucrurile frumoase și mai ales țesăturile.

În interiorul țărănesc românesc, așa cum este el reprezentat de « încăperea de locuit-casă frumoasă », nu există un «centru» al camerei dacă nu cumva acordăm acest calificativ locului gol din mijlocul camerei. Avem de-a face nu cu o compoziție centrală sau radială, așa cum se întîmplă în cazul în care vatra sau focul este plasat în centrul încăperii, ci cu o compoziție pe sectoare. De fapt, interiorul țărănesc românesc se caracterizează prin patru centre de greutate, repartizate în fiecare colț al încăperii cu o rigoare deosebită: colțul din stînga-fund este ocupat de sistemul de foc, cel din dreapta-fund este ocupat de pat; în colțul din dreapta-față este așezată masa, în unghiul format de cele două laviță, iar în colțul din stînga-față este un colțar sau un dulap pentru vase. În acest fel, suprafața podelei încăperii este împărțită în patru dreptunghiuri, în fiecare dintre ele găsindu-se cîte un element principal.

De asemenea trebuie menționată marea economie de spațiu, folosirea totală a lui. La aceasta contribuie stabilitatea pieselor de mobilier care merge chiar pînă la rigiditate, dacă ne gîndim că există sisteme fixe de mobile încorporate în pereți sau în podea. Și nu este vorba numai de mobile izolate (patul, laviță, dulapuri, colțare, bănci), fixate în pereți sau suspendate de tavan, ci de faptul că aceste mobile sînt legate și între ele formînd un schelet întreg fixat, contrazicînd adică însăși ideea de « mobilă », întrucît acest sistem nu este deloc mobil.

https://biblioteca-digitala.ro

Firește că această fixitate este un alt aspect foarte important al modului de viață al unei străvechi populații locale locuind din neolitic pe același teritoriu și avînd o continuitate absolută, împrejurare cunoscută și în alte părți ale lumii, după cum atestă antropologii culturali.

În cadrul raționalizării maxime a folosirii spațiului, rezultat al unei străvechi tradiții perpetuate și corectate de-a lungul unui șir necurmat de generații, fiecare din cele șase suprafețe ale paralelipipedului alcătuind « încăperea de locuit-casa frumoasă » este utilizată, de la aceasta nefăcînd excepție nici tavanul. Într-adevăr, construit din grinzi de lemn susținînd o suprafață de scînduri înguste frumos fasonate, tavanul adăpostește mici polițe și suporturi pentru linguri și cuțite, de el sînt agățate cuiere din ramuri de brad încovoiate, după cum ca decor stau agățate oluri și cancee de ceramică sau fîșii de țesătură decorativă. Chiar grinda principală este împodobită cu crestături între care simbolul solar apare cel mai frecvent alături de inscripții cu numele proprietarului sau al meșterilor și cu data edificării construcției.

Trebuie să stăruim puțin asupra organizării estetice a interiorului țărănesc românesc. Am spus că fiecare mobilă, fiecare piesă de ceramică, fiecare țesătură are un loc bine precizat de o îndelungă tradiție practică a compunerii ansamblului. Dar gruparea obiectelor se resimte și de intervenția criteriului estetic, care face ca obiectele să fie combinate pe categorii de materie primă, ornamentație și culoare. Rezultatul este un ansamblu perfect echilibrat ce dă o impresie de calm și liniște, pe de o parte, de bogăție ornamentală și de gust, pe de altă parte. Mobilierul principal al încăperii este, am amintit acest lucru, dispus pe laturi: patul pe aceeași latură cu vatra înspre spatele casei, lavițele lungi cît pereții pe celelalte două laturi. În colțul de lîngă ușă stă dulapul înalt pentru vase. În colțul opus vetrei, construită din cahle smălțuite în verde sau albastru, se află masa și scaunele cuprinse în unghiul format de cele două lavițe. Mobilele sînt lucrate adesea în gospodărie sau în sate specializate. Din stejar, fag, brad sau paltin, piesele de mobilier sînt împodobite cu crestături geometrice. În Transilvania se întîlnește, ca urmare a conviețuirii cu populația săsească, și mobilier pictat. Patul și masa ca și grinda de deasupra patului sînt acoperite cu țesături de cînepă, in, bumbac sau lînă, decorate cu alesături colorate. Pereții sînt îmbrăcați și ei cu diferite țesături, ștergare, scoarțe, așezate potrivit unor reguli ce variază de la regiune la regiune. Poate că este cazul să amintim că abundența de țesături din interiorul românesc contrastează cu lipsa acestora din alte interioare europene țărănești, cum sînt, de pildă, cele din vestul Germaniei și, în genere, din vestul Europei. De altfel, nici la popoarele vecine românilor nu se întîlnește o asemenea bogăție de țesături. La bulgari și la sîrbi ele au un rol decorativ mult mai mic cînd nu lipsesc cu totul, iar la unguri, cehi și slovaci, locul lor este luat de pînze albe la care se adaugă dantele de inspirație occidentală. Huțulii și ucrainenii din apropierea românilor nu au nici ei țesături decorative atît de bogate. După părerea noastră, bogăția decorului textil românesc este o trăsătură locală dezvoltată și sub anume influențe orientale, transmise însă prin intermediul interioarelor boierești și orășenești, dezvoltate în acest sens în secolele XVII—XIX. Efectul decorativ al numeroaselor țesături expuse este foarte mare: alături de tonurile potolite și patinate ale lemnului grinzilor și mobilierului, coloritul viu și armonios al țesăturilor, bazat în principal pe combinația ritmică și alternantă a cîtorva culori fundamentale: alb, negru, roșu, albastru, constituie una dintre cele mai fericite îmbinări. Deasupra spațiului îmbrăcat în textile se înșiruie talerele, farfuriile și ulcioarele de pămînt ars și smălțuit, alcătuind un fel de friză ceramică multicoloră. Deasupra frizei ceramice, lîngă lemnul înnegrit al tavanului, strălucesc culorile icoanelor pictate pe sticlă, aruncînd asupra întregului interior o lumină difuză reflectată de geamurile încăperii. Coloritul variat al smalțurilor de pe vase și al icoanelor dau încăperilor o notă de vioiciune care întregește ansamblul ornamental compus din mobilier și textile.

În ansamblu, interiorul țărănesc românesc oferă o certă viziune picturală în care alb-roșul țesăturilor se combină cu verdele cuptoarelor și albastrul icoanelor. Ca structură com-

https://biblioteca-digitala.ro

poziţională, acest interior se caracterizează printr-o anume ordonanţă orizontală subliniată de o astfel de aşezare a ţesăturilor şi a lungilor lavițe de lemn. Dar această orizontalitate se compune din trei sau patru registre succesive, urcînd de la nivelul mobilelor pînă sub tavan. Frize suprapuse de ţesături, vase de pămînt şi icoane, iar în cadrul ţesăturilor, şiruri de ţesături de lînă şi cînepă dau o impresie de ritm generată de succesiunea alternantă a formelor şi mai ales a culorilor. Aceste ansambluri cromatice intense dar armonioase exprimă viaţa emoţională a unui popor de un temperament puternic şi generos, însuşiri caracteristice şi arhitecturii ţărăneşti româneşti dominate de structuri deschise.

DECORUL

Arta meşterilor ţărani constructori de case şi-a găsit expresii multiple. Pe teritoriul ţării noastre se constată o mare înflorire a decorului arhitectonic, ale cărui multiple forme introduc un element de varietate în ansamblul arhitecturii româneşti. În multe din călătoriile noastre de studii prin ţară sîntem încă surprinşi de modalităţile noi de expresie ale simţului decorativ care apar într-una sau alta din regiunile străbătute. Fantezia mereu proaspătă şi deschisă spre noi combinaţii defineşte uneori nu o regiune sau o zonă etnografică, ci teritorii mai restrînse, cum ar fi o vale sau o porţiune a ei. Se poate spune că diversitatea decorului arhitectonic rivalizează cu cea a ornamenticii textilelor; adesea, împodobirea caselor, diferită de la vale la vale, însoţeşte schimbările corespunzătoare din domeniul textilelor.

Posibilităţile de exprimare ale decorului arhitectonic sînt mărite de diversitatea materiei prime, legată desigur de materialele de construcţie de bază precum şi de procedeele tehnice variate.

N-au rămas fără urmări nici împrejurările istorice diferite: contacte cu sisteme arhitectonice atît de deosebite cum sînt cele ale saşilor veniţi din Occidentul germanic, ale popoarelor slave din nord sau cele ale popoarelor orientale şi balcanice. Ca şi celelalte domenii ale artei populare, decorul arhitectonic a evoluat în decursul timpului odată cu modificările survenite în materialele de construcţie şi în tehnicile respective, precum şi cu cele ivite în planurile locuinţelor ţărăneşti, adică în raport cu transformarea arhitecturii populare în ansamblu. Această transformare este un proces continuu reflectînd schimbarea condiţiilor economice şi a relaţiilor sociale, determinante pentru felul în care oamenii îşi construiesc casele.

În judecarea evoluţiei decorului există însă unele dificultăţi, comune, de altfel, întregului domeniu al arhitecturii populare româneşti, care ţin de însăşi natura acestei arhitecturi. Avînd ca material de bază lemnul, trecînd prin vicisitudinile cunoscute ale istoriei noastre, arhitectura populară cuprinde un număr redus de case vechi.

Sumare sînt şi notaţiile de călătorie ale celor care ne-au vizitat în trecut ţara sau ale cercetătorilor autohtoni din acea vreme. Constatarea aceasta pentru domeniul arhitecturii populare contrastează cu situaţia din domeniul portului, de pildă, unde izvoarele documentare şi iconografice sînt comparativ mult mai numeroase, dînd posibilitatea unei cercetări amănunţite pe intervalul a trei secole. În timp ce costumul popular şi podoabele lui au fost remarcate şi uneori descrise, decorul arhitectonic n-a fost nici descris, nici desenat. Nu este oare aproape de neînţeles ca realizări decorative atît de impresionante cum sînt porţile gorjeneşti să nu fi izbit privirea nici unui călător sau ilustrator? Care poate fi explicaţia? Părerea noastră este că situaţia nu comportă o judecată generală, valabilă pe întreaga ţară, ci că ea necesită diferenţieri regionale. Datorită unor împrejurări, nu îndeajuns de studiate încă, apariţia decorului arhitectonic s-a produs la epoci diferite în diversele zone şi regiuni. Anumite condiţii au permis o înflorire rapidă a decorului, iar altele nu au favorizat uneori nici măcar apariţia lui. Zone vecine cu Gorjul bogat în crestături, cum sînt Jiul transilvan, Ţara Haţegului, culoarul Cerna—Timiş

https://biblioteca-digitala.ro

sau Țara Almăjului, situate în ținuturi acoperite de păduri, nu au un decor în lemn dezvoltat. De asemenea, regiuni întinse din zona de podiș, acoperit cu codri, a Moldovei au la case o ornamentație săracă. Pe de altă parte, în unele zone s-a dezvoltat mai puternic decorația arhitectonică interioară, cum o dovedesc grinzile crestate dinăuntrul caselor din Țara Zarandului, de pildă, unde decorul exterior în lemn este slab reprezentat.

Trebuie amintit și faptul că la cele mai vechi exemplare de case țărănești cercetătorii au constatat în toate zonele, pentru majoritatea cazurilor, lipsa decorului. Case de tip arhaic din Mărginime, din Țara Moților, Maramureș, nordul Moldovei, Argeș, Vîlcea, Țara Almăjului au doar o prispă rudimentară, construită de cele mai multe ori numai în dreptul unei încăperi a casei, nepodită și fără stîlpi. Nu afirmăm că nu vor fi existat și case vechi decorate, întrucît se cunosc și astfel de exemplare, dar rare. Sigur că tendința de împodobire se va fi manifestat într-un fel, transmițînd și perpetuînd anume tehnici de prelucrare de veche tradiție. Însă această tendință a luat un caracter de masă și a apărut cu mare frecvență numai în anume condiții. Lărgirea domeniului de aplicație a decorului și generalizarea lui pe zone largi nu a putut avea loc decît relativ tîrziu și anume în cursul secolului al XIX-lea. Să nu se uite că pentru realizarea decorului este nevoie de o serie de unelte de fier, a căror lipsă era resimțită puternic în mediul rural din trecut. În extinderea unuia sau altuia din sistemele decorative joacă un rol important și curentele de modă, precum și contactul cu arhitectura orășenească și a celorlalte clase sociale. Încă la mijlocul secolului trecut, întreg Bărăganul era o pustietate punctată de odăile și « cîșlele » singuratice. Astăzi, arhitectura populară din Bărăgan este caracterizată, din punctul de vedere al decorului, de prezența masivă a traforajului, despre care nu se poate spune că s-a dezvoltat pe baza unei tehnici tradiționale locale.

Problema apariției și a condițiilor de expansiune a decorului arhitectonic în diferitele zone din țara noastră are încă date necunoscute, ce necesită studii de viitor. Luînd însă în considerare problema decorului legat de arhitectura populară în general, așa cum ne apare ea constituită și așa cum îi cunoaștem evoluția în ultimul secol și jumătate, se constată existența a două momente importante, adevărate « praguri » în ce privește transformarea arhitecturii populare. Primul prag este situat între anii 1890—1910, marcînd sfîrșitul unei lungi perioade în care se cristalizează anumite caractere ale arhitecturii populare, inclusiv decorul, acumulate lent înainte de 1850 și atingînd o dezvoltare deplină în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea are loc o accelerare a procesului evolutiv îmbrăcînd formele unei transformări accentuate, corespunzătoare pe plan social-economic perioadei de dezvoltare a capitalismului în țara noastră. Împroprietărirea țăranilor de la 1864 făcută de Alexandru Cuza și legile agrare din următoarele două-trei decenii, deși erau departe de a împlini nevoile și năzuințele maselor țărănimii, au marcat, totuși, unele schimbări în starea lor economică, lucru ce s-a resimțit și în felul de a construi casele. În înregistrările statistice efectuate în diferite puncte din țară — Gorj, Argeș, Muscel, Valea Bistriței, Vîlcea, Hațeg, Mărginime — am surprins acest moment la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cînd se constată o creștere importantă a numărului construcțiilor « noi », care se deosebeau de cele vechi prin anumite caractere variabile de la zonă la zonă.

Procesul de transformare în condițiile orînduirii capitaliste a primit în țara noastră un nou impuls după primul război mondial și a continuat pînă în 1930—1935.

Cel de-al doilea « prag » se situează după 1944, cînd schimbarea condițiilor de viață ale țărănimii a dus la o mare campanie de construcții în mediul rural. Pentru a da un singur exemplu, arătăm că în 1952, pe Valea Bistriței, din cele 996 de case înregistrate în cursul cercetărilor de arhitectură populară făcute în zona lacului de acumulare al hidrocentralei de la Bicaz, 172 erau «case în construcție».

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce privește decorul, se poate spune că el cunoaște azi o nouă înflorire. Meșterii constructori continuă tradiția împodobirii locuințelor, folosind materiale și procedee noi și obținînd, astfel, efecte ornamentale inedite. Ei realizează construcții luminoase, colorate, vesele, cu colonete și ancadramente, cu arcade și foișoare. Peste tot în țară apar frumoase exemplare de case la care elementele noi se îmbină organic cu tradițiile tehnice și decorative locale.

Alături de încadrarea armonioasă în peisaj, de însușirile estetice ale materialului, de proporțiile bine alese și subliniate de unele elemente constructive, cum ar fi streașina largă, prispa și foișorul, decorul reprezintă o preocupare estetică specială.

I. Decorul în lemn

Materialul de construcție de bază în arhitectura populară românească este lemnul de diferite esențe (stejar, fag, paltin, molid etc.) folosit în forme diferite (bîrne rotunde și cioplite, lobde, furci, despicături, nuiele). De aceea și genul cel mai răspîndit de decor arhitectonic, atingînd un nivel artistic ridicat, este cel realizat în lemn. În raport cu tehnica folosită se pot distinge mai multe categorii ale acestui gen.

Cioplăturile constituie prima formă de împodobire a lemnului, atît ca etapă în evoluția ornamenticii cît și ca treaptă de execuție tehnică. Nu avem în vedere aici cioplirea pur și simplu a trunchiurilor rotunde, adică operația de degrosare a materialului de construcție, ci acea fasonare al cărei scop este obținerea unui efect estetic. Este vorba, în fond, de aplicarea rudimentară a dorinței de a înfrumuseța un element constructiv, avînd la îndemînă, ca unelte de decor, doar securea și barda. Reprezentînd azi o etapă părăsită a tehnicii ornamentale, cioplitura se întîlnește rar; ea se aplică numai cînd împodobirea nu poate fi realizată în altă tehnică.

Unul din cele mai caracteristice decoruri executate prin cioplire este constituit de așa-numitele «aripi», prelungiri la colțurile construcției ale bîrnelor din partea de sus a peretelui casei (trei sau patru), sub streașină. Aceste prelungiri au o funcție constructivă, sprijinirea fruntarului prispei și a cosorobilor laterali înlesnind în acest mod obținerea unei lărgiri considerabile a streșinii destinate să adăpostească prispa lată. Tăiate în suită descrescătoare, pornind de la cea mai de sus, aripile (pînă la 1 m lungime) se prezintă în trei variante: a) capetele bîrnelor formează o scară de unghiuri drepte; b) capetele bîrnelor sînt retezate oblic, formînd împreună o linie piezișă continuă; c) capetele bîrnelor formează o serie de arcuri de cerc, concave în partea de dedesubt.

Alcătuind opt console masive, cîte două de fiecare colț al casei, aripile au un netăgăduit efect decorativ. Aria lor de mare frecvență este limitată la nordul țării; cele mai numeroase exemplare se întîlnesc la casele din partea de nord-vest a ținutului Suceava, făcînd legătura cu arhitectura nordică a lemnului din Polonia, Slovacia și Ucraina Transcarpatică. Întîlnite și în alte regiuni ale țării noastre, aripile au un rol decorativ cu mult mai mare la bisericile de lemn transilvane, cu deosebire la cele din Țara Lăpușului, ținutul Zalăului, Țara Bihariei și, în parte, la cele maramureșene. Pe aripile de sub acoperișurile bisericilor se desfășoară o bogată ornamentație de crestături.

Tot prin cioplire se realizează și arcuirea grinzilor transversale ale prispei, paralele cu pereții laterali ai casei. Formată prin cioplirea feței de jos a grinzii, arcuirea este ușoară în nordul Moldovei, semănînd cu o simplă subțiere, și mult mai accentuată în Oltenia. Aici, pentru a obține un arc mai adînc se recurge uneori la cioplirea a două bîrne, una rămînînd consolă de susținere, iar cealaltă arcuindu-se puternic. Împreună ele formează ceea ce se cheamă în Gorj «calul». Deseori, capătul grinzilor transversale ale prispei, care încalecă fruntarul, este fasonat prin cîteva lovituri de secure sau bardă în forma unui cap de cal. La bisericile din Oltenia și

https://biblioteca-digitala.ro

Maramureș, capetele arcurilor de lemn ce susțin bolțile semicilindrice sînt cioplite în cap de cal, puternic stilizat, dar cu formă clară. Tot în cap de cal sînt cioplite cele două bîrne laterale ce străjuiesc intrarea bordeielor din zona Romanaților. Forma și plasarea acestora este identică cu a celor de la «fîntînile cu cai», fîntîni de captare a izvoarelor, specifice nordului Olteniei.

Unele vechi rame de ferestre și cadre de uși din nordul țării (Oaș, Maramureș) sînt lucrate simplu, tot prin cioplire, impresionînd prin masivitatea lor. În sfîrșit, există și stîlpi de prispă ciopliți rudimentar, numai cu barda, în forme simple de fus alungit sau prismatic cu secțiuni patrate, hexagonale sau octogonale, rezultînd din teșirea muchiilor.

Ca o categorie aparte trebuie menționată seria stîlpilor de porți ciopliți în trunchiuri masive de copaci. Există cîteva regiuni în țară în care se constată prezența acestora; o mare parte din podișul central al Moldovei (zona Hușilor, Bîrladului, Vasluiului, valea Trotușului), cîmpia Romanaților în Oltenia, porțiuni din cîmpia din vestul Transilvaniei. Formele cele mai variate se află în Romanați. În unele cazuri se pare însă că aici intervine ca mijloc tehnic — alături de secure, bardă și chiser — ferăstrăul (pentru o epocă mai recentă). Stîlpii din Moldova și din vestul Transilvaniei se termină printr-un ascuțiș derivat din piramidă sau printr-un disc pe care sînt crestate (cu dalta) rozete de diferite tipuri. Așezați cîte trei la porțile gospodăriilor înconjurate de nuiele groase împletite, înalte de 2—3 metri, avînd înfățișarea unor palisade de cetățui, stîlpii ciopliți impresionează prin înălțimea și grosimea lor.

Cu excepția stîlpilor de la porți la care se mai folosește, cioplitura ca tehnică decorativă este azi mai mult un vestigiu al trecutului și al unui anumit stadiu de înapoiere tehnică. Cu atît mai prețios era însă efortul omului de a-și împodobi locuința în acele condiții.

Crestăturile reprezintă cea mai răspîndită categorie a decorului arhitectonic realizat în lemn și cu cea mai ridicată valoare artistică. Exemplare de case țărănești precum și piese componente ale unor astfel de case au contribuit la recunoașterea artei noastre populare ca una din cele mai reprezentative arte ale lemnului din Europa.

Crestăturile sînt un gen decorativ de veche tradiție în țara noastră, ele constituind modalitatea de împodobire cea mai la îndemîna oamenilor care foloseau lemnul nu numai pentru construirea locuinței și a mobilierului, ci și pentru tot felul de unelte și vase necesare traiului de fiecare zi. Pădurile de foioase și conifere ofereau lemn de diferite tării și calități, potrivite diverselor trebuințe. Este sigur că pe multele categorii de obiecte utile oamenii au încrestat uneori, cît de rudimentar, semne menite să distingă și să înfrumusețeze. Înflorirea crestăturilor ca gen decorativ arhitectonic a avut loc în secolul al XIX-lea. În a doua jumătate a acestui secol au fost executate, în forme bine precizate, majoritatea pieselor de muzeu pe care le posedăm. De atunci, au intervenit transformări și în genul crestăturilor, unelte și procedee tehnice noi atrăgînd schimbări importante.

Deosebita valoare artistică a crestăturilor care împodobesc casa este determinată de aplicarea lor exclusivă pe elemente arhitectonice constructive. La casele țărănești românești decorul crestat nu apare la întîmplare și nu este destinat să înfrumusețeze gratuit orice suprafață liberă a construcției. Aplicat cu măsură și adesea chiar cu sobrietate, decorul este repartizat în așa fel, încît se obține un maximum de efect artistic. Poate că nu este fără interes să facem analogia și cu costumul românesc caracterizat prin aceeași plasare determinată și limitată a ornamenticii, pentru a înțelege că aceasta formează un aspect specific al simțului decorativ al poporului nostru căruia nu-i place încărcarea și aglomerarea motivelor, acoperind în întregime fondul.

Trebuie să remarcăm că în țara noastră genul crestăturilor apare și în zone în care astăzi materialul de construcție de bază este altul decît lemnul. Astfel, crestături se întîlnesc în zone unde pătrunderea cărămizii este puternică (Muscel) precum și în zone în care casele nu se fac din bîrne ci din nuiele împletite sau pămînt, cum este cazul într-o mare parte a Dobrogei sau Munteniei.

https://biblioteca-digitala.ro

Termenul generic de « crestături », folosit de popor și încetățenit în literatura noastră de specialitate, cuprinde în fond mai multe procedee de execuție pe care este bine să le distingem. Nu-i mai puțin adevărat însă că, în genere, piesele de lemn « crestat » sînt prelucrate în două sau mai multe procedee, constituind din acest punct de vedere un gen sintetic.

a) *Sculptura* propriu-zisă, creînd volume distincte care pot fi privite de jur împrejur — fiind, cu alte cuvinte, complet detașate din bucata de lemn în care au fost lucrate — este puțin uzitată în ornamentica noastră populară. De fapt, putem spune că singurele piese arhitectonice exterioare care sînt într-adevăr « sculpturale » sînt stîlpii prispei și « țepele » acoperișului. De la început trebuie să remarcăm că sculptura populară românească folosește rar reprezentarea figurii umane în întregul ei. Citățm astfel foarte rare exemplare de sculptură religioasă întîlnită la troițele mari din nord-vestul țării (exemplarul de la Berbești—Maramureș este remarcabil) și care trebuie legate de obiceiul catolic al « calvarelor » din teritoriile Ucrainei subcarpatice, Poloniei și Slovaciei; de asemenea, o figură umană, rudimentar lucrată, găsită deasupra unei porți maramureșene și aflată azi la Muzeul etnografic maramureșean din Sighet; în Moldova cunoaștem un singur caz în care stîlpii unei porți sînt sculptați antropomorfic, ceea ce îi dă un caracter de curiozitate.

Sculptura țărănească aplicată la decorarea stîlpilor și « țepelor » se caracterizează prin ornamentica sa exclusiv geometrică. În acest domeniu realizările meșterilor populari sînt excepționale. Stîlpii oltenești, de pildă, uimesc prin varietatea lor. În cercetările făcute de noi într-o mare parte a teritoriului oltean, începînd de la Olt pînă la Porțile de Fier (Vîlcea, Gorj, Mehedinți), am înregistrat zeci de variante. Fantezia nesecată a poporului a obținut din combinarea unor elemente simple și reduse ca număr o nesfîrșită gamă de forme ce încîntă ochiul. Descrierea lor sumară ar umple pagini întregi. Efectul de varietate rezultat din jocul volumelor este mărit, așa cum spuneam mai sus, prin folosirea concomitentă și a altor procedee alături de sculptura propriu-zisă, anume crestarea și scrijelarea. Sferele, tetraedele, trunchiurile de con și piramida capătă variație prin adăugarea « zimților » crestați de diferite tăieturi și prin scrijelarea unor linii ușor adîncite. Tipic în această privință este decorul stîlpilor mehedințeni, la care sculptura nu este prea adîncă, dar este pusă în valoare de numeroase scrijelituri.

În întreaga țară se pot distinge trei registre la fiecare stîlp: 1) piciorul, care de cele mai multe ori rămîne de secțiune patrată, 2) fusul, 3) capul. Dimensiunile și proporțiile precum și plasarea ornamentației sînt diferite. În sudul țării, cu deosebire în cîmpia Munteniei și în Dobrogea, stîlpii sînt cele mai adeseori sculptați simplu numai în partea lor de sus, alteori, sculptura marchează înălțimea pălimarului printr-o a doua brățară. În Oltenia, partea ornamentată este mai mare decît cea rămasă simplă. În nordul Moldovei, decorul începe aproape de baza de jos a stîlpului și se continuă în mod uniform pe toată înălțimea. În Maramureș ornamentația este plasată cam la mijlocul stîlpului, deoarece imediat deasupra ei iau naștere arcadele.

Admirabile exemplare de stîlpi sculptați se întîlnesc și în vechile noastre orașe ale căror construcții au puternice legături cu fondul arhitecturii populare locale. În Suceava și Botoșani, în Moldova, la Ploiești și Cîmpulung, în Muntenia, în Rîmnicu-Vîlcea, în Oltenia, sînt încă în picioare case vechi cu stîlpi sculptați. Într-o cercetare pe care am făcut-o acum cîțiva ani în București, am înregistrat, de asemenea, numeroși stîlpi sculptați cu deosebită artă.

Lemnul folosit este în primul rînd cel de stejar, a cărui tărie permite tăierea în crestături mărunte și obținerea unor forme precis conturate. Destul de des se întrebuințează fagul. Stîlpi din aceste esențe se lucrează în Oltenia, Muntenia și în unele zone din Transilvania, cum ar fi, de exemplu, bazinul Marei din Maramureș. Lemnul de brad este folosit și el pe scară largă, în special în nordul țării — bazinele Izei și Vișăului, în Maramureș — nord-vestul ținutului Suceava, în Munții Apuseni, Mărginime, ținutul Ciucului.

https://biblioteca-digitala.ro

În sfîrșit, în unele zone, mai restrînse ca suprafață, se utilizează lemnul de paltin (Suceava).

Pe lîngă barda care servește la o primă fasonare, principalele unelte de lucru sînt cuțitul, sfredelul și dalta. Pentru scrijelături se întrebuințează scoaba, precum și scule rudimentare, cum ar fi vîrfurile de coase vechi.

Al doilea element arhitectonic exterior decorat prin sculptură îl constituie « țepele ». Sînt piese de lemn cu lungime variabilă (80 cm — 1,50 m) ce au rolul constructiv de a uni căpriorii la cele două capete ale acoperișului în patru ape. Partea « țepii » care iese deasupra învelitorii este sculptată. Cele mai frumoase exemplare de « țepe » sculptate se află în Gorj. Mai rar se întîlnesc în cîteva zone din Moldova (Iași, Huși).

Unele piese sculptate există și în interiorul caselor țărănești. Așa sînt picioarele de horn din Moldova, Ciuc sau Făgăraș, colonetele de susținere a corlatei la vetrele oltenești, picioarele de pat din sudul Olteniei precum și părțile laterale ale unor lavițe moldovenești. Ne-am referit aici numai la acele piese de interior care constituie un gen de mobilier fix, încorporat în construcție.

b) *Crestătură propriu-zisă.* Crestarea lemnului este, de fapt, domeniul în care creatorii populari și-au manifestat din plin talentul. Și aici trebuie să distingem două procedee tehnice. Distincția se face în raport cu înălțimea sau adîncimea reliefului obținut, pornind de la suprafața inițială a bucății de lemn.

Primul procedeu se caracterizează prin eliminarea unei cantități apreciabile de material lemnos, ceea ce conduce la obținerea unui relief pronunțat. Tehnica grea, cerînd un efort mare, este compensată de efectul impresionant prin vigoarea decorului ce pare că împrumută din aspectul de duritate al pietrei. În acest procedeu sînt decorate monumentalele porți din Gorj, Ciuc și Maramureș, zone a căror asemănare în domeniul arhitecturii populare, în general, și al decorului, în special, este izbitoare. Adevărate arcuri de triumf țărănești, aceste porți sînt acoperite cu un decor în relief al cărui principal element este torsada îngustă, formînd motivul denumit popular « frînghie ». În Maramureș torsada formează cercuri, triunghiuri, cruci.

În același procedeu au fost ornate fațadele « bordeielor » din Romanați precum și unele piese de arhitectură interioare, « amnarele », specifice sistemului constructiv al bordeielor de aici. « Amnarele » sînt un fel de console masive din lemn de stejar, servind ca intermediar constructiv între furca verticală și grinda orizontală. Trebuie să remarcăm ornamentația deosebită a « bordeielor » romanațene față de tot ce se cunoaște ca sisteme ornamentale pe teritoriul românesc. Este singurul caz în care grinzile masive și late, formînd o intrare simplă, alcătuită din două grinzi verticale ce susțin una orizontală, sînt acoperite în întregime cu crestături. Crestăturile formează mari panouri geometrice. Singularitatea decorului concordă cu singularitatea constructivă și de organizare a planului, făcînd din « bordeiele » de Romanați o insulă izolată în arhitectura populară românească, de mare interes științific.

Dacă în primul procedeu prin eliminarea masivă de material se obținea un relief înalt pînă la 5 cm, în cel de al doilea decorul reiese din crestarea în adîncime ce pornește de la suprafața lemnului. Decorul obținut este mai mărunt și impresionează prin migală și regularitate. În acest procedeu se decorează cu deosebire grinzile interioare. De o deosebită frumusețe sînt grinzile caselor din Moldova și din numeroase zone transilvănene, printre care Maramureșul, Ciucul, Cașinul, Țara Zarandului, ținutul Zalăului. De remarcat că în Oltenia și Muntenia se întîlnesc foarte rar grinzi interioare crestate.

De multe ori, cele două procedee se folosesc concomitent. Chiar pe porțile de Gorj apar uneori și crestături de adîncitură. Un exemplu de combinare armonioasă a celor două procedee îl constituie decorul așa-numitelor « undrele », stîlpi angajați, acoperind capetele bîrnelor pereților perpendiculari pe linia prispei și care se întîlnesc numai în Oltenia, în Gorj mai ales.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt cîmp de aplicare a crestăturilor în lemn îl constituie ramele ferestrelor și ușilor. Exemplare interesante se pot vedea în Maramureș și Țara Oașului, precum și în Mărginime, unde unele rame de ferestre datează de la începutul secolului al XIX-lea.

Fără a ne opri asupra lor, amintim bogăția și frumusețea crestăturilor în arhitectura de lemn bisericească. Intrările unor astfel de monumente — situate în vestul și nordul Transilvaniei, în Oltenia sau în Moldova — sînt adevărate capodopere ale genului. Unele elemente arhitectonice ale acestor biserici, ca nervurile în relief și colonetele de la intrare, sînt o replică a decorului în piatră romanic și gotic.

Ca o categorie aparte — de semisculptură, am spune — trebuie să fie considerat decorul grinzilor exterioare, al arcadelor și contrafiselor. Acestea sînt decorate în același fel cu stîlpii, adică prin procedee de sculptură, cu deosebirea că detașarea volumelor nu este dusă pînă la capăt, ea fiind ca și oprită numai pe fața interioară. Celelalte trei fețe rămîn nelucrate, efectul obținut fiind unul de profil. Uneori sculptura feței inferioare a grinzilor este adîncită în formă de mici arcade realizate în grosimea lemnului, care se succed ritmate de reliefuri dreptunghiulare. Crestăturile sînt însoțite de scrijelături, ce măresc efectul decorativ.

Ornamentica crestăturilor în lemn este dominată de motivele geometrice sau stilizate. Decorul geometric este, fără îndoială, cel mai potrivit materiei prime folosite, lemnul, ale cărui fibre, cu deosebire la brad, impun tăieturi și întretăieri de linii drepte sau a căror curbură nu este prea accentuată. Reprezentări de flori și animale sînt mai greu de realizat, necesitînd unelte perfecționate.

Crestăturile în lemn continuă și azi să fie folosite pe scară largă în multe regiuni din țară. Sînt numeroase casele noi cu stîlpi și grinzi sculptate și crestate cu aceeași măiestrie și gust. Intervin, însă, firește, schimbări legate de perfecționarea uneltelor și de nivelul crescut al cunoștințelor. Uneori, crestăturilor noi, lucrate cu rigla, echerul sau compasul, le lipsește căldura, farmecul celor lucrate cu mîna liberă. Totuși, chiar în aceste cazuri, se menține aceeași măsură în repartizarea decorului ca și predominanța motivelor geometrice. Zonele în care continuă vechea tradiție a crestăturilor sînt cele care au cunoscut o deosebită înflorire în acest gen și în trecut: nordul Olteniei, nordul Moldovei, Maramureșul, Ciucul.

c) *Tăieturi.* O primă categorie de tăieturi este cea veche, realizată pe bucăți de lemn plane și subțiri. Restrînse ca domeniu de aplicare, ele se întîlnesc la împodobirea a două elemente: pălimarul caselor vechi și așa-numiții « ciocîrlani ».

Pălimarul caselor vechi de pe valea Bistriței și din Argeș—Muscel este construit din scînduri scurte de fag crăpate cu barda și uneori trase la cuțitoaie. Bucățile de scîndură, înalte de 20—50 cm și late cam de 20 cm, sînt încrestate prin tăietură, cel mai adresea în partea lor de sus. Crestăturile, făcute cu cuțitul sau cuțitoaia (o lamă de oțel lungă de 30 cm, prinsă în două mînere scurte de lemn la cele două capete), sînt simple, constînd în unghiuri și arcuri de diferite deschideri. Puse una lîngă alta, bucățile de scîndură crestată dau impresia unui decor ajurat.

Ultimul rînd de șindrilă de pe coama caselor, numit în Gorj « ciocîrlani », este pus în așa fel încît să treacă peste linia de unire a celor două ape mari. Varietatea « ciocîrlanilor », realizați cu cuțitul sau cuțitoaia, este foarte mare. Este crestată atît șindrila de brad (cel mai frecvent), cît și cea de fag sau stejar. Datorită acestor tăieturi, coama casei este terminată cu un rînd continuu de decor ajurat ce pare, din cauza subțirimii materialului din care este realizat, o dantelă delicată. Acest sistem ornamental cunoaște cea mai mare răspîndire în Gorj, unde aproape nu există casă fără « ciocîrlani », completîndu-se astfel decorul aplicat pe celelalte elemente arhitectonice ale casei. În Muntenia, crestarea ultimului rînd de șindrilă se întîlnește mai rar. În Moldova, de obicei « ciocîrlanii » nu merg de la un capăt la altul al coamei, ci sînt așezați în trei grupe: una centrală, alcătuită din 2—4 bucăți de draniță (șindrilă mare) crestată, și două grupe laterale, marcînd extremitățile coamei. În timp ce în Gorj « ciocîrlanii » mar-

https://biblioteca-digitala.ro

chează un șir uniform de aceleași figuri repetate, în Moldova, mai ales în ținutul Suceava, dar și pe valea Bistriței, cele trei grupe sînt constituite din forme diferite așezate simetric. În Transilvania, acest fel de ornamentație este mai rar folosit.

2. A doua categorie o constituie așa-numitul traforaj. Numele dat de obicei acestei tehnici ornamentale — « traforaj » — deși nu este folosit de țărani, are avantajul scurtimii evitînd parafraza « scîndură tăiată cu ferăstrăul » și, în același timp, suplinește lipsa unui termen local. De aceea îl vom folosi.

Legată de apariția și răspîndirea în mediul rural a ferăstrăului de mînă pentru tăiat lemnul, această tehnică ornamentală este o apariție relativ recentă în arhitectura populară românească. Primele elemente traforate apar la case țărănești spre sfîrșitul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Marea răspîndire a traforajului a avut loc însă de-abia după primul război mondial. Astăzi putem spune, fără a greși, că traforajul s-a generalizat și a devenit, pentru unele regiuni, sistemul ornamental dominant. Peste tot traforajul a înlocuit vechile tehnici ale crestăturilor în lemn. Acum, casele nu se mai construiesc din cununi de bîrne lungi pînă la 10 sau 12 m, ci din bucăți de lemn scurte prinse în tehnica numită a « amnarelor ». Chiar în zone de munte, cum ar fi valea Bistriței, de pildă, tehnica îmbinării în « șoș » sau în « amnare » este azi foarte răspîndită.

Cauza rapidei înfloriri a traforajului constă în folosirea tehnică pe care o oferă. Tăiatul cu ferăstrăul al unei scînduri subțiri este o operație mult mai ușoară decît cioplirea sau crestarea grinzilor groase de stejar. Crestarea elementelor destinate să împodobească fațada unei case vechi de stejar putea să dureze timp de cîteva luni, în timp ce traforatul scîndurilor, chiar atunci cînd ornamentația este abundentă, ia cam o săptămînă sau zece zile de lucru.

De multe ori am avut prilejul să vedem că înlocuirea crestăturilor prin traforaj se făcea element cu element. Deseori, scîndura traforată de sub streașină imită întru totul profilul crestat al vechiului fruntar masiv. De asemenea, pălimarul crestat în scîndură de fag este înlocuit cu scîndură de brad tăiată cu ferăstrăul, după cum și țeapa sculptată de pe casă cedează locul « boldurilor » traforate.

Pentru a putea aprecia valoarea acestui gen de ornamentație trebuie să remarcăm că prin natura materialului utilizat — scîndură de brad — traforajul reprezintă un gen ornamental pur decorativ, ce se aplică pe construcție fără să intre în structura ei constructivă.

Pe de altă parte, ornamentica traforajului utilizează pe scară largă șablonul, lucru ce mărește viteza de realizare a decorului dar scade, în același timp, valoarea sa artistică. Șablonul limitează desfășurarea fanteziei creatoare a meșterului silindu-l să urmeze liniile trasate cu creionul sau să copieze conturul unei piese deja executate, răpind prin aceasta farmecul căutărilor și al improvizației. În domeniul crestăturilor, meșterul avea, desigur, în minte forma generală a stîlpului ca și decorul pe care voia să-l realizeze, dar în timpul lucrului putea introduce modificări și elemente noi care făceau din fiecare piesă un unicat. Traforajul se așază ca decor în cele mai diferite părți ale casei. În zona Botoșanilor, scînduri lungi traforate se pun pe coama casei, ca un fel de înlocuitor al « ciocîrlanilor » de șindrilă. « Boldurile » (numite și « țepe ») se fac și ele din scîndurele traforate. Sub streșini, paziile traforate, așezate uneori pe două sau trei rînduri, înconjură casa pe toate laturile, dovedind și prin aceasta ieftinătatea și ușurința de realizare a decorului. Dimpotrivă, în domeniul crestăturilor nu se întîlnesc niciodată grinzi crestate pe toate patru laturile casei. Între stîlpii prispei se desfășoară o decorație amplă, sub formă de legături late traforate ce seamănă uneori cu arcade. Cînd nu există aceste scînduri de legătură, capul stîlpilor poate fi împodobit cu cîte două console laterale traforate, tot în formă arcuită. În sfîrșit, pălimarul poate fi traforat în întregime.

În general, se observă tendința de a folosi tăieturi tot mai complicate. La exemplarele dinspre începutul secolului al XX-lea, proporția între plinuri și goluri era în favoarea plinu-

https://biblioteca-digitala.ro

rilor, pe fondul plin al scîndurii detașîndu-se desenele tăieturilor. La exemplarele noi situația este inversă: fond pare a fi golul în care sînt înscrise desenele subțiri ale plinurilor.

Am spus că traforajul s-a răspîndit foarte mult în ultimele trei decenii. El poate fi întîlnit în toate regiunile țării, în proporții diferite. Există însă cîteva zone în care decorul traforat ajunge la forme de exuberanță ornamentală. În zona Tîrgu-Neamțului și Crăcăoanilor, traforajul se caracterizează prin marile suprafețe ale golurilor, ce mărginesc firave porțiuni pline. Motivele ornamentale sînt cele vegetale: vreji, flori, frunze. Delicatețea tăieturilor se profilează pe peretele alb al caselor, împodobindu-le cu un al doilea rînd de decor, umbra proiectată de lumina soarelui reproducînd aidoma desenul traforat. «Boldurile» traforate sînt foarte mari, atingînd pînă la 1,50 m înălțime, iar uneori sînt formate de întretăierea a două planuri perpendiculare. În ansamblul lor, casele din aceste locuri lasă adesea impresia unei supraabundențe decorative.

În subcarpații Munteniei, în special pe valea Prahovei, Drajnei, Buzăului, întîlnim, de asemenea, o mare înflorire a traforajului. Caracteristică pentru această zonă este aplicarea traforajului pe un fond de scînduri. Varietatea de forme și motive este extraordinară: motive geometrice, ca rozetele de diferite tipuri, stau alături de motive vegetale și de întruchipări de animale fantastice. Efectul este mărit prin vopsirea traforajului în diferite culori. Fațadele și frontoanele foișoarelor sînt literalmente acoperite de traforuri, producînd impresia unei decorații de fast oriental.

Sistemul traforajului aplicat se practică și în zonele Argeșului și Muscelului, însă cu mai multă sobrietate. Balustrada caselor, de pildă, este decorată cu un rînd sau două de ocnițe realizate prin suprapunerea de stinghii subțiri traforate pe un fond de scînduri.

În Dobrogea se observă folosirea în scop decorativ a pozitivului și negativului scîndurilor tăiate. Paziile, spre exemplu, sînt realizate prin alăturarea contrară a celor două părți de scîndură traforată, plinul convex al uneia corespunzînd plinului concav al celeilalte, alternînd cu aceeași situație de opoziție a golurilor.

În sudul Munteniei, cu deosebire în Ilfov și Ialomița, se remarcă un interesant fenomen de trecere a motivelor de pe vechile stucaturi în sistemul ornamental al traforajului, fenomen evident nu numai în geometrismul dominant al vechilor stucaturi transmis traforajului, ci și în felul de organizare a decorului sub forma de panouri extinse în suprafață. În traforaj acest lucru s-a realizat prin așezarea de scînduri late între stîlpi apropiați (30—40 cm).

Traforajul este folosit în toate zonele Transilvaniei, fiind aplicat de predilecție pe pălimar și pe porți. Însă nicăieri în Transilvania nu pot fi văzute case la care toate elementele constructive să fie însoțite de decor traforat, așa cum este cazul în Moldova sau Muntenia.

Marea răspîndire a traforajului se datorește și faptului că, pe lîngă împrejurările amintite mai sus, aplicarea lui se poate face pe case construite din orice material. El apare nu numai în zonele în care lemnul mai constituie materialul principal de construcție, ci și în acele zone în care casele se făceau din chirpici, pămînt bătut, ori la casele de azi, cu pereți de cărămidă.

d) *Folosirea însușirilor naturale ale lemnului.* O ultimă modalitate a decorului arhitectonic de lemn este cea care folosește însușirile naturale, de structură și culoare, ale diferitelor esențe.

Prin așezarea șindrilei în rînduri alternative diferit orientate se obține un joc de lumină vizibil de la mari distanțe, pe acoperișurile caselor din Maramureș, Suceava, Buzău sau Mărginime. Uneori în ținutul Sucevei, în părțile centrale ale Moldovei, Bacău, Roman se realizează adevărate ornamente triunghiulare sau dreptunghiulare prin folosirea direcției diferite a fibrelor bucăților de șindrilă.

Același procedeu, combinat însă cu crestături, se aplică și la decorarea vechilor uși de intrare în casă din Oltenia, Muntenia și Moldova. Ușile sînt făcute dintr-un fond de scînduri

https://biblioteca-digitala.ro

mari, așezate vertical, pe care se bat plăcuțe mici de formă dreptunghiulară, rombică, trapezoidală, uneori încrestate. Plăcuțele sînt diverș orientate, așa încît razele de lumină sînt reflectate în două sau mai multe direcții.

În sfîrșit, într-un mod asemănător sînt dispuse și scîndurile mai lungi de stejar, fag sau brad, formînd « pondila » (tavanul) caselor din Gorj, Vîlcea, Muscel, Buzău și din unele zone din Moldova și Dobrogea. Afumate de vreme, scîndurile « pondilei » au reflexe diferite după cum sînt orientate.

II. Decorul cu aplicații de tencuială

Această categorie de decor are o răspîndire relativ mică, acoperind cîteva zone precis delimitate în unele regiuni ale țării. Nelegată strict de un anume material de construcție, ea apare și pe casele de lemn și pe cele de pămînt sau cărămidă. Singura limitare impusă este cea determinată de prezența tencuielii, știut fiind că există în țara noastră regiuni în care lemnul construcțiilor este aparent (nordul Moldovei, unele zone din Munții Apuseni, Hunedoara, Banat), pe care, firește, nu se poate aplica acest decor.

Ca și în cazul scîndurilor tăiate cu ferăstrăul, pentru care se folosește termenul de traforaj, și pentru acest fel de decor se utilizează denumirea mai scurtă de « stucatură ».

Uneori, reliefurile sînt lucrate din același material ca și restul tencuielii casei, adică din lut și pleavă, sau, la cele mai noi, din amestec de var, nisip, ciment. Alteori, în special la casele vechi, dintr-un amestec în care intrau, pentru a da mai multă soliditate, cîlți de lînă, resturi de cînepă meliță sau paie mărunțite și pleavă.

Vechimea decorului în stucatură este relativ mare în unele regiuni. Se cunosc exemplare care sînt contemporane cu unele din cele mai vechi decoruri realizate în lemn crestat, cum este cazul celor din sudul și din o parte din centrul Munteniei, mai ales Vlașca, Ilfov, sudul Muscelului, Dîmboviței și Prahovei. În aceste zone, stucatura este organizată sub forma unor panouri dreptunghiulare care acoperă mai ales părțile laterale ale fațadei sau formează ancadramente în jurul ferestrelor. Ornamentica acestor panouri este alcătuită din motive geometrice: rozete, cruci, romburi, triunghiuri, X-uri, puncte, linii frînte. Sînt frecvente însă și stilizări de vase de flori, de păsări care, deseori, amintesc pajurile heraldice. Uneori sînt lucrate în relief și numele proprietarului casei precum și anul construcției. În stucatura veche, motivele florale sînt foarte rare.

De cele mai multe ori stucaturile sînt albe, efectul fiind numai unul de relief, implicînd un joc de umbre și lumini. Într-o epocă mai tîrzie, sfîrșitul secolului al XIX-lea, a intervenit și culoarea, motivele ornamentale fiind vopsite în diferite tonuri.

Este greu să ne pronunțăm asupra epocii de apariție a acestui gen decorativ. De obicei, stucatura țărănească din jurul Bucureștilor și a vechilor orașe muntenești din nord se pune în legătură cu ornamentele în relief de pe biserica Fundenii Doamnei și de pe unele case de negustori bogați din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din orașele amintite. Între cele două domenii este o legătură, dar trebuie să amintim, în același timp, că pe cînd stucaturile de pe casele negustorești și de pe biserica Fundenii Doamnei au un caracter vădit oriental, motivele ornamentale fiind aproape exclusiv florale (lăsăm la o parte reprezentarea palatelor de pe zidurile bisericii Fundenii Doamnei, ca fiind un caz unic), stucatura țărănească veche folosește aproape exclusiv decorul geometric. Această împrejurare ne îndreaptă spre o altă origine. Poate că nu este fără temei presupunerea că stucatura de pe casele vechi este o transpunere a decorului de pe « bordeiele » de tip romanațean, preexistente și în sudul Munteniei. Pentru această ipoteză pledează atît natura motivelor geometrice identice în amîndouă cazurile (motivele executate

https://biblioteca-digitala.ro

în tencuială reprezintă, evident, o reproducere a tehnicii crestăturilor specifice lemnului) cît și același fel de compoziție în mari panouri patrulatere, prezent, de asemenea, în ambele cazuri. Datorită unor anumite împrejurări social-economice, ieșirea din « bordeie » s-a petrecut mai devreme în Muntenia (prima jumătate a secolului al XIX-lea). Întîrzierea acestui proces în Oltenia trebuie pusă și pe seama existenței și persistenței mai îndelungate în acea provincie a proprietății latifundiare boierești, care după cum se știe și-a păstrat acolo mai pregnant caracterul feudal pînă la marea reformă agrară de după 23 August 1944. Părăsind « bordeiele » cu fațada de lemn crestat, (prima jumătate a secolului al XIX-lea), țăranii din Muntenia și-au făcut case și le-au împodobit cu aceleași motive, dar transpuse în tehnica la modă în acea epocă. În timp însă ce clasa suprapusă introduce în stucatură decorul de factură orientală, țărănimea și-a exprimat preferința pentru vechiul decor local geometric pe care-l cunoștea atît de bine de pe grinzile « bordeielor ». La vremea ieșirii din bordeie în Oltenia, petrecută după mult timp, oamenii au recurs la decorul la modă pe atunci, anume la mulajele de stil neoclasic și la traforaj, răspîndite azi în sudul Olteniei. Aceasta este și explicația pentru care în Oltenia nu întîlnim stucatura albă de tip vechi.

O a doua zonă în care stucatura veche apare foarte des este Țara Bihariei. Organizarea compozițională este însă alta: motivele sînt dispuse izolat pe fațada îngustă a casei așezată spre stradă. Uneori formează rame în jurul ferestruicilor de la pod și al celor două ferestre mari. Motivele cele mai frecvente sînt: ramura de brad stilizată, vasul cu flori, rozeta, motive geometrice mărunte și un motiv specific acestei zone alcătuit dintr-un mănunchi de patru sau cinci raze tăiate de un arc de cerc la bază. Și în această zonă stucatura veche este albă, iar cea mai nouă colorată.

În sudul Transilvaniei — în Țara Hațegului și Mărginime — precum și în Banat, s-a răspîndit, sub influența arhitecturii săsești și șvăbești, o ornamentație în relief inspirată după decorul fațadelor baroce ale caselor din orașele Transilvaniei: frize și cornișe dezvoltate, ancadramente bogate.

Am amintit deja ornamentația în relief din sudul Olteniei, cu deosebire în zona Romanaților, unde la multe case sînt copiate coloane clasice cu capiteluri realizate în mulaje.

Stucatura continuă să fie și azi un gen decorativ frecvent folosit în arhitectura populară. Ea a fost adaptată însă cerințelor caselor noi. În regiunea București, de pildă, nu se mai acoperă pereții cu panouri mari de tencuială în relief, ci ornamentele sînt dispuse în benzi mai înguste sub streașină, în jurul ferestrelor, sau acoperă colțurile casei, formînd falși pilaștri angajați. În Țara Bihariei, unde s-a încetățenit sistemul de a împărți fațada caselor noi în două sau trei registre orizontale colorate diferit, motivele tradiționale de stucatură s-au adaptat și ele liniei moderne.

https://biblioteca-digitala.ro

Biserici de lemn

Arta pe care românii au pus-o în construirea casei se reîntîlnește și în domeniul construcțiilor dedicate cultului.

Valoarea de document istoric a bisericilor de lemn egalează pe cea a realizării artistice, ele constituind, fără îndoială, una din cele cîteva culmi ale artei construirii în lemn europene. Într-adevăr, între principalele arii de construcții în lemn ale Europei — între care se cuvine să citățm nordul Europei, Scandinavia, centrul Europei, cu bisericile din Silezia și cele din Carpații polonezi, precum și bisericile din Slovacia — bisericile de lemn românești ocupă un loc deosebit.

În considerarea bisericilor de lemn românești trebuie să se țină seama în primul rînd de apartenența lor la vastul domeniu al creației populare, fiindu-le propriu tot ce implică acest concept: continuitate a unei străvechi tradiții în arta construcțiilor, operă colectivă și anonimă în cea mai mare parte, a maselor populare, reflectare a condițiilor social-economice din orînduirile trecute.

Tocmai din pricina acestei apartenențe la domeniul artei populare, periodizarea, ca instrument de clasificare și distingere de caracteristici, nu-și poate avea aici o deplină aplicabilitate. Lucrul este ușor de înțeles dacă se încearcă a se face această operație pe baza datării monumentelor în funcție de inscripții. S-ar ajunge repede la o falsă periodizare: marea majoritate a bisericilor de lemn ar fi așezată în secolele XVIII—XIX, două grupe mai restrînse ar fi simetric plasate în secolul al XVII-lea și al XX-lea, iar un număr extrem de redus și-ar găsi locul în secolul al XVI-lea. Eroarea unei astfel de « periodizări » se poate constata și pe cale documentar-istorică: numeroase biserici de lemn din Transilvania sînt atestate în documente din secolele XIV—XVI; regii angevini ai Ungariei legiferează interdicția pentru români a construirii bisericilor de piatră, fiindu-le deci accesibile numai construcțiile de lemn. Eroarea este evidentă și din punctul de vedere al aprecierii acestor biserici ca opere de artă. Perfecțiunea constructivă, marea artă a compunerii volumelor, viziunea arhitectonică a întregului, știința plasării decorului—însușiri pe care le posedă aceste biserici « datate » secolele XVIII—XIX—presupune o îndelungă cunoaștere și practică a artei construcțiilor în lemn.

Realitatea istorică este lesne de deslușit și nu insistăm asupra ei: construite din material perisabil, supuse vicisitudinilor unei istorii prea frămîntate, marea majoritate a bisericilor de lemn și-au încheiat existența după o viață de două-trei sute de ani. Am spus « viață » pentru că aceste monumente « au trăit » și « trăiesc » într-un sens foarte precis. Numeroase dintre monumentele păstrate pînă azi, datate secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea, reprezintă tipuri arhitectonice mai vechi cu cîteva secole, ilustrînd, în fond, arta construcțiilor din înaltul ev mediu românesc. Nu numai că cele mai multe dintre ele sînt clădite pe locul pe care anterior fuseseră alte lăcașuri, dar de cele mai multe ori repararea și restaurarea acestor clădiri

https://biblioteca-digitala.ro

de lemn se făcea treptat, de-a lungul anilor înlocuindu-se ici, colo, cîte o grindă sau cîte o bîrnă. Astfel că la un moment dat din lemnul vechii construcții poate nu se mai află nici o bîrnă, dar forma arhitectonică și uneori chiar detaliile sînt păstrate cîteodată aidoma în această îndelungă operație de copiere repetată și multiplicată.

Dacă la monumentele de piatră și cărămidă reparațiile și construcțiile nu modificau structura lor esențială, cu atît mai mult reparațiile prin înlocuiri parțiale, practicate la bisericile de lemn, nu antrenau modificări importante. Și să ținem seama că posibilitatea modificărilor prin influențe datorate diferitelor curente trecătoare era și mai mică în lumea țărănească, care trăia o viață proprie, izolată, în micile și numeroasele « țări » românești.

Dar fiind vorba de transformări operate pe viu, desigur că de-a lungul unei lungi perioade istorice au intervenit uneori și corecții de linii și forme. Numai astfel se poate explica, ca și în alte domenii ale artei populare, perfecțiunea acestor monumente impresionante prin sobrietatea lor elegantă, rezultat al unei activități de creație continuă a generațiilor de meșteri țărani. Procesul de perfecționare în arta populară este aproape insesizabil, trecerile fiind gradate și eșalonate pe mari durate de timp. În cursul acestui extrem de lung proces s-au inserat și contactele cu marile curente de artă europene — romanic, gotic, renaștere, baroc — ale căror vestigii, transformate și adaptate, pot fi recunoscute uneori la bisericile de lemn românești. Ele sînt integrate în această elaborare lentă și de mare amploare, extinsă de-a lungul a șapte secole. De aceea, despre bisericile de lemn românești datate secolele XVIII—XIX nu se poate vorbi decît ca despre o ultimă etapă, reprezentînd forme artistice superioare ale unei lungi evoluții, ce-și are originile legate nemijlocit de începuturile artei de a construi a poporului nostru.

Trăind în ținuturi de imense păduri, poporul român și-a construit adăposturile și, în principal, casele, din lemn, în diferite tehnici. Or, una din cele mai importante caracteristici ale bisericilor de lemn românești o constituie legătura lor directă cu casa țărănească, legătură ușor sesizabilă sub trei aspecte.

Primul dintre aspecte este de ordin general fiind valabil pentru totalitatea bisericilor de lemn; ele sînt construite din aceeași materie primă, în aceleași tehnici, au un plan simplu, similar caselor țărănești, dar adaptat nevoilor culturale, au aceleași categorii de decoruri. Această situație se concretizează în constatarea, cu putere de regulă, că pe teritoriul românesc biserica urmează, în linii mari, tipul de locuință al regiunii respective. Astfel, în zonele de arhitectură în care se folosesc esențe de lemn diferite, diferențierea se continuă de la case la biserici: în Maramureș, pe valea Izei, bisericile sînt din lemn de brad, tot în Maramureș, pe valea Marei, bisericile sînt de stejar. Decorul bogat al casei gorjenești de stejar și de fag este reprodus la bisericile gorjenești. Acoperișul de paie, generalizat la noi într-o anume epocă, era întîlnit pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea la biserici moldovenești și transilvănene.

În zonele lipsite de arbori de construcții de dimensiuni mari, tehnica grădelelor de nuiele era folosită atît la construirea caselor cît și la cea a bisericilor. Și există și biserici, în zonele de stepă, construite din ceamur și chirpici ca și casele din acele locuri. În sfîrșit, în sudul Olteniei, unde domina casa de lemn pe jumătate îngropată în pămînt (așa-numitul « bordei ») existau și biserici « bordeie ». Condițiile social-economice din orînduirea feudală, caracterizată prin asuprirea maselor țărănești, își puneau amprenta puternic pe toate construcțiile populare, fie ele laice sau religioase.

Cel de al doilea aspect—de ordin mai limitat ca număr de cazuri dar ilustrînd o veche etapă, importantă în evoluția bisericilor de lemn românești—reprezintă, în fond, o confirmare a celor spuse mai sus despre legătura dintre casă și biserică, indicînd punctele de convergență, pînă la identificare, a celor două linii de dezvoltare; este vorba de bisericile-casă, adică de

https://biblioteca-digitala.ro

acele edificii în care sînt întrunite și topite în mod intim caractere ținînd de ambele categorii de construcții.

Firește că elementele comune sînt, în primul rînd, cele constructive și de decor, planul fiind ceva mai rar același. Deosebirea esențială și necesară pentru a nu confunda biserica-casă cu o casă propriu-zisă constă în funcția diferită a edificiului, concretizată, din punct de vedere constructiv, în existența a trei încăperi dispuse pe axul longitudinal al clădirii, destinate a servi drept altar, naos și pronaos.

Începînd cu elementele cele mai vizibile, de exterior, vom spune că există numeroase biserici fără turn, acoperișul în patru ape nedeosebindu-se cu nimic de cel al caselor. Asemenea biserici sînt citate în Moldova, Transilvania și Țara Românească.

Dimensiunile unor biserici sînt foarte apropiate de cele ale unei case-țărănești: 4/7 metri, 5/8 metri. Prispa cu stîlpi de lemn pe una din laturile lungi, așa cum se întîlnește des în Transilvania, conferă bisericii aspectul obișnuit al casei. În sfîrșit, într-un exemplar cunoscut dintr-o stampă (biserica din Jilău), însuși planul bisericii este cel al casei arhaice românești, cu prispă parțială, numai în fața uneia dintre încăperi. Sînt nenumărate exemplele de biserici care nu-și au acest nume decît de la funcția lor, elementele arhitectonice definindu-le drept casă.

Cel de al treilea aspect de legătură dintre casă și biserică se referă la acea « viață » a monumentelor pe care am amintit-o. Ca și casele, bisericile de lemn călătoresc. Se cunosc multe exemple de biserici vîndute și mutate din satele lor de origine la mari distanțe, în alte regiuni. Nu mai vorbim de mutarea lor frecventă pe trupul de moșie al satului, cu ocazia diferitelor sistematizări din trecut, prilejuite de « tragerile la linie » administrative. Uneori, în peregrinările lor, biserici de lemn transilvane au trecut Carpații, uimindu-ne prezența lor în părțile Argeșului sau chiar pe malul Mării Negre. Desigur că sînt excepții, dar care confirmă această posibilitate de deplasare a monumentelor de lemn. Pe multe din aceste monumente ca și pe case, se văd semnele, uneori ciudate, cu care meșterii însemnau într-un cod, propriu lor, ordinea bîrnelor. E indiciul unei desfaceri și al unei refaceri în alt loc. Semnele cioplite pe fiecare bîrnă indicau grija meșterului de a reconstitui aidoma clădirea. De aci, firește, încă o greutate în datarea lor. Deseori grinda ce purta anul ctitoriei dintr-un sat era schimbată la mutare cu alta, purtînd data « noii ctitorii ». Era firesc ca meșterii, cu puțină știință de carte, să nu poată însemna peregrinările succesive ale unei biserici.

Toate împrejurările menționate au avut un rezultat extrem de important: ele au asigurat existența fără întrerupere a unei străvechi arte de construire în lemn, concretizată într-un tip de biserică unitar pe tot teritoriul românesc. Această unitate de materie primă, tehnică, plan și decor a bisericilor de lemn în toate cele trei vechi provincii: Moldova, Transilvania, Țara Românească, constituie elementul de bază în judecarea lor ca o importantă categorie a creației populare românești.

Unitatea bisericilor de lemn românești nu trebuie înțeleasă însă ca o uniformitate. Dimpotrivă, fiind foarte puternică în elementele ei fundamentale, această unitate a permis o anumită diversificare zonală, prin varierea unor elemente de detaliu constructiv sau decorativ. După specificul zonei etnografice se disting următoarele grupe:

În Moldova: 1. Bisericile din Țara Vrancei și de pe Valea Trotușului; 2. Valea Bistriței; 3. Podișul Central moldovenesc — Bacău, Roman, Vaslui, Huși; 4. Ocolul Cîmpulungului Moldovenesc și Țara Dornelor; 5. Valea Sucevei. În Transilvania: 1. Bisericile din Maramureș; 2. Țara Oașului; 3. Satu-Mare; 4. Țara Lăpușului; 5. Valea Someșului; 6. ținutul Zalăului; 7. ținutul Silvaniei; 8. Bihorul; 9. Țara Zarandului; 10. Valea Arieșului; 11. Bazinul Ampoiului; 12. ținutul Albei și Tîrnavelor; 13. Țara Oltului; 14. Mărginimea Sibiului; 15. Pădurenii Hunedoarei. În Țara Românească: 1. Bisericile din Mehedinți; 2. Gorj;

https://biblioteca-digitala.ro

3. Romanați; 4. Vîlcea. 5. bazinul Argeșului; 6. Valea Ialomiței; 7. Valea Teleajenului; 8. ținutul Buzăului. Mai există o serie de zone în care domină biserica din nuiele împletite fixate pe un sistem de furci înfipte în pămînt. Date foarte puține avem despre Banat, unde acțiunea de colonizare administrativă a autorităților austriece în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea a distrus un mare număr de biserici românești vechi de lemn. De asemenea, în Dobrogea, ținut de trecere de-a lungul unei lungi perioade istorice și pustiit mai ales în secolele XVIII și XIX de războaiele ruso-turce, nu cunoaștem decît rare exemplare de biserici de lemn în masivul păduros din nordul acestei provincii.

Acestei unități fundamentale i se datorește faptul că prezentarea elementelor de tehnică, plan și decor este făcută odată pentru întreg teritoriul țării menționînd, cînd este necesar, adausurile prilejuite de contactele culturale cu au avut loc în anumite cazuri.

MATERIALE ȘI TEHNICI DE CONSTRUCȚIE

Edificate din materiale identice cu cele întrebuințate la construirea caselor țărănești, și în aceleași tehnici, bisericile de lemn acoperă întreg teritoriul țării. Chiar în regiunile vestice de cîmpie ale Crișanei și Banatului, unde procesul de înlocuire cu biserici de zid a fost mai timpuriu (ca și în Transilvania de sud), stăruie amintirea vechilor biserici de lemn. Materialul de construcție era furnizat de vastele păduri care acopereau ca o imensă barieră silvană cursurile inferioare ale Mureșului, Crișurilor și Someșului și ale căror resturi se mai ivesc sub forma pîlcurilor singuratice de stejari maiestuoși în cîmpia azi complet defrișată. Biserici de bîrne și nuiele împletite s-au construit și la începutul secolului al XX-lea.

În Oltenia, Muntenia, părțile de vest și nord ale Transilvaniei (Zarandul, Bihorul, Satu-Mare, Zalăul și parțial în Lăpuș și Maramureș) materialul folosit este stejarul iar în Moldova și în Maramureș, bradul. Pe alocuri se folosește și fagul.

Caracteristica esențială a bisericilor de lemn românești, din punct de vedere al materialului și tehnicii, este că sînt construite din bîrne cioplite așezate în cununi orizontale, făcînd deci parte din așa-numitul sistem constructiv *blockbau.* În timp ce în unele zone la construirea caselor au fost folosite și bîrne rotunde de dimensiuni mai mari sau mai mici, nu cunoaștem vreun caz asemănător în domeniul construcțiilor bisericilor de lemn. Bîrnele cioplite cu securea și barda sînt îmbinate la colțuri în cheutori de diferite tipuri, cele mai vechi fiind în unghi V (mai ales la tălpi), în U și în T. Uneori, lățimea acestor bîrne atinge 80 cm. Baza construcției o formează o talpă care, în unele cazuri, este atît de masivă, încît devine un adevărat soclu de lemn al edificiului (biserica Sat Șugatag: lungimea tălpii 11 m, lățimea 1 m, grosimea 0,30 m). La rîndul ei, talpa este așezată pe un strat scund de pietre. La cele mai vechi monumente, ca și la casele foarte vechi, ea se sprijină pe bolovani enormi, puși la cele patru colțuri și la jumătatea laturilor lungi. Foarte rar, talpa este pusă direct pe pămînt.

La exemplarele foarte vechi, pardoseala nu era din scînduri sau din dale de piatră, ci din pămînt bătut. Cununile de bîrne care formau pereții se înălțau pînă la 1,80 — 2,50 m. Mici ferestre, practicate prin tăierea a cîte două bîrne, erau acoperite cu obloane masive glisante. Ușile, făcute dintr-o singură bucată, din care erau fasonate și țîțînile, aveau încuietori mari de lemn.

Cununile din partea de sus a pereților aveau capetele bîrnelor lăsate mai lungi, formînd un fel de aripi cu rol constructiv și decorativ totodată. Pe aceste console se sprijineau cosoroabele care susțineau căpriorii acoperișului.

Învelișul interior al pronaosului este alcătuit dintr-un plafon de scînduri iar cel al naosului dintr-o boltă semicilindrică, sprijinită pe arcuri-nervuri, pornind de pe mici console

https://biblioteca-digitala.ro

interioare. Altarul este acoperit fie de un plafon simplu orizontal, fie dintr-o jumătate de cupolă formată din triunghiuri sferice. Uneori nervurile se unesc într-o « cheie de boltă », formată dintr-o rozetă de lemn sculptată. Fără îndoială că e vorba aici de o transpunere în lemn a bolților de piatră romanice, lucru ce pledează și el pentru marea vechime a bisericilor de lemn, care au preluat tehnici constructive din cel mai vechi strat al arhitecturii de piatră. În Moldova există și sistemul de înveliș interior piramidal. Menționăm că o variantă a învelișului piramidal se întîlnește și la construcțiile civile țărănești. Vechile « pimnițe » (construcții speciale de lemn pentru depozitat vinul) gorjenești de pe dealurile cu vii, al căror plan tinde spre pătrat, au sub învelitoarea de șindrilă sau de resturi uscate de viță o construcție extrem de interesantă formată din pătrate de bîrne masive, înscrise unul în altul în ordine descrescătoare, formînd în totul o piramidă.

În general, acoperișul este unic pentru întreaga clădire, bineînțeles cu excepția turnului care are un acoperiș separat, de formă conică sau piramidală. Chiar la bisericile moldovenești, cu abside laterale, foaia unică a acoperișului se pliază ca o învelitoare elastică peste toată construcția. În Oltenia sînt biserici la care forma acoperișului este cea a caselor țărănești, adică baza este un mare dreptunghi ce acoperă și absida altarului pe care o depășește cu mult, colțurile acoperișului sprijinindu-se în doi stîlpi suplimentari, înfipți în socluri de piatră. În Transilvania, absida altarului are de multe ori o învelitoare separată. După cum tot aici trebuie să remarcăm existența unei poale duble care adăpostește rîndul de jos al ferestrelor. Streașina extrem de largă (1,50 — 2 m) constituie o caracteristică a acoperișurilor bisericilor de lemn. În Transilvania și în Moldova, panta acoperișului este foarte mare, mărind astfel înălțimea edificiului. În Oltenia și în Muntenia, acoperișul este ceva mai scund, proporția între el și pereți fiind cam de 1/2. Informații documentare și iconografice relevă faptul că în trecut acoperișurile bisericilor de lemn, ca și ale caselor, au fost din paie. Șindrila s-a generalizat în secolele XVIII și XIX. La multe biserici se mai pot vedea și azi cuiele mari cu rozetă lată, făcute de fierari. Înaintea acestora s-au folosit cuie de lemn de tisa, ale căror capete ieșeau la exterior de 2—3 cm, formînd un fel de decor original al acoperișului.

Ca o realizare tehnică cu totul deosebită trebuie menționate turnurile bisericilor transilvănene. Ridicate la cîteva zeci de metri cu o mare știință a construcției, aceste turnuri sprijinite de grinzile masive ale pronaosului au o elasticitate ce le-au asigurat o mare stabilitate. Cu toată înălțimea lor și expuse fiind pe dealul sau colina ce domină satul, nu se cunosc cazuri în care aceste zvelte construcții, edificate numai din lemn, să fi fost doborîte de vînturi.

PLAN ȘI ELEVAȚIE

Planul, element esențial al oricărei clădiri, este comun tuturor bisericilor de lemn românești. El este caracterizat prin dispunerea în lungime a celor trei încăperi de bază: pronaosul, naosul și altarul. În planul foarte multor biserici apare, la vest, și un pridvor deschis. Altarul și naosul sînt delimitate prin tîmplă iar naosul și pronaosul printr-o grilă de lemn și fier forjat. Înscrierea ansamblului într-un patrulater alungit o considerăm a fi o expresie a tehnicii locale, legată de folosirea lemnului ca material de construcție. Unitatea planului bisericilor de lemn românești este puternică, neputînd fi marcate nici un fel de diferențieri importante între construcțiile din Moldova, Transilvania și Țara Românească. Credem că această formă simplă, precis definită și atît de puternic ancorată în străvechea tradiție a construcțiilor de lemn românești s-a transmis neschimbată și unor construcții de zid, cum ar fi numeroasele biserici-sală de piatră apărute în secolul al XIII-lea, deci în perioada romanică a arhitecturii din Transilvania. Semnificativ este că aceste biserici-sală apar în regiunile dominate de popula-

https://biblioteca-digitala.ro

ția românească unde sașii sînt semnalați cu totul sporadic (Țara Hațegului, Valea Streiului, pe Someș și pe Mureș și în multe alte zone). Poate că nu e fără interes să amintim că și marile construcții religioase românești de mai tîrziu, ca de pildă cele din epoca de mare înflorire artistică din timpul și de după Ștefan cel Mare, au un plan caracterizat de forma lui foarte alungită, în raport cu construcțiile din restul peninsulei Balcanice.

Cu excepția unui grup restrîns de biserici de lemn din Moldova, de pe cursul Bistriței și al Moldovei, bisericile de lemn românești nu au abside laterale. Absida altarului este însă aproape totdeauna vizibil marcată atît prin acoperișul separat cît și prin retragerea pereților laterali față de linia naosului. Planul absidei este foarte variat, mergînd de la patru pînă la opt laturi, exprimînd, în cazul din urmă, tendința de apropiere de planul circular caracteristic arhitecturii de zid.

Trebuie să se știe că îmbinarea bîrnelor în unghiuri altele decît drepte se întîlnește și în arhitectura populară, fiind cunoscută și aplicată de meșterii țărani. Într-o mare zonă din Munții Apuseni, întinzîndu-se de pe cursul mijlociu al Mureșului — în Munceii Vințului și în Țara Zarandului — pînă pe cursul mijlociu al Arieșului se întîlnește șura de « îmblătit » cereale cu șase laturi în loc de obișnuitul patrulater. Unul din capetele șurii are o conformație identică cu cea a unei abside poligonale. Lucrul nu este fără importanță în stabilirea legăturii dintre arta construcțiilor civile și religioase, ca și în lunga discuție despre treceri de la piatră la lemn și invers. Este limpede că nu se poate susține în acest caz că absida poligonală a bisericilor de lemn ar fi o încercare de redare a absidei circulare de zid. Prototipul absidei poligonale îl găsim în șurile de această formă.

Legătura între casă și biserică este întărită de prezența foarte frecventă a unei prispe cu stîlpi pe latura de sud a bisericii. Asemănarea cu casa țărănească este și mai izbitoare cînd intrarea în biserică în loc să se facă prin latura de vest, pe axul longitudinal, se face pe latura de sud. În Țara Zarandului, în ținutul Zalăului, astfel de exemple sînt numeroase. Și mai mult, există cazuri în care în peretele de sud sînt practicate două intrări (Luncșoara), una în pronaos, una în naos, asemănarea cu fațada unei case țărănești mergînd pînă la identitate. Uneori, prispa aceasta este înlocuită de o încăpere mai largă, deschisă, sprijinită pe stîlpi, acoperită de o streașină foarte mare (2—3 m), care atrage după sine o asimetrie pronunțată a întregului acoperiș. În acest spațiu semiadăpostit se află masa « pomenilor » construită uneori din blocuri ciclopice de piatră, alteori din bîrne masive de stejar (Rogoz-Lăpuș). Mesele au însemnate pe ele locul fiecărui neam din sat, cu grijă pentru rangul familiei, specifică orînduirii ierarhizate strict a societății feudale. Firește că această asimetrie apare vizibilă și în plan.

În sfîrșit, trebuie să menționăm că cele două nișe — proscomidia și diaconiconul — construite la edificiile de zid în general pe verticală și apărînd, deci, în plan, la bisericile de lemn sînt rezolvate deseori pe orizontală, în sensul că sînt construite în consolă și nu apar prin urmare în plan (Bălești-Gorj).

Această unitate în linii mari a planului nu trebuie să ne conducă la ideea unei uniformități. Dimpotrivă, ca și la casa țărănească, sîntem în prezența unei mari varietăți realizată mai ales prin multitudinea soluțiilor la cele patru elemente variabile: absida altarului, pridvorul (care poate să fie poligonal), porticul de pe latura de sud și turnul.

În ce privește elevația, am amintit înălțimea mare a acoperișului în Transilvania și Moldova, precum și proporția dintre înălțimea peretelui și înălțimea acoperișului caracteristică pentru una sau alta din provinciile românești.

În legătură cu dubla poală ce se înregistrează la bisericile din Transilvania trebuie să fie menționată o particularitate care poate fi legată de o reminiscență a arhitecturii bisericilor transilvane de tip basilical. Se știe că la acest tip de biserică nava centrală e mai înaltă

https://biblioteca-digitala.ro

decît cele laterale, iar porțiunea care se înalță deasupra acoperișului acestora din urmă e străpunsă de ferestre. De asemenea, la bisericile maramureșene, deasupra celei de a doua poale a acoperișului — care îmbracă pereții de jur împrejur și care, ca poziție, este corespondentul acoperișului mai scund al navelor laterale ale bisericii-basilică — sînt practicate o serie de ferăstruici.

Elementul principal al elevației îl constituie însă turnul. Apariția lui este, fără îndoială, ceva mai tîrzie, originalul locașurilor religioase de pe tot cuprinsul românesc caracterizîndu-se prin absența turnului, împrejurare legată de dezvoltarea directă a bisericii din tipul de locuință comun diferitelor regiuni. Biserici fără turn sînt cunoscute și citate în toate cele trei vechi provincii: Moldova, Transilvania și Țara Românească. Sînt numeroase cazurile în care turnurile-clopotniță sînt o construcție separată de biserică.

Cu timpul a apărut și turnul făcînd corp cu biserica. Servind, inițial, ca lăcaș de toacă și fiind, deci, foarte mic și scund, așa cum se întîlnește în Țara Românească, în Moldova și în sudul Transilvaniei, mai tîrziu a fost adaptat și pentru susținerea clopotelor. Turnul, întotdeauna unul singur, este plasat invariabil la vestul construcției. Singura excepție o formează acel grup amintit de biserici din nord-vestul Moldovei, în care turnul scund e plasat pe latura din sud, deasupra unui pridvor. Corespondentul, singular și el, în arhitectura de piatră a acestui plasament este frumoasa biserică din Bălinești (Moldova).

În Transilvania, sub influența arhitecturii gotice, turnul s-a dezvoltat considerabil în înălțime, meșterii țărani dovedind o adevărată virtuozitate în edificarea unor construcții de lemn ce ating înălțimea de 60 m de la sol. De secțiune pătrată, turnurile au o galerie cu arcadă surmontată de un coif conic sau piramidal. În unele regiuni, pe Someș, Zalău, la baza coifului sînt construite patru turnulețe mici. În zonele din sudul și vestul munților Apuseni — Bihor, Țara Zarandului, bazinul Ampoiului — în loc de arcade și stîlpi, galeria este închisă cu ferestre cu obloane sau jaluzele. În Bihor coiful este tăiat uneori spre bază de un inel din șindrilă ușor reliefat. În aceleași părți ale Aradului și Bihorului coloanele și alte elemente ale turnului sînt zugrăvite în roșu și albastru. Alături de săgeata gotică, generalizată pe tot teritoriul Transilvaniei, în cîteva zone din sud-vestul acestei provincii se întîlnește și forma barocă a turnului, acoperit cu forme în care domină liniile curbe și sinuoase.

DECORUL

Valoarea artistică a bisericilor de lemn românești constă în primul rînd în admirabila proporționare a volumelor, în armonia stabilită între părți și întreg. Rezultate ale unei continuități milenare de practicare a artei construcțiilor în lemn, în care s-a operat o sinteză perfectă a materialului, formelor și peisajului, aceste însușiri conferă monumentelor religioase țărănești o unitate arhitectonică remarcabilă, în care știința folosirii spațiului se manifestă în linii ce exprimă totodată grație și putere, îndrăzneală și măsură. Decorul este gîndit în același fel echilibrat, menit să sublinieze trăsăturile fundamentale ale arhitecturii lor.

Principalele categorii ale decorului bisericilor de lemn sînt două: crestăturile în lemn și pictura. În măsură mai restrînsă se poate vorbi și de o artă a fierului, precum și de una a stucaturii.

Caracteristica principală a decorului în lemn este dată de rolul constructiv al pieselor pe care este aplicat. Prin aceasta, ca și prin tehnică și ornamentică, decorul în lemn al bisericilor nu se deosebește cu nimic de cel al caselor țărănești. Începînd cu masivele tălpi de lemn ale căror capete sînt cîteodată fasonate în forma unui cap de cal stilizat, și pînă la capetele căpriorilor ce susțin streașina acoperișului, putem constata desfășurarea aceluiași gust pentru ornamen-

https://biblioteca-digitala.ro

tație. Bisericile de lemn din Oltenia au stîlpii și undrelele de stejar ciopliți în aceleași volume geometrice variate ca și stîlpii caselor. În Maramureș și vestul Transilvaniei, arcadele porticelor, ale galeriilor turnurilor sînt construite în același sistem de contrafise ca și cel al caselor de pe valea Izei sau a Arieșului. Aripile, formînd consolă, sînt ornamentate și ele, ca și cosorobii. Deseori, pereții sînt despărțiți în două registre printr-un brîu masiv de lemn sculptat, ce-i înconjură cam la jumătatea înălțimii. Acest brîu amintește torsada de piatră. Un loc de concentrare deosebită a decorului îl constituie ușile. Ancadramentul lor mărturisește cîteodată evidente reminiscențe ale arhitecturii de piatră romanice și gotice, prin colonetele repetate cîte trei-patru, de fiecare parte a intrării, și sprijinite pe baze prismatice. Acolade, arcuri frînte la uși și ferestre vorbesc de aceleași origini. Ușa propriu-zisă, lucrată dintr-o singură bucată, este fie acoperită literalmente de sculptură geometrică țărănească, fie dublată ca de un fel de placaj gros, alcătuit din bucăți rombice de scîndură, pe care sînt crestate rozete.

Gama motivelor decorative este foarte întinsă, înscriindu-se în ornamentica stilizată sau geometrică a artei populare. Motivele mitice ale rozetei solare, ale pomului vieții, păsării bicefale, șarpelui și balaurului se îngemănează cu micile dreptunghiuri, romburi ale crestăturilor țărănești. Credințe precreștine, păstrate în masa poporului doar ca semne golite de înțeles, au pătruns în locașuri religioase prin mijlocirea tradițiilor artistice ale meșterilor. În interior, nervurile de pe arcurile ce susțin bolta sînt sculptate în « frînghie » sau torsadă subțire și se încheie într-o rozetă. Consolele ce susțin la bază arcurile sînt cioplite în forma capului de cal. Peretele despărțitor al naosului de pronaos este alcătuit din bîrne de lemn crestat; în schimb tîmpla este deseori acoperită de un bogat decor sculptat de factură barocă, dominat de motivele vegetale, dintre care vița de vie cu vrejuri și ciorchini ocupă un rol precumpănitor.

Mobilierul de lemn — lăzi, strane, scaune, bănci, sfeșnice și candelabre, lădițe mici ca un fel de chivote — este și el împodobit cu aceleași crestături populare.

Simțul decorativ al meșterilor își extinde acțiunea și asupra învelitorii acoperișului, șindrila măruntă, tăiată cu grijă fiind deseori așezată cu direcția fibrelor în așa fel, încît să reflecte diferit razele de lumină. Se creează astfel desene simple dar de efect. Coama acoperișului e străjuită de siluetele ultimului rînd de șindrilă, tăiată în siluete diferite.

Interiorul este îmbrăcat cu ștergare, năframe și scoarțe ținînd tot de domeniul artei populare și reflectînd specificul regional al acesteia. Se cuvine să amintim și arta deosebită cu care sînt lucrate marile cruci de fier, — 1,50 m înălțime —, așezate pe turn și la capetele acoperișului. Remarcabile sînt zăbrelele de fier forjat de la ferestre, ca și balamalele, lacătele și încuietorile ușilor. Deseori toaca simplă de lemn este înlocuită de o piesă metalică frumos lucrată. În sfîrșit, consemnăm că în Țara Zarandului și a Bihorului, pe unele biserici de lemn tencuite se desfășoară o ornamentație de tencuială în relief ce amintește de tehnica stucaturii.

Pictura bisericilor de lemn prezintă un interes excepțional prin prisma aceleiași transmisii de vechi tehnici și scheme iconografice, trecute prin viziunea meșterilor zugravi țărani. Fără îndoială că și aici aveam de-a face cu numeroase restaurări și repictări. Suportul de lemn al preparației de mortar cu care se umplu spațiile goale dintre bîrne și al stratului superior de var sau ghips nu constituie un element de soliditate comparabil cu zidăria. Pentru obținerea unei suprafețe plane, interstițiile bîrnelor erau acoperite deseori cu fîșii de pînză lipite pe stratul de mortar. Intemperiile, mutările, reconstruirile au acționat cu ușurință asupra acestor materiale fragile. Așa se explică păstrarea unui mic număr de ansambluri picturale în bisericile de lemn, fiind greu de presupus că s-ar putea găsi multe fragmente originare mai vechi de secolul al XVII-lea. Dar cerințe de cult, modele cu autoritate, mecanismul perpetuărilor tradițiilor în arta populară au menținut și aici ordonanța compozițiilor, și, uneori, detaliile de importanță ale unor originale, ale căror începuturi, prin programul lor iconografic, se așază în timp poate dincolo de secolul al XIV-lea și uneori foarte departe în spațiu.

https://biblioteca-digitala.ro

Pictînd în tempera, folosind uneori zemuri vegetale și hume colorate, zugravii au acoperit în întregime pereții interiori — în Bihor, în Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei și în Sălaj, uneori și exteriorul – cu nenumărate scene și imagini, formînd un uriaș și încîntător covor, plin de farmec prin varietate, uimitor și surprinzător prin originalitatea tratării. Iconografia picturii din bisericile românești de lemn constituie un imens tezaur de știri culturale și istorice, aproape deloc cercetat. În programul lor întîlnim elemente precreștine, cum ar fi Sf. Ilie în car tras de patru cai (biserica din Budești, Maramureș), soarele și luna (Poienari), teme religioase, folclorice și documente de viață țărănească. Este de reținut că între temele religioase apar frecvent și scene din vechiul testament, ca *Jertfa lui Avraam*, *Visul lui Iacob*, *Cain și Abel*, *Habacuc ducînd merinde profetului Daniel în groapa cu lei* (Surdești). *Facerea lumii* este înfățișată în grădini paradisiace străbătute de cele 4 rîuri biblice și populate de animale mitice și fantastice, centauri cu arcuri și cu săgeți, licorne, sau exotice, cum ar fi cămila. Vegetația amintește pinii de pe colinele Romei (Poenele Glodului). *Apocalipsul*, *Judecata din Urmă* sînt teme aproape nelipsite din pronaos. Cele patru vînturi ale lumii suflă asupra unui tumult de trupuri învălmășite (Dragomirești). Personaje goale, lucru mai puțin uzitat în arta religioasă, sînt chinuite pentru tot soiul de păcate de un popor de draci, constituind o viziune eschatologică a lumii, cu rădăcini numai uneori bogomilice. De multe ori, însă, scenele biblice sînt transpuse în domeniul folcloric și în mediul local. Astfel, costumele ctitorilor din Oltenia și Muntenia înfățișați în pronaos sînt adevărate documente etnografice. Lumea întreagă a satului, cu muncile agricole, cu disputele teritoriale în jurul ogoarelor încălcate de plugul vecinului, muncile morarului, torcătoarei, țesătorului, fierarului sînt povestite cu intenții moralizatoare în scene pline de mișcare și de vervă de penelul unor meșteri la care realismul inspirației țărănești se unea cu un meșteșug deseori naiv, dar sincer și puternic exprimat. Nu lipsește nici umorul și nici spiritul satiric, care colorează atît de caracteristic creația noastră folclorică.

Geamurile mici, filtrînd o lumină slabă, creează atmosfera potrivită pentru legendele străvechi, repovestite în culori cînd potolite, cînd înfocate, în limitele unor desene precise, trasate cu chenar negru, gros. Încadrate în medalioane și cartușe izolate prin linii roșii și negre, acoperind pereții și bolta, scenele formează o compoziție al cărei caracter decorativ-popular este dominant.

În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea s-a extins în Transilvania folosirea xilogravurilor, alb-negre și policrome, care în unele cazuri (Luncani, Hunedoara) au înlocuit pictura, biserica fiind acoperită în întregime cu ele.

Alături de scenele pictate pe pereți, bisericile aveau și icoane pictate în ulei pe lemn, plasate cu osebire pe tîmplă. În restul bisericii, și mai ales în pronaos, erau agățate multe icoane pictate pe sticlă, lucrate în cîteva centre vestite din Transilvania: Nicula, Făgăraș, Brașov, Laz, Sebeș.

LOCUL BISERICILOR ROMÂNEȘTI ÎN ARHITECTURA EUROPEANĂ DE LEMN

Întemeiați pe analiza stilistică a monumentelor și pe informații documentare, cercetători români și străini au propus datarea bisericilor de lemn românești în secolul al XIV-lea, legîndu-le, probabil, de apariția unor formațiuni politice românești de anvergură. Or, ni se pare, că, ținînd seama de seria de elemente expuse, care ilustrează legătura nemijlocită și neîntreruptă a construcțiilor religioase cu locuința țărănească, precum și de existența unor cristalizări politice românești, este drept de mai mică amploare, cunoscută de pildă în Transilvania anterioară secolului al XIV-lea, se impune o datare cu mult mai timpurie. O împrejurare esențială nu

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie lăsată la o parte în judecarea vechimii bisericilor de lemn românești: pe teritoriul de formare a poporului nostru, avem de-a face cu o lume creștinată încă din secolul al IV-lea. Trăind în ținuturi acoperite de codri imenși, ce coborau din munți și dealuri peste cîmpiile din sudul și vestul țării și peste podișul din est, poporul român, a cărui lungă perioadă de formare poate fi socotită încheiată în secolele VIII—X, a înălțat lăcașuri pentru nevoile de cult, lăcașuri ce nu se deosebeau de locuințele de lemn. Este de presupus ca, de-a lungul timpului, generațiile de meșteri țărani obișnuiți cu lucru lemnului să fi ajuns la unele formule proprii de construcție, fără să fie nevoie să aștepte contactul cu arhitectura de piatră apuseană, contact produs de-abia în secolele XIII—XIV. Am reamintit aici numai soluția absidei poligonale, prefigurată în șura de același tip, ca și a învelișului piramidal al pivnițelor crame, două construcții anexe legate de ocupațiile străvechi ale românilor: agricultura și viticultura. Condițiile locale care au determinat formarea tipului de locuință românească au prezidat și constituirea bisericilor din lemn. În elementele lor fundamentale de tehnică, plan și decor, construcțiile de lemn românești ajunseseră la soluții proprii în epoca în care se produce contactul cu arhitectura romanică și gotică occidentală. În urma acestui contact facilitat de apariția unor asemenea monumente în zonele de colonizare săsească din Transilvania, s-au produs o serie de contaminări cu arhitectura de piatră apuseană, între care amintim bolțile semicilindrice, arcurile frînte, ușile cantonate de coloane în torsate, turnul elansat cu coif, unele tipuri de arcadă. Aici este cazul să amintim poate și de atît de dezbătuta discuție asupra raportului dintre arhitectura de lemn și cea de piatră în domeniul construcțiilor religioase de la noi. Nu putem fi de acord cu căutarea de « arhetipuri » și « prototipuri » în arhitectura de piatră, preluate de arhitectura lemnului, văzute doar ca o copie « primitivizată » a unor modele superioare, idee care a condus pe unii cercetători la considerarea bisericilor de lemn drept simple și servile transpuneri ale monumentelor de piatră. Construcțiile de lemn au trăsături originale ce țin de filonul străvechi al tradițiilor constructive populare. Realitatea este că împrumuturi s-au făcut în ambele sensuri, în măsură și la epoci diferite.

Pe linia pătrunderilor apusene trebuie amintită apariția, mult mai tîrzie, a unor forme baroce în construcția turnului și în decorul sculptat și pictat. Pe de altă parte, este evident că alte caracteristici, prispe adăpostite sub streșini foarte largi, portice deschise cu stîlpi scunzi pe laturile clădirii, leagă construcțiile românești de lemn cu cele ale arhitecturii nordului european slav și german.

Puternicul fond local a primit, selectînd și adaptînd formele de contact, topindu-le în unitatea sa originară. Rezultatul a fost crearea unor construcții de o mare originalitate, care a atras atenția multor specialiști, impresioniați de perfecția cu care au fost realizate aceste monumente. Iată, de pildă, ce spunea cercetătorul german Schulcz: « Impresia acestor biserici de lemn este covîrșitoare, neobișnuită . . . Bisericile norvegiene nu oferă nici pe departe, în formele esențiale, claritatea și conștiința de sine arhitecturală de a face efect prin masele principale, precum este cazul aici (la bisericile românești *n.n.*), ci se pierd în detalii exagerate, sălbatice, romantice, neglijînd formele principale ».

Ajunși aici se cuvine să vedem prin ce se disting și care este locul bisericilor de lemn românești în cadrul construcțiilor de același gen din Europa. S-a vorbit, deseori, ca și în comparația citată mai sus, de unele asemănări între bisericile românești și cele norvegiene. Asemănările stabilite oarecum impresionist și întemeindu-se doar pe unele similitudini în ce privește dominanta verticală a unora din bisericile românești și a celor norvegiene sînt însă mult mai puțin esențiale decît deosebirile în tehnică, organizare interioară și decor. Ca tehnică, deosebirea este fundamentală: bisericile românești sînt construite din cununi de bîrnă orizontale (așa-numitul sistem *blockbau*), în timp de Stavkirche-le norvegiene sînt construite în sistemul *mastenbau* (stîlpi înalți de lemn formează un fel de schelet completat cu pereți din bîrne verticale — « Stab-

https://biblioteca-digitala.ro

werk »). Remarcăm că sistemul *blockbau* reprezintă o fază mai veche din evoluția tehnicii construcțiilor de lemn decît sistemul *mastenbau*, considerat de unii cercetători ca o variantă a lui *fachwerkbau*. În ce privește organizarea spațiului interior, bisericile norvegiene pot avea etaje, tavanul fiind întotdeauna deschis, elemente ce nu se întîlnesc la bisericile de lemn românești. În sfîrșit, acoperișurile și frontoanele multiple ale bisericilor norvegiene, ca și decorul abundent, contrastează cu acoperișul unic și cu ornamentația sobră a bisericilor de lemn românești.

Relația dintre bisericile de lemn românești și cele ucrainiene — o altă grupă de biserici la care se face de asemenea deseori referire — este mai complexă. În primul rînd trebuie să ținem seama că bisericile ucrainiene se împart în două mari grupe, separate de lanțul muntos al Carpaților: cele din Galiția, caracterizate prin prezența cupolelor, și cele din Ucraina transcarpatică, caracterizate prin prezența turnului.

Bisericile ucrainiene sînt construite, ca și cele românești, îmbinate la capăt, în sistemul *blockbau*. De remarcat este și faptul că toate bisericile vechi ucrainiene au același plan cu cele românești; trei încăperi dispuse pe axul longitudinal al clădirii. De asemenea, tipul primitiv de biserică ucraineană inițial era lipsit de cupolă. Ca și în cazul bisericilor românești, se constată o legătură intimă cu locuința țărănească. În acest sens, notăm biserica din Peregnoiv (1726), acoperită cu paie, ca și pe cea din Manastirok (sec. XVII), fără turle, cu acoperiș mic, cu arcade la fațadă, neputînd fi deosebită de o casă românească din Maramureș. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în cursul secolului al XIX-lea, asupra bisericilor ucrainiene s-a exercitat, prin intermediul uniaților, o puternică influență a barocului. Grefată pe cele mai vechi, ale Bizanțului, Armeniei și Georgiei, această influență a dus la o complicare a planului, apărînd dispoziția în cruce, precum și la multiplicarea cupolelor de la una la nouă. Poate că aici se poate vorbi și de o orientare către arhitectura rusească nordică a șruburilor și cupolelor. Remarcăm însă că în foarte multe cazuri pe construcții de plan vechi, longitudinal, apar trei cupole. Important este că la bisericile galițiene nu se poate identifica nici o influență romanică sau gotică. Legătura cu Apusul, constatabilă la bisericile românești prin contaminarea cu straturile vechi ale arhitecturii de piatră (romanicul, goticul), nu se manifestă la bisericile ucrainiene, decît prin prezența elementelor baroce. Aceasta se face simțită, atît în decorul prea exuberant uneori, cît și în extraordinara îngrămădire de acoperișuri și turle sub care dispar liniile de bază ale clădirii, întregul avînd aspectul unei pagode sud-est asiatice. Tendința de încărcare este evidentă și contrastează cu simplitatea clasică a bisericilor românești. Amintim că la bisericile românești influența barocului s-a limitat la apariția bulbilor de pe turnurile din Zarand și Bihor.

Formele arhitectonice ale bisericilor din Ucraina transcarpatică sînt identice cu cele ale bisericilor românești. Bisericile au un singur turn, în partea de vest a clădirii. Pînă în Craiul Beregului, unde sînt atestate sate românești încă din secolul al XIV-lea, tipul de biserică este cel românesc transilvan. Iradierea puternică spre nord a tipului românesc de biserică este legată fără îndoială atît de prezența populației românești în acele părți, cît și de continuitatea marelui domeniu al arhitecturii lemnului. România este, în părțile de răsărit ale Europei, cea mai sudică zonă a arhitecturii lemnului. Cu excepția unor insule izolate de construcții în lemn, în Balcani domină arhitectura de piatră. În orice caz, monumente de lemn cu valoarea artistică a bisericilor românești și în proporții de masă nu se întîlnesc la sud de Dunăre.

https://biblioteca-digitala.ro

Încheiere

Poate nici o altă artă nu este legată sau mai bine-zis implantată în peisaj ca arhitectura, mai ales, firește, în domeniul popular al acesteia, construcțiile țărănești exprimînd nemijlocit relația strînsă între natură și necesitățile vieții omenești în diversele stadii ale evoluției social-economice. Și nicăieri ca în arhitectura populară nu este mai sesizabilă organicitatea concepției constructive întrunind utilul, funcționalul și esteticul în soluții urmînd legi generale ale artei de a construi, dar purtînd amprentele unei neistovite varietăți. Sub acest raport, al unității în varietate, arhitectura populară românească se înfățișează ca una din cele mai interesante creații țărănești pe plan european, dacă nu mondial. S-a putut vedea din sumarul nostru excurs al paginilor precedente că arhitectura românească a lemnului se poate subsuma unei tratări unitare a tehnicii, a planului și distribuției interioare, a volumelor și elevației, a decorului, atît în ceea ce privește casa și construcțiile anexe cît și în ce privește programul constructiv al lăcașurilor de cult de pe întreg teritoriul României. Ca și în restul creației populare românești, și în arhitectura de lemn țărănească se poate deci afirma că esențiala calitate a acesteia este puternica ei unitate. Generată în condițiile perpetuării unei străvechi tradiții, dezvoltată de-a lungul cîtorva milenii pe pămînturile de la Carpați și Dunăre, păstrată oarecum miraculos la prima vedere, dar explicată printr-o anume izolare a ariei carpatice ocolită totdeauna pe la nord sau pe la sud de circulația curentelor migratorii, această unitate a artei și arhitecturii populare se suprapune perfect pe unitatea lingvistică și culturală a poporului român. Dincolo de tiparele unei unități fundamentale se poate distinge însă și o multiplicitate de formule interpretative, care conferă arhitecturii populare românești un farmec cu totul aparte. Simpla răsfoire chiar a paginilor ilustrate ale acestei cărți este capabilă să confirme acest farmec născut dintr-o perpetuă regăsire a matricei stilistice, tratată într-o imensă gamă a variațiilor, infinit nuanțate pe cîteva teme de bază, răsunînd ca niște ample acorduri mereu recognoscibile.

Întîmplările unei lungi istorii, adesea dramatice, implicînd și contacte cu ecourile culturale ale unor lumi diverse dar topite în viziunea profund originală a acestei primordiale simbioze traco-daco-romană, s-au desfășurat într-unul din cele mai generoase peisaje. Puține țări, nu numai din Europa, dispun de o diversitate atît de mare de forme de relief și de aspecte geografice caracteristice pe un spațiu relativ restrîns, așa cum se întîmplă în România. Alcătuirea geografică a pămîntului românesc este de o regularitate perfectă. România este construită din uriașe trepte de relief dispuse concentric în jurul imensului nod carpatic; dealurile și podișurile înconjură munții, iar lor le urmează treapta joasă a cîmpiilor ce se pierd pe țărmul Mării Negre, pe malurile Dunării. Rețeaua hidrografică, determinantă în amplasarea așezărilor omenești, este dispusă tot radial, rîurile, multe și mari, izvorînd din Carpați și curgînd spre cîmpiile din vest, sud și est. Satele românești au fost și ele marcate, firește, de această diversitate naturală, într-un fel arătînd satele risipite ale crescătorilor de vite, ale lucrătorilor

https://biblioteca-digitala.ro

la pădure dar și ale agricultorilor de înălțime din Carpați, într-altfel cele răsfirate ale viticultorilor și pomicultorilor ca și ale crescătorilor de vite din zona podișurilor și dealurilor, altfel cele ale agricultorilor de pe marile cîmpii și altfel cele ale pescarilor de pe țărmul mării și din mirifica Deltă a Dunării, ținut natural unic în Europa. Satul românesc, colectivitate rurală dăinuind din vremi imemoriale, a trăit și construit în acest peisaj a cărui varietate funciară este mărită prin succesiunea anotimpurilor dintr-o zonă continentală temperată, în care fiecare pătrar al anului schimbă total înfățișarea mediului înconjurător. Arhitectura țărănească românească a trebuit să rezolve cerințele unei maxime adaptabilități, construcțiile răspunzînd unor solicitări de climă diverse și înscriindu-se, în același timp, într-un decor schimbat ritmic de patru ori pe an. Un viitor studiu al încadrării satului românesc, ca sistem de obiecte arhitectonice, în peisajul acoperit de lințoliul alb al iernii cu zăpezi mari, apoi în cel al culorilor pastelate ale livezilor și fînețelor înflorite ale primăverii, urmînd cel al verdelui intens al pădurilor și al galbenului grînelor coapte din timpul verii, și, în sfîrșit, în cel al toamnei colorată de paleta bogată a tonalității roșii-arămii, acel studiu, spunem, va putea consemna o fascinantă rotire caleidoscopică a unei aceleiași realități profund ordonată și totuși mereu alta în lumina schimbătoare a culorilor. Valorile cromatice ale arhitecturii de lemn românești — părînd, la un prim contact, dominate de roșiaticul lemnului de pin sau de cenușiul lemnului de stejar, ambele patinate de îmbătrînirea anilor — vor putea apărea în nesfîrșitele nuanțe ale unor nespus de delicate treceri de la culoare la culoare, prin mijlocirea umbrelor generate de volumele armonios combinate ale construcțiilor. Peisajul românesc constituie un extraordinar fundal pentru arhitectura satelor, cu toate ansamblurile lor constructive și decorative, înscrise organic de istorie prin curgerea neîntreruptă a generațiilor pe același pămînt, într-un mediu proteic ca aparențe, rezultatul final fiind o natură umanizată, specifică zonelor de arhaică civilizație țărănească.

Este imposibil în acest cadru să înfățișăm tipologia construcțiilor țărănești de lemn din România, varietatea acestora putînd fi judecată doar după existența a circa 80 de zone etnografice distincte. Se poate însă contura cel puțin o panoramă a acestei arhitecturi populare de o mare frumusețe, pornind tocmai de la liniile directoare ale peisajului diversificat al țării, în cuprinsul căruia desfășurarea diferită a împrejurărilor istorice și stadiile diverse de dezvoltare social-economică a societății rurale românești de-a lungul istoriei au determinat o remarcabilă varietate de forme arhitectonice regionale. În numeroasele « țări » formate încă în feudalismul timpuriu, în « ținuturile » de mai tîrziu, adăpostite în bazinele depresionare intra și extra-carpatice ca și pe văile rîurilor sau în inimile greu de ajuns ale podișurilor păduroase, din Moldova, Transilvania și Țara Românească, s-au cristalizat tehnici, planuri de case, modalități decorative diverse, dînd naștere laolaltă la multiple forme arhitectonice, încadrate însă în schemele unitare ale arhitecturii de lemn românești.

O imaginară călătorie pe care ne-am propune s-o începem în părțile muntoase și de deal ale Moldovei ne-ar înfățișa case de lemn, uneori de dimensiuni mari, acoperite cu acoperișuri de draniță lungă, sau de « jipi » de paie de secară așezați în trepte. Casele de pe dealurile podișului moldovenesc au pereții tencuiți și văruiți, albul lor, ce apare luminos de sub streșinile largi, fiind subliniat de ramele colorate în roșu sau albastru ale ușilor și ferestrelor ca și de brîul colorat albastru de la temelie, deasupra prispei. Pe văile Bistriței și ale Moldovei, ca și în nordul Moldovei casele construite din trunchiuri rotunde de pin roșcat sau de brad sînt netencuite, lemnul aparent dezvăluindu-și frumusețea fibrelor lungi. Doar ferestrele și ușile sînt mărginite de cîte o ramă, destul de lată, de tencuială albă. Prispa scundă, podită uneori cu scînduri, este solid construită și înconjură uneori casa pe toate patru laturile. Stîlpii subțiri, ciopliți în volume diferite, formează o galerie neîntreruptă de-a lungul prispei, închisă cîteodată și cu o balustradă joasă de scînduri de fag, cioplite cu barda sau de brad, tăiate ornamental cu ferăstrăul. Aproape totdeauna spatele casei, iar deseori și una sau două din laturi au « polăți »

https://biblioteca-digitala.ro

sau « dolii » construite sub ample prelungiri ale acoperișului în patru ape, casa cîștigînd mult spațiu locuibil și extinzîndu-se considerabil pe orizontală.

Dacă din ținuturile Moldovei de sus trecem prin pasul înalt al Prislopului în vechea « țară » a Maramureșului, privirea este întîmpinată de o priveliște arhitectonică părînd a ne reîntoarce în lumea trecută a vremurilor feudale. Satele mari, adunate, sînt strînse în jurul săgeților de lemn ale bisericilor cu siluete elegante și puternice în același timp, adevărate capodopere ale arhitecturii de lemn europene. Pe Valea Vișeului, a Izei, Marei și Cosăului, casele sînt construite din lemn de brad sau de stejar, satele în întregimea lor constituind admirabile ansambluri arhitecturale, păstrate pînă azi ca niște adevărate rezervații ale artei de a construi în lemn. Sub acoperișul de draniță, foarte înalt, în patru ape, umbra streșinilor largi adopostește prispa cu stîlpi sculptați în volume puternice, uneori porțiunile galbate ale acestora fiind șerpuite în torsade. Aspectul caracteristic al caselor maramureșene este dat de arcadele de lemn, realizate în sistemul contrafiselor îmbinate, legînd stîlpii prispei cu o arcatură continuă. Tocurile ușilor și ferestrelor sînt cioplite și ele cu măiestrie, nelipsite fiind motivele solare ale rozetelor de tot felul. Imensele bîrne de stejar, late de cîte un metru, ca și decorul impresionează prin vigoarea lor, totul fiind cioplit doar cu securea, barda și dălți mari. De o parte și de alta a străzilor acestor vechi sate maramureșene, pomenite în documente cu numele lor de azi încă din secolele XII—XIII, porțile înalte, masive, străjuiesc intrările în gospodării ca niște arcuri de triumf rustice, marcînd vechimea și noblețea neamurilor și familiilor. Din bîrne groase de stejar sau brad, porțile sînt acoperite cu o sculptură robustă, în relief, figurînd într-o factură stilizată pomul vieții, rozetele solare, mîna și fața omenească. Monumentalitatea certă a bisericilor și caselor se regăsește și la toată seria acareturilor din curțile maramureșene, construite și ele tot din lemn și nu o dată, cum sînt de pildă grajdurile, împodobite și ele cu sculpturi.

Nezăbovind prea mult în țările vecine, ale Lăpușului, unde aproape același tip de case sînt acoperite încă și azi cu enorme căciuli de paie și care în ansamblu mărturisesc o etapă mai veche de construcție decît cea maramureșeană, ale Chioarului și ale Oașului, în cea din urmă ființînd încă impresionante case din lemn de stejar masiv acoperite cu șindrilă tot de stejar, vom trece Someșul și vom intra în așezările risipite pe spinările înalte și domoale ale Munților Apuseni, locuite de « moți » ce lucrau în pădurile din lemnul cărora realizau « vase » de mulțime de feluri. Casele lor izolate, cioplite tot cu barda din trunchiuri de brad, apar pe înălțimile coamelor prelungi la umbra pîlcurilor de brazi negri, sub uriașe acoperișuri de paie înnegrite de vreme și acoperite cu mușchi verde. Mai mici decît cele maramureșene, casele moțești, construite și pe coastele înălțimilor, se ridică uneori pe socluri înalte de piatră, iar prispa lor suspendată este mărginită tot de stîlpi uniți prin arcade de lemn, mai totdeauna în plin cintru. Farmecul aparte al caselor moților și ale « mocanilor » de pe văile Arieșelor este dat (născut) de proporția de 1/3 între înălțimea pereților și cea a acoperișului, acoperișul fiind de trei ori mai înalt decît pereții. Casa cu aceste proporții este întru totul asemănătoare cu modelele miniaturale sau cu urnele neolitice în formă de casă descoperite în săpăturile arheologice din România ca și din alte părți ale Europei, dovedind vechimea și continuitatea populației pe aceste meleaguri.

Podișul central al Transilvaniei include și el numeroase zone interesante de arhitectură a lemnului, cum ar fi cea din ținutul Bistrița-Năsăud, cu sate mari și bogate de foști « grăniceri», adică de sate românești organizate militărește pentru paza frontierelor acum două secole și mai bine. Casele mari de lemn, cu prispe dezvoltate pe trei laturi cu stîlpi ciopliți, au acoperișul de scînduri groase și de draniță. Înspre sud, în Țara Oltului sau a Făgărașului, ca și pe plaiul Branului, casele de lemn au o distribuție interioară mai complexă, uneori, cele din satele Branului fiind construite în sistemul curților închise zise cu « ocol întărit», în

https://biblioteca-digitala.ro

care toate acareturile sînt așezate în jurul unei curți interioare pavată cu bolovani de rîu. Mărginimea Sibiului, o altă zonă etnografică a Transilvaniei de sud de caracter pastoral, este tot o zonă a arhitecturii lemnului, construcțiile de lemn de brad fiind înălțate pe socluri de piatră tencuite și vopsite în albastru. Acoperișurile foarte înalte par a fi uneori în două ape, atît de verticale sînt pozițiile celor două ape mici laterale. Învelitoarea este din « șisă» lungă și subțire, căzînd ușor ca faldurile unor fuste încrețite în mii de cute mărunte. Tocurile ușilor, ferestrelor, ca și porțile de lemn cu acoperiș de la intrarea în gospodărie sînt împodobite cu motive decorative cioplite.

În colțul de sud-vest al Transilvaniei se află complexa regiune etnografică a Hunedoarei, cu numeroase zone și subzone etnografice, dublînd imaginea fragmentară a reliefului tăiat de numeroase cursuri de ape și formînd multe bazine depresionare interioare. « Țările » Hațegului, ale Zarandului, ținutul Pădurenilor au fiecare dintre ele caractere distincte ale arhitecturii de lemn, subsumîndu-se în genere tipologiei arhitectonice a frontului apusean al Carpaților, cuprinzînd larga arie a Munților Apuseni, între Someș și Mureș, cu iradieri la nordul și sudul acestor două mari rîuri. Acoperișul înalt de paie, planul cu prispă parțială, contrafisele drepte sau curbe formînd arcade, prispa ridicată pe piatră, iată sumar cîteva din aceste caracteristici generale. Dincolo de acest front apusean, « țările » Bihariei în nord, valea Crișului Alb la centru, « țările » Almăjului și valea Bistrei în Banat la sud, privesc către cîmpia din apus, purtînd însă și ele însemnele nobile ale aceleași arhitecturi de lemn românești de stejar în principal. Acoperișurile în patru ape înalte, de șindrilă, sau cele mai vechi, de paie adăpostesc construcții foarte echilibrate, cu stîlpi de stejar ciopliți și cu grinzi masive tot de stejar, lungi de cîte doisprezece metri, surprinzător de asemănătoare cu cele din Oltenia. Bisericile de lemn din aceste părți au planul și decorul celorlalte din Transilvania, doar turlele sînt altfel, de factură oarecum « barocă » în Țara Bihariei și a Zarandului, și scunde, semănînd cu cele de peste munți, în Banat și în sudul Transilvaniei. Ca o notă particularizantă a arhitecturii de lemn, atît civilă cît și religioasă, din acest front apusean al Carpaților trebuie remarcat decorul de tencuială în relief, ce apare destul de frecvent pe pereții de lemn văruiți. Așa-numita « stucatură » poate fi albă, de un mare efect prin umbrele generate de relieful ușor, sau policromă. Pomul vieții, crucea, rozeta solară, motive vegetale, imagini de domeniul fantasticului — balauri, dragoni — decorează frontonul caselor ca și pereții bisericilor de lemn tencuit.

Continuînd călătoria noastră imaginară vom trece prin marele defileu al Porților de Fier în Oltenia, provincie vestită pentru bogăția artei populare de toate categoriile, de la cîntec și dans la costum și țesături, de la ceramică la arhitectură. Construcțiile de lemn ale Olteniei — case, acareturi, biserici, porți — se înscriu în tabloul general al arhitecturii de lemn românești, mai ales ca purtătoare ale unui splendid decor cioplit în lemn, decor aplicat la construcții de o mare armonie a proporțiilor. Și în cuprinsul Olteniei se disting numeroase zone etnografice, care se pot grupa însă în cel puțin patru mari arii: a Mehedinților, a Gorjului, a Vîlcii și cea a cîmpiei Doljului și Romanaților. Arhitectura de lemn a Mehedinților se caracterizează printr-o anume masivitate a caselor de lemn, prin acoperișurile înalte, străpunse, lucru unic pentru vechile construcții de lemn românești, de un coș înalt de lemn, ca și prin decorul mărturisind aceeași notă de masivitate. Gorjul are arhitectura prin excelență decorativă, stîlpii, grinzile, balustradele, scările, acoperișurile, chiar, fiind marcate de dorința evidentă de a împodobi prin cioplire sau prin tăiere. Casele joase de pe văile Amaradiei, Gilortului, sau ale Jalești, ca și cele înalte dinspre Olteț sau de pe podișul Țiclenilor, impresionează prin claritatea volumelor alcătuitoare subliniate de decorul plasat pe piese cu rol constructiv. Varietatea stîlpilor ciopliți gorjenești poate forma, singură, obiectul unui volum, distingîndu-se în această singură materie zone și stiluri în cuprinsul unui județ. Frecvența decorului scade în Vîlcea, nu însă și frumusețea proporțiilor, mai ales a caselor înalte, evident

https://biblioteca-digitala.ro

replici țărănești ale culelor de zid feudale. În Vîlcea, atît la casele înalte cît și la cele joase se adaugă foișorul, element arhitectonic prezent pe aproape întreaga suprafață a României, dar avîndu-și aici unele dintre cele mai izbutite exemplare. Bisericile de lemn oltenești, lipsite adeseori de turlă, constituie una dintre cele mai convingătoare dovezi ale relației casă-biserică, multe din ele avînd dimensiunile ca și unele detalii arhitecturale specifice locuinței. Decorul lor, același cu al caselor țărănești, este uneori mai bogat. Lemnul de stejar este principala esență folosită nu numai în ținuturile de deal ale Olteniei ci și în cîmpia din sudul ei, către Dunăre. În Dolj și Romanați s-a născut și dezvoltat una din cele mai vechi forme de locuință din România, casa de lemn pe jumătate îngropată de tradiție preistorică. Decorul acestor locuințe era tot din stejar cioplit, capetele de cai de la intrare constituind nota distinctivă.

Trecînd Oltul, arhitectura de lemn muntenească se prezintă și ea sub o multitudine de aspecte, principalul fiind cel legat de evidenta înălțare a caselor pe socluri de piatră, care alcătuiesc aproape un nivel inferior dezvoltat. În zonele Argeș și Muscel, cu toate că se constată una din cele mai timpurii și mai extinse apariții și pătrunderi ale construcțiilor de piatră, cărămidă și paiantă, cel care continuă să dea tonul arhitecturii populare este lemnul. Nivelul superior al caselor de aici este marcat de existența « sălii » — prispa etajului — apărată de un parapet masiv ce adăpostește și scara interioară. Este unul din elementele de fortificație larg răspîndit în toată Muntenia subcarpatică, din Muscel și pînă în părțile Buzăului. Parapetul și streașina largă, dar tencuită pe fața ei de jos, constituind o suprafață albă în care se înfig stîlpii simpli sau terminați în ușoare capitele de paiantă, fac din casa musceleană una din formele de o clasică simplitate ale arhitecturii populare românești. La definirea ei, ca de altfel a casei muntenești de lemn în genere, contribuie și faptul că arhitectura de lemn din Muntenia apare sub haină tencuită și văruită, albul imaculat reprezentînd o particularitate a satelor muntenești.

Caractere asemănătoare are și arhitectura de lemn din zonele Dîmbovița și Prahova, cu observația că mai ales în prima din aceste două zone exemplarele de case prezintă deseori un decor în stucatură albă, remarcabil ca registru de motive decorative geometrice, de un mare efect. În Prahova, se înregistrează și un decor în stucatură de factură oarecum orientală, mai ales la exemplarele rămase pînă azi în centrele urbane și în tîrguri. Tot în Prahova sînt prezente și mici foișoare legate de prispa caselor, foișorul trecînd și în zona vecină a Buzăului, unde într-o serie de mari așezări rurale, cum ar fi Chiojdurile, Drajnele sau Calvinii se pot vedea unele din cele mai monumentale case de lemn din țara noastră.

Sudul Munteniei, zonele de străveche populare ale Teleormanului, Vlașcăi și Ilfovului au cunoscut și ele în trecut o arhitectură a lemnului după cum o dovedesc și bisericile de lemn din aceste părți. Și în aceste zone a dăinuit pînă tîrziu forma pe jumătate îngropată a casei de lemn. Decorul arhitecturii de lemn din cîmpia Dunării era alcătuit din stîlpii și grinzile cioplite și colorate în roșu și albastru, dar și de stucatura albă bogată, lucrată în stratul gros de tencuială cu care erau lipite casele.

Arhitectura de lemn a cîmpiei împădurite muntenești ca și a Dobrogei era reprezentată mai ales de construcțiile din nuiele împletite, fixate pe un schelet de furci puternice. În anumite zone din Dobrogea am putut înregistra rare exemplare construite din bîrne orizontale încheiate la capete, așa cum am putut vedea chiar pe malul lacului Razelm. Stîlpii ciopliți erau și aici vopsiți în roșu și albastru, culori pe care le reîntîlnim și în sudul Moldovei.

Călătoria noastră imaginară se încheie tocmai în părțile sudice ale Moldovei muntoase, în vechea țară a Vrancei, unde pînă azi predominantă este arhitectura de lemn în cununi orizontale de bîrne. Casa vrînceană are între planurile ei și pe cel arhaic format dintr-o singură încăpere în care s-a delimitat printr-un perete o mică tindă. Vatra se află oarecum în mijlocul unicei încăperi, putîndu-se circula în jurul ei. Acoperită cu șindrilă măruntă, casa vrînceană

https://biblioteca-digitala.ro

are un decor sobru din stîlpi ciopliți. Foișorul apare și aici, ca și în zona vecină a Buzăului, în forme diferite, frecvent fiind foișorul acoperit cu o învelitoare în două ape, așa cum îl întîlnim și în părțile de munte ale Rîmnicului Sărat. Variantele foișorului le vom întîlni și în părțile de sus ale Moldovei, de unde ne-am început călătoria. Aproape nelipsit la bisericile de lemn moldovenești, foișorul le conferă un element de diferențiere, alături de absidele laterale.

Încercînd acest « panoramic » al arhitecturii de lemn țărănești din România s-a putut observa, credem, că aria ei se întinde oarecum unitar în toate cele trei « țări românești » istorice, ținînd, firește, mai ales linia înălțimilor montane și submontane.

Timpul însă trece și curge și pentru arhitectura țărănească de lemn. Dacă unele forme, din cele pe care le-am numit originare, de străveche tradiție a acestor pămînturi românești de la Dunăre și Carpați, pot înfățișa noblețea marii lor vechimi pînă în pragul vremurilor noastre, alte construcții, și între ele mai ales casa, și-au modelat înfățișarea odată cu trecerea timpului și cu modificarea necesităților vieții social-economice.

O aplecare firească a omului către clasificările tripartite cînd este vorba mai ales de o clasificare pe coordonata timpului, ne îndeamnă și pe noi să vedem trei etape în evoluția arhitecturii de lemn țărănești, trei etape corespunzînd și la trei modalități de expresie ca să nu le spunem « stiluri », vocabulă și concept oarecum și deocamdată părînd nepotrivite în contextul problematicii legate de o creație populară. O primă etapă ar fi cea de foarte lungă durată, în care se înscriu toate acele construcții pe care le-am numit « originare », legate de primele și fundamentalele experiențe ale omului de pretutindeni și deci și de cele ale țăranului român în condițiile unei economii naturale. Toată seria de adăposturi construite în forme simple, primare, pentru om, pentru vite și pentru produsele de subzistență, alcătuind o gamă foarte variată și care întîlnindu-se și pe teritoriul românesc conferă construcțiilor noastre însușirea esențială de universalitate. Adăpostul-perdea, adăpostul hemisferic și cel piramidal, realizat în lemn, spațiul cubic și paralelipipedic al casei elementare, iată seria și etapa primă a construcțiilor de lemn țărănești din România. Se leagă de această etapă și acele case de o mare simplitate constructivă, dar de o perfectă și completă funcționalitate, al căror prototip sînt locuințele lor monocelulare dar și tipul imediat următor pe scara evolutivă a casei cu două încăperi, în varianta românească a casei cu tindă și casă cu cămară, cu subvariantele definite de amplasarea focului.

Cea de-a doua etapă, în care formele originare și-au consolidat zestrea constructivă și și-au adăugat o impunătoare zestre decorativă, coincide cu înflorirea generală a artei populare, putînd fi estimată, ca durată, la aproape două secole, adică cel de al XVIII-lea și al XIX-lea. Construcțiile țărănești de lemn din această epocă au ajuns la un program constructiv, planimetric și decorativ de o mare frumusețe stabilă, echivalînd cu un stadiu am spune clasic al evoluției arhitecturii populare. Volume armonios construite, planuri dezvoltate, diversificate pe regiuni istorice, pe zone geografice, pe necesități funcționale, decor aplicat pe elemente constructive cu rol de subliniere a părților componente, măsură și echilibru, un anumit sentiment al maturității conștiente, iată enunțate cîteva din caracterele principale ale arhitecturii din această etapă. Muzeele noastre în aer liber au și se străduiesc să aibă construcții țărănești de lemn tocmai din această etapă reprezentativă a cărei epocă de aur ni se pare a se situa în secolul cuprins între 1775 și 1875. Cea de a treia etapă, pe care putem spune că a și parcurs-o arhitectura de lemn românească, este cea desfășurată în ultimele două decenii ale secolului trecut și jumătatea secolului nostru. Firește că nu putem vorbi de granițe cronologice etanșe, dar, în mare, acestea ne-ar părea a fi limitele unei etape în care programele constructive și planurile caselor țărănești s-au amplificat și diversificat și mai mult sub impactul tot mai puternic al arhitecturii orășenești. Urbanizarea ca fenomen etnologic dominant în Europa ultimei sute de ani a acționat masiv și în domeniul arhitecturii populare românești, cu tot ce înseamnă aceasta atît ca rezul-

https://biblioteca-digitala.ro

tate pozitive cît și negative. Volumele clasice s-au modificat sub influența unor factori externi lumii rurale, planurile țărănești au fost contaminate cu trăsături ținînd de noi funcționalități de origine urbană, necunoscute înainte vreme unei societăți închise de agricultori și crescători de vite. Rapida industrializare a unor văi și a unor zone a introdus în mod evident noi elemente constructive și decorative. Ca aparență exterioară mai ușor de sesizat, decorul s-a transformat vizibil. Măsura, echilibrul au fost rupte, tehnici decorative tradiționale adaptate gustului liniștit al etapei clasice au dispărut, făcînd loc unor tehnici noi, mai ieftine, mai rapide, dar și, inevitabil, mai « ieftine » sub raportul valorii artistice. Marea transformare în această direcție a decorului a fost înlocuirea lemnului masiv cioplit sau sculptat cu lemnul subțire sub forma scîndurilor traforate. În anumite zone din țară — valea Prahovei, sudul Munteniei, ținutul Neamțului — asistăm la o adevărată explozie a decorului traforat, avînd și ele nu de puține ori valențe artistice, dar înăbușindu-le prin supra-încărcare, prin proliferare nestăvilită, ducîndu-ne gîndul uneori, *mutatis mutandis*, la unele din monumentele sud-est asiatice, dar mai apropiat de noi la răbufnirile decorative mai vechi ale rococo-ului și mai noi ale epocii Art Nouveau-ului. Sîntem îndemnați să catalogăm drept « barocă», în spirit, această etapă, așa cum cu acută intuiție Blaga definise arta populară bănățeană ca pe un baroc al artei populare românești.

După părerea noastră și această etapă este pe cale de încheiere dacă nu chiar încheiată. Arhitectura de lemn țărănească din România trăiește în acest final de secol XX, însuși sfîrșitul existenței sale milenare. Lemnul a devenit nu numai o materie primă rară dar și prețioasă pentru industrii mult mai avansate tehnologic decît cea a construcțiilor care consuma lemnul sub forma sa naturală, neprelucrată. Posibilitățile moderne de prelucrare și înnobilare a lemnului sînt atît de mari și numeroase încît nu ne mai putem permite luxul de a-l folosi la edificarea unor locuințe și acareturi, acestea din urmă pierzîndu-și din ce în ce mai mult utilitatea în cadrul gospodăriei țărănești transformată și ea din temelie odată cu părăsirea producției individuale. Iată momentul în care cercetarea de ordin etnologic și cultural-antropologic, ca și cea ținînd de istoria artei, se interferează cu cercetarea sociologică, aceasta cîștigînd prioritate în aplicarea agoniei previzibile a arhitecturii țărănești de lemn.

Arhitectura țărănească de lemn, odată cu stingerea ei și dispariția din orizontul funcționalității contemporane, devine însă, aparent paradoxal, din ce în ce mai mult și se cristalizează ca un obiect de studiu pentru istoria artei, trecînd adică în zarea trecutului, depărtîndu-se tot mai mult de lumea contemporană. Mii de capodopere ale acestei arhitecturi românești de străveche tradiție au dispărut în ultimele decenii fără ca nimeni să le înregistreze, excepțiile fiind cu totul neîndestulătoare. Dintr-o realitate vie, arhitectura de lemn se transformă în obiect de muzeu și de cercetare. Este etapa agonică, în care ultimele frumuseți mai pîlpîie ici și colo.

Studiul lor va înregistra însă o creștere și o intensificare invers proporțională, în conformitate cu acea iarăși firească aplecare a oamenilor de a îndrăgi și a prețui un lucru doar din momentul în care l-au pierdut. În domeniul cercetării științifice însă, studiul arhitecturii de lemn românești nu se va mai putea limita la înregistrarea construcțiilor de pe solul nostru național, ci inevitabil și sub sancțiunea insuficienței se va îndrepta spre abordarea comparatistă a construcțiilor țărănești, încercînd întîi plasarea casei românești în contextul sud-est european și apoi european, iar apoi trecînd la integrarea creației noastre arhitectonice tradiționale în sistemul mondial al arhitecturii tradiționale de lemn din mediul rural. Încercări în acest sens s-au făcut și la noi — puține — și ele se manifestă din ce în ce mai puternic pe plan internațional.

Pentru noi această posibilitate de cercetare comparatistă este esențială, arhitectura noastră populară moștenind trăsături de mare vechime al căror studiu va căpăta cu siguranță o importanță europeană, puține zone de pe continentul nostru oferind spre meditare istoricilor arhitecturii și culturii populare, atîtea strălucite « modele » culturale ca România. Să amintim

https://biblioteca-digitala.ro

doar că țara noastră reprezintă cea mai sudică zonă compactă de *blockbau* din Europa, existentă încă la ora actuală, și că varietatea de formule constructive și decorative a arhitecturii țărănești din România nu se poate compara, în arii de cultură apropiate nouă, decît cu cea din Caucaz, o altă străveche vatră de civilizație a omenirii. Cercetarea comparatistă a arhitecturii populare va reașeza cadrul aprecierilor cu privire la arta de a construi a meșterilor țărani români, scoțînd la iveală similitudini cu creația meșterilor din alte regiuni ale globului, pe baza reacțiilor similare ale unei aceleiași naturi umane, relevînd, în același timp, și soluțiile sau procedeele originale născute de-a lungul unei atît de impresionante continuități de viață istorică pe pămîntul românesc. Teoria arhitecturii și a mediului ambiant, a ecologiei satului și casei românești, vor putea fi fundate, deschizînd noi perspective și studiului aspectelor sociale și psihologice legate de raporturile omului cu natura înconjurătoare. Deschiderea noilor perspective în studiul istoriei arhitecturii populare înseamnă în același timp trecerea de la un studiu monocord, cum este cel al « istoriei » arhitecturii, la o cercetare interdisciplinară în care punctele de vedere esențialmente moderne ale sociologiei și antropologiei culturale, operînd cu metodologia modernă a informaticii, vor începe a fi dacă nu precumpănitoare cel puțin luate în seamă.

Studiul arhitecturii de lemn românești nu are însă numai un interes teoretic cu ample ramificații, ci și un enorm interes practic legat de marea operație de reconstruire urbană și de sistematizare a teritoriului rural pe scară națională ce are loc în acești ani, de asemenea nu numai în România. Iar în acest punct valoarea artistică excepțională a arhitecturii de lemn românești se întîlnește cu considerațiile teoretice și de valorificare practică a ei. Imensa experiență a unui șir nesfîrșit de generații de meșteri constructori, încorporată în tradiția arhitecturii de lemn românești, poartă în sine și posibilitățile de interpretare modernă a structurilor și procedeelor arhitectonice țărănești. Modernismul arhitecturii populare românești, la fel ca « modernismul » recunoscut al întregii noastre creații populare, îi conferă virtuți practice capabile de a îmbogăți peisajul așezărilor românești contemporane. Se cuvine să amintim în această ordine de idei, că tocmai un genial arhitect, înnoitor al întregii arte arhitecturale moderne, marele Le Corbusier, a fost primul care a recunoscut valoarea « modernă » a arhitecturii noastre populare, alături de cea japoneză, încă înainte de primul război mondial, cînd (în 1910—1912) făcînd călătorii de studii în România și-a notat în carnet o serie de schițe ale caselor țărănești românești care i se descoperiseră ca o mare noutate capabilă să reîntinerească sistemele academice și academiste de construcție ale epocii.

Iată, deci, alături de trecutul arhitecturii țărănești de lemn din România și viitorul acestei creații majore a poporului. Transpunerea artei construcțiilor de lemn din zodia începuturilor și a unei străvechi istorii, în zodia împlinirilor contemporane și mai ales proiectarea într-un posibil viitor este omagiul deplin și rodnic ce se poate aduce meșterilor țărani din această parte a lumii, trăind din vremi uitate de istorie la umbra marelui codru românesc, una din sursele de viață și de poezie ale poporului român.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

LUCRĂRI GENERALE, STUDII MONOGRAFICE ZONALE

* * * *Arhitectura populară românească*, cinci volume (Hunedoara, Dobrogea, Piteşti, Ploieşti, Bucureşti), Editura Tehnică, Bucureşti, 1956—1958

DIMA, AL., *Drăguş, un sat din ţara Oltului (Făgăraş). Împodobirea porţilor, interioarelor caselor. Opinii despre frumos*, Institutul Social Român, Bucureşti, 1945

ENĂCHESCU, E., *Bref aperçu sur les églises du Maramureş*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1967

ENĂCHESEU, M., *Monumentalité des églises en bois de Maramureş*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1969

GHEORGHIU, ADRIAN şi PAUL PETRESCU, *Arhitectura populară în bazinul superior al Argeşului*, în « Arhitectura », Bucureşti, 1954, 8

GHEORGHIU, ADRIAN, *Space, Geometry, Architecture*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1970

GHEORGHIU, ADRIAN, *Rectangles parfaits dans les plans des édifices populaires roumains*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1972

FOCŞA, GH., *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, Muzeul Satului, Bucureşti, 1957

IONESCU, GRIGORE., *Istoria arhitecturii româneşti*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1937

IONESCU, GRIGORE, *Relatare asupra istoriei arhitecturii româneşti*, Bucureşti, 1954

IONESCU, GRIGORE, *Documente de arhitectură românească*, albume 2 şi 6, Editura Tehnică, Bucureşti, 1954

IONESCU, GRIGORE, *Arhitectura populară românească*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1957

IONESCU, GRIGORE, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1965

IONESCU, GRIGORE, *Arhitectura populară în România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971

IORGA, N., *Istoria românilor prin călători*, 3 volume, Bucureşti, 1920—1922

IORGA, N., *L'art populaire en Roumanie*, Paris, 1923

JOJA, CONSTANTIN şi PAUL PETRESCU, *Arhitectura urbană românească din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, Craiova*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1968, 1

JOJA, CONSTANTIN, *Specificul arhitecturii urbane româneşti*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1970, 1

JOJA, CONSTANTIN, *Despre arhitectura civilă a Tîrgoviştei în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1972, 1

https://biblioteca-digitala.ro

JOJA, CONSTANTIN, *Contributions to the knowledge of the civil architecture of Instanbul*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1972

JÄNECKE, WILHELM, *Das rumänische Bauern-und Bojarenhaus*, König Carol-Verlag, Bucureşti, 1918

MAIER, R. O., *Cîteva date cu privire la locuinţa şi arta populară a românilor din Albania*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1964

OPRESCU, G., *L'art du paysan roumain*, Avec une préface de H. Focillon, Academia Română, Bucureşti, 1937

PAPAHAGI, T., *Images d'ethnographie roumaine (Daco-Roumains et Aroumains)*, 3 volume, Bucureşti, 1928—1934

PAVLOVICI, DOBROSLAV, *L'architecture en bois dans la Serbie medievale*, în « Mélanges offerts à René Crozet », Poitiers, 1966

POSSA MIRCEA şi MIHALIK PAUL, *Poiana Sibiului, complex de arhitectură populară*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1966

PETRANU, CORIOLAN, *The Wooden Churches in the County of Bihor*, Sibiu, 1931

PETRANU, CORIOLAN, *Bisericile de lemn ale românilor ardeleni în lumina aprecierilor străine recente*, Sibiu, 1934

PETRANU, CORIOLAN, *Les églises en bois du département d'Arad*, Sibiu, 1937

PETRANU, CORIOLAN, *L'Art roumain de Transylvanie* Bucureşti, 1938

PETRANU, CORIOLAN, *Nouvelles discussions sur l'architecture de bois de la Transylvanie*, în « Revue de Transylvanie », 4/1939

PETRANU, CORIOLAN, *L'influence de l'art populaire roumain sur les autres nationalités de Transylvanie et sur les peuples voisins*, în « Revue de Transylvanie », 5/1939

PETRESCU, PAUL, *Casa cu foişor ţărănească la români*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1958, 1

PETRESCU, PAUL, *Les constructions circulaires des paysans roumains*, în « Actes du VI-e Congrès international des Sciences Anthopologiques et Ethnologiques », Paris, 1960, vol. I

PETRESCU, PAUL, *Observations on Folk Art in Timok, I. Structures*, în « Revue des études sud-est européennes », 1963, 3—4

PETRESCU, PAUL, *Contribuţii la studiul arhitecturii populare din Banat*, în « Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei », Cluj, 1964

PETRESCU, PAUL, *Arhitectura din Argeş şi Muscel*, în « Arta populară din zonele Argeş şi Muscel », Editura Academiei, Bucureşti, 1967

PETRESCU, PAUL, *Monumente de arhitectură rurală din nord-estul Munteniei*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1968, 2

PETRESCU, PAUL, « *Arhitectura populară* », în *Istoria artelor plastice în România*, volumul I, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968

PETRESCU, PAUL, « *Arhitectura de pe valea Bistriţei* », în *Arta populară de pe valea Bistriţei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969

PETRESCU, PAUL, « *Aşezări, arhitectură, porţi în nordul Transilvaniei* », în *Arta populară din nordul Transilvaniei*, Bucureşti, 1969

PETRESCU, PAUL, *Arhitectura civilă a Botoşanilor*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1969, 2

PETRESCU PAUL, *Condiţii sociale şi istorice reflectate în arhitectura urbană. Locuinţe ale ţăranilor şi tîrgoveţilor din Bucureşti secolele XVIII—XIX*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1971, 1

PETRESCU, PAUL, *Tradiţia franconă în arhitectura populară săsească din sudul Transilvaniei*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1971, 2

https://biblioteca-digitala.ro

PETRESCU, PAUL, *Zur Typologie der Volksarchitektur in Kaukasus (18.—19. Jh)*. în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1971

PETRESCU, PAUL, *Über den städtischen und ländlichen Wohnungsbau in Südosteuropa (18.—19. Jh.)*, în « Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1972

PETRESCU, PAUL şi colab., *Înrîuririle vieţii sociale asupra arhitecturii ţărăneşti din Dobrogea*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1957, 1

PETRESCU, PAUL şi colab., *Construcţii ţărăneşti din Vîlcea*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1965, 1

PETRESCU, PAUL şi colab., *Arhitectura populară în regiunea Suceava*, « Arhitectura », Bucureşti, 1956

ŞTEFĂNESCU, I. D., *Arta veche a Maramureşului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968

VĂTĂŞIANU, VIRGIL, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1959

VOINESCU, I., *Monumente de artă ţărănească*, Bucureşti, 1912

VUIA, ROMULUS, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, Muzeul etnografic Cluj, 1937

VULCĂNESCU, ROMULUS, *L'évolution des abris pastoraux chez les Roumains*, în «Revue Roumaine d'histoire de l'art », Bucureşti, 1965

ZDERCIUC, B., *Aspecte de arhitectură populară din comuna Ieud, Maramureş*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1955, 1—2

ZDERCIUC, B., *Tilişca, un sat din Mărginimea Sibiului*, Muzeul Satului, Bucureşti, 1963

DOVEZI ARHEOLOGICE ALE VECHIMII CONSTRUCŢIILOR ÎN LEMN

BERCIU, D., *Cercetări arheologice în regiunea Bucureşti*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1956

BERCIU, D., *Zorile istoriei la Carpaţi şi Dunăre*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967

CHIŞVAŞI-COMŞA, MARIA, *Săpăturile de la Bucov (Prahova)*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1959

DAICOVICIU C., N. GOSTAR, H. DAICOVICIU, *Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului-Costeşti*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1959

DUMITRESCU, VLADIMIR, *Hăbăşeşti-monografie arheologică*, Bucureşti, 1954

MATEESCU, CORNELIU N., *Săpături arheologice la Cruşovu (Oltenia)*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1957

MATEESCU, CORNELIU N., *Un bordei din epoca lui Mircea cel Bătrîn descoperit la Vădastra (Oltenia)*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1971

PĂRVAN, VASILE, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, *Cetăţuia de la Stoicani*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1953

ŞTEFAN GH. şi COMŞA EUG., *Săpăturile arheologice de la Aldeni*, în « Materiale şi cercetări arheologice », Bucureşti, 1957

FORME ORIGINARE ÎN ARHITECTURA DE LEMN ROMÂNEASCĂ

AŞCEPKOV, E., *Ruskoe narodnoe zodcestvo v Zapadnoi Sibiri*, Moscova, 1950

BARLEY, M. W., *The english farmhouse and cottage*, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1967

BRUNVAND, JAN HAROLD, *A guide for collectors of Folklore in Utah*, University of Utal Press, Salt Lake, City, 1971

BRÜGER, W., *Einführung in die Siedlungsgeographie*, Quelle et Meyer, Heidelberg, 1961

https://biblioteca-digitala.ro

BUTI, G. G., *La casa degli Indoeuropei*, Sausouri, Florența, 1962

CAMESASCA, ETTORE, *Storia della Casa*, Rizzoli, Milano, 1968

DOLFUSS, JEAN, *Les aspects de l'architecture populaire dans le monde*, Albert Morancé, Paris, 1954

DOXIADIS, CONSTANTINOS A., *Arhitecture in transition*, Hutchinson, London, 1964

FENTON, ALEXANDER, *Alternating Stone and Turf — An obsolete Building Practice*, în « Folklife », Edinburg, 1968

FENTON, ALEXANDER, *Clay Building and Clay Thatch in Scotland*, în « Ulster Folklife », Belfast, 1970

GAILEY, ALAN, *The thatched houses of Ulster*, în « Ulster Folklife », Belfast, 1961

GAILEY, ALAN, *Further Cruck Trusses in East Ulster*, în « Ulster Folklife », Belfast, 1972

GIEDION, SIEGFRIED, *The eternal present*: vol. 2 — *The beginnings of architecture*, Pantheon Books, New York, 1964

GLASSIE, HENRY, *Pattern in the material Folk Culture of the eastern United States*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1968

MAKOVEȚKI, I. B., *Arhitectura ruscogo narodnogo jilișcea*, Moscova, 1952

MURDOCK GEORGE P., *Africa, its people and their cultural history*, McGraw Hill Book Company, New York, 1959

OPRESCU, GEORGE, *Peasant art in Rumania*, The Studio, Londra, 1929

PAPAS, C., *L'urbansime et l'architecture populaire dans les Cyclades*, Dunod, Paris, 1957

PRUSSIN, LABELLE, *Architecture in Northern Ghana*, University of California Press, Los Angeles, 1969

RAPAPORT, AMOS, *Pour une Anthropologie de la Maison*, Dunod, Paris, 1972

READ, HERBERT, *The origins of form in art*, Horizan Press, New York, 1965

REDFIELD, ROBERT, *Peasant society and culture*, University of Chicago Press, Chicago, 1965

STAHL, HENRI, H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Editura Academiei, București, trei volume, 1958

ȘIKIZE, K. I., *Narodnoe zodcestvo Estonii*, Leningrad, 1964

TAX, SOL, *Anthropology Today*, University of Chicago Press, Chicago, 1962

VARAGNAC, A., *Civilisation traditionnelle et genre de vie*, Albin Michel, Paris, 1948

WEISS, RICHARD, *Häuser und Landschaften der Schweiz*, Eugen Reutsch Verlag Erlenbach, 1959

ZEVI, BRUNO, *Cum să înțelegem arhitectura*, Editura tehnică, București, 1969

BISERICI DE LEMN

BEZVICONI, GHEORGHE, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947

BONGIU, AUREL, *Cîteva observații asupra bisericii din Sîrbi-Susani*, (Maramureș), în « Buletinul monumentelor istorice », 1970, 4, București

BRĂTULESCU, VICTOR, *Biserici de lemn din Maramureș*, în « Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice », București, 1941

CREȚEANU, RADU, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în « Glasul Bisericii », București, 1964

CREȚEANU, RADU, *Bisericile din lemn din raionul Strehaia*, în « Mitropolia Olteniei », Craiova, 1964

DIACONESCU, EMIL, *Biserica de lemn din Răpciuni-Ceahlău*, în « Mitropolia Moldovei și Sucevei», Iași, 1966

DRĂGAN, MIHAILO, *Ucrainski derevleani țerkvi*, Ukrainian National Museum, Lwow, 1937

https://biblioteca-digitala.ro

ENĂCHESCU, MARIA ELENA, *Aspecte ale studiului critic privind arhitectura de lemn românească*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1970, 2

PANAIT CRISTACHE IOANA şi SCHELETTI ION, *Bisericile de lemn din Sălaj*, în « Buletinul monumentelor istorice », Bucureşti, 1971, 1

PĂNOIU, ANDREI, *Contribuţii la cunoaşterea tipologiei bisericilor de lemn*, în « Buletinul monumentelor istorice », Bucureşti, 1970, 1

PĂNOIU, ANDREI, *Un monument de arhitectură populară (Oltenia)*, în « Buletinul monumentelor istorice », Bucureşti, 1970, 4

PETRESCU, PAUL, *La classification des constructions annexes dans les fermes paysannes de Roumanie*, în « VII-e Congrès des sciences anthropologiques et ethnologiques », Moscova, 1954

PETRESCU, PAUL şi NICOLAE MIRONESCU, *Spezifische Bauten des Weinbaugebietes von Gorj*, în Cibinium », Sibiu, 1968

VĂTĂŞIANU, VIRGIL, *Contribuţie la cunoaşterea bisericilor de lemn din Moldova*, în « Închinare lui Nicolae Iorga », Cluj, 1931

VĂTĂŞIANU, VIRGIL, *Contribuţie la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Ţările Române*, « Anuarul Institutului de Istorie din Cluj », Cluj, 1960

https://biblioteca-digitala.ro

ILUSTRAŢII

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1

1. Acoperişul de şindrilă bătută în cuie de lemn
al căsoaiei din Ţara Vrancei, detaliu
(azi în Muzeul Satului — Bucureşti)

https://biblioteca-digitala.ro

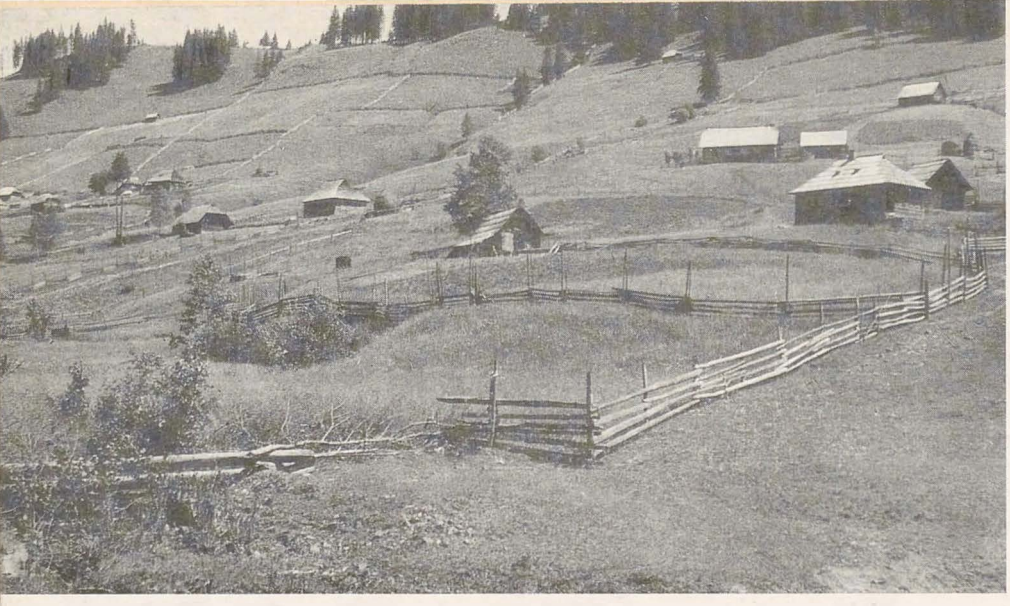

2, 3

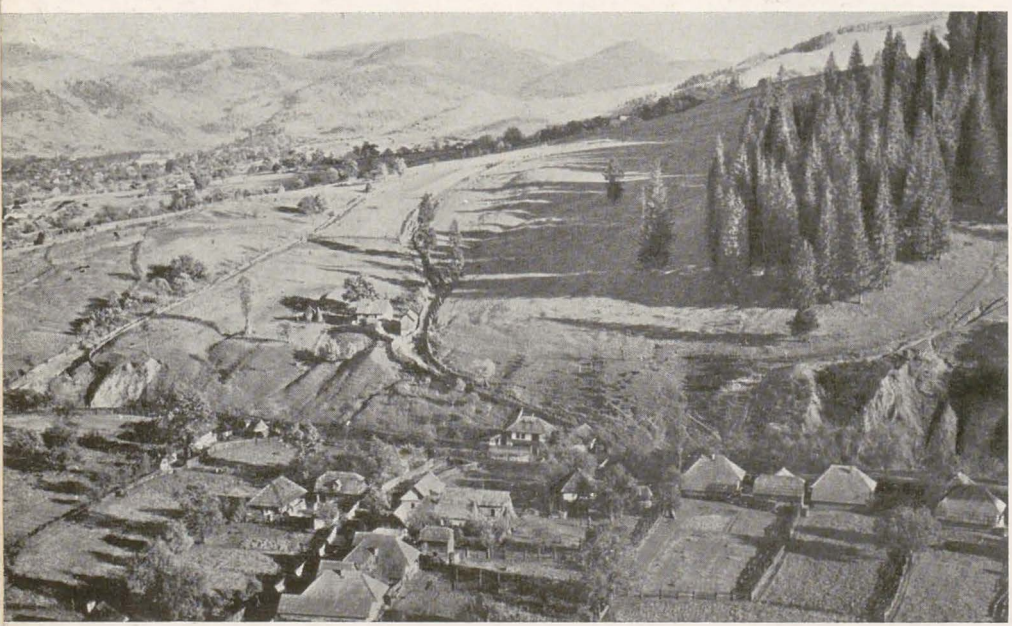

4

2. Aşezare risipită de la izvoarele Sucevei
3. Sat răsfirat din părţile muntoase ale Moldovei
4. Sat înşirat de-a lungul drumului, Ţara Lăpuşului
5. Cring (grup mic de case) moţesc din Munţii Apuseni
6. Sat adunat din Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

5, 6

https://biblioteca-digitala.ro

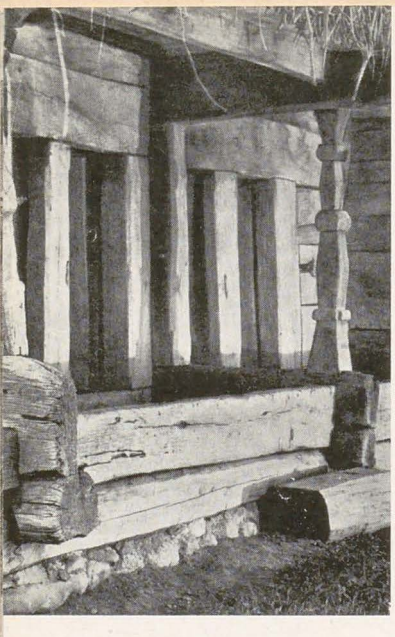

7

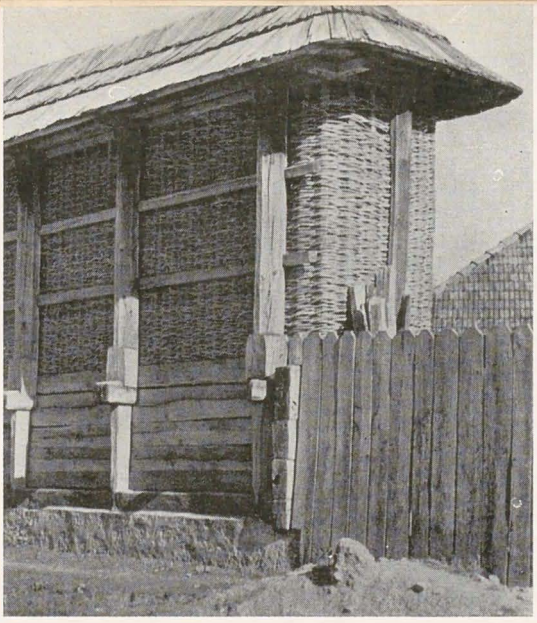

8

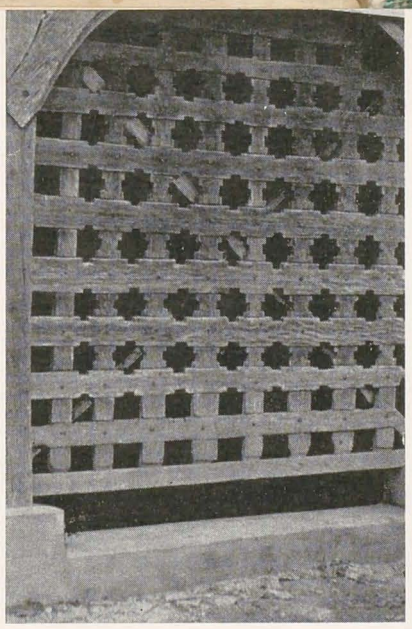

9

7. Intrarea unei « pimnițe » oltenești,
construită din lemn de stejar și acoperită cu corzi de viță de vie
(azi în Muzeul pomiculturii și viticulturii din România — Goleşti)
8. Pătul de porumb din nuiele împletite, nordul Olteniei
9. Ușa zăbrelită a beciului unei case din Muntenia
10. « Pimnițe » (crame) acoperite cu corzi de vie, pe o șarpantă piramidală de bîrne de stejar, Oltenia

→

11. « Jitniță » (hambar pentru cereale) din Gorj
(azi în Muzeul pomiculturii și viticulturii din România)

10

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

12

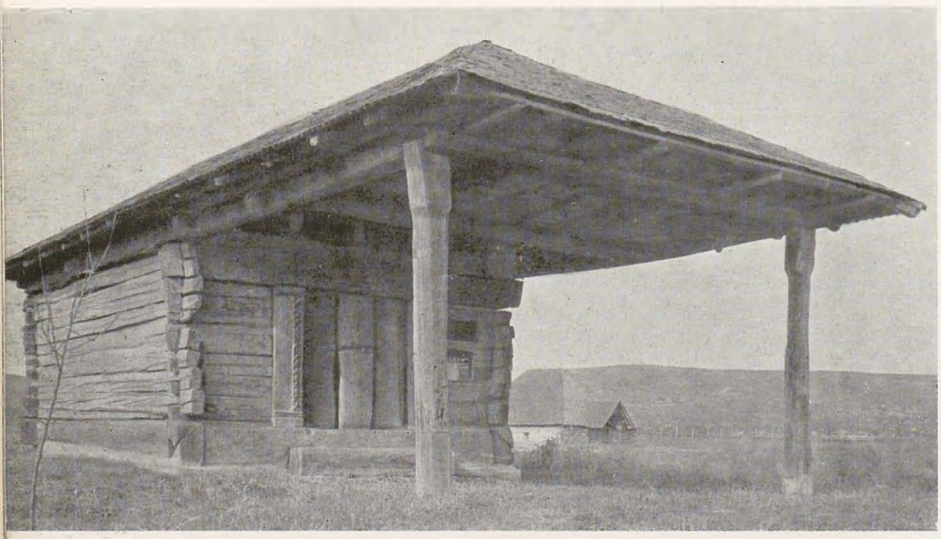

13

14

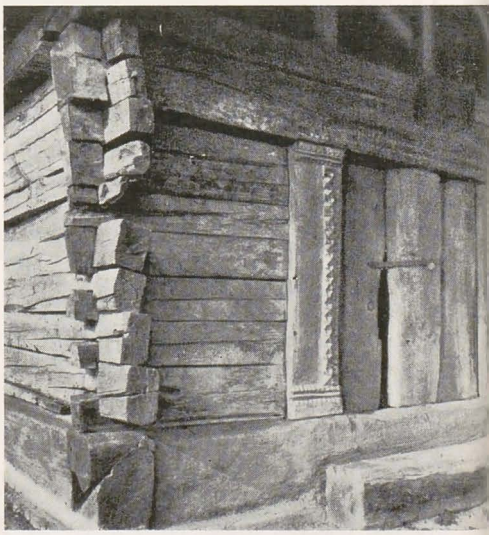

15

https://biblioteca-digitala.ro

16, 17

12. « Căsoaie » (cămară)
din Ţara Vrancei
(azi în Muzeul Satului)
13. Cramă din Ţara Vrancei
(azi în Muzeul pomiculturii
şi viticulturii din România)
14. Intrarea cioplită a cramei
din Ţara Vrancei
15. « Coleşnă » (magazie)
maramureşeană
cu acoperiş asimetric
(azi în Muzeul Satului)
16. Cămară de haine din Maramureş
(azi în secţia în aer liber
a Muzeului etnografic
al Transilvaniei — Cluj)
17. Imens acoperiş de paie,
tipic pentru şurile
din vestul Transilvaniei

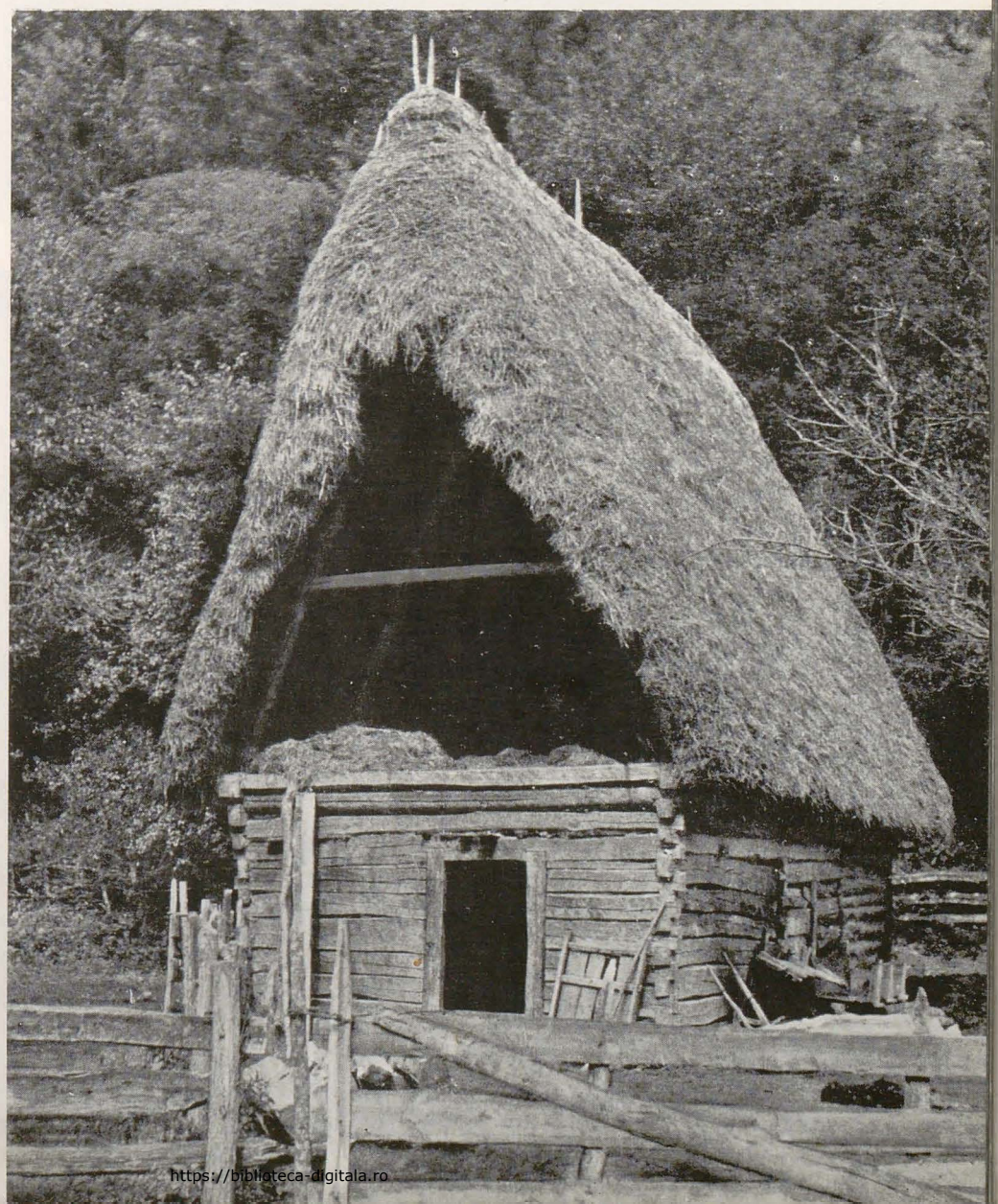

https://biblioteca-digitala.ro

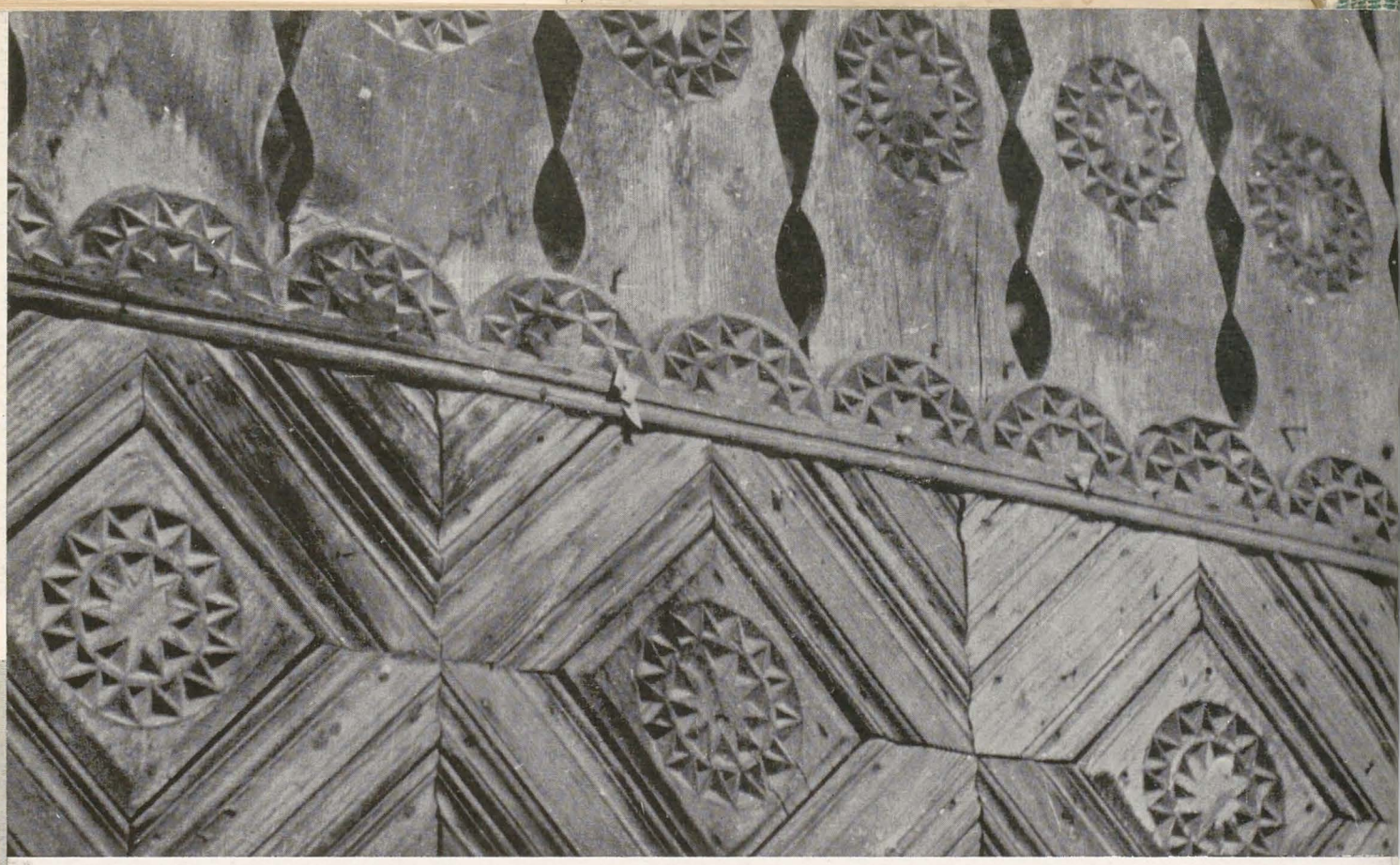

18

19

20

https://biblioteca-digitala.ro

18. Aripă de poartă oltenească
împodobită cu rozete
solare crestate
19. Stîlp șerpuit la o fînărie
și colț de poartă oltenească
20. Stîlpi ciopliți
și feronerie la o poartă din Gorj
21. Șură poligonală
(în prim plan)
într-o veche gospodărie moțească
din Munții Apuseni

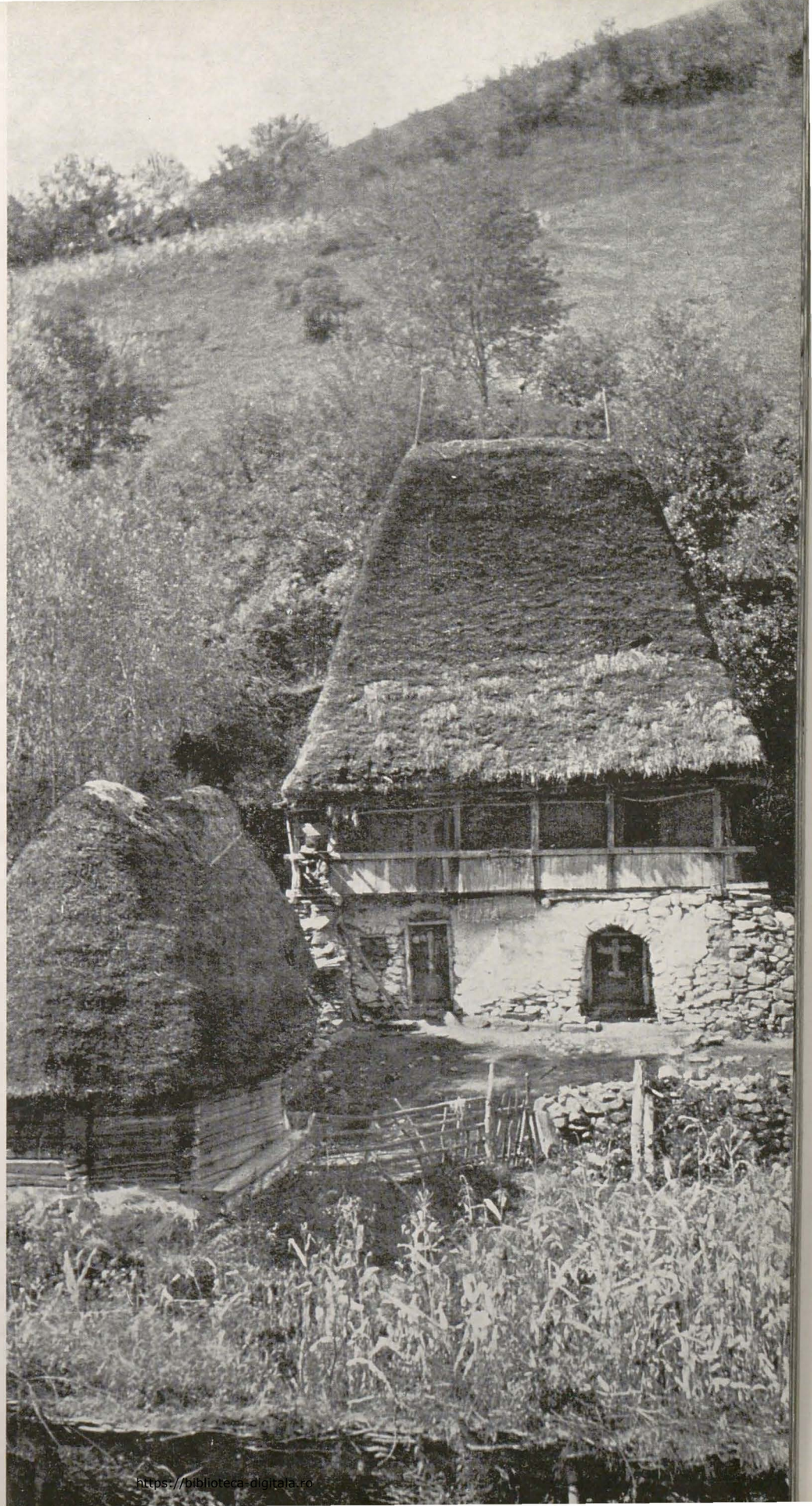

https://biblioteca-digitala.ro

22. Poartă maramureşeană. Detaliu de cioplitură (azi în secţia în aer liber a Muzeului entografic al Transilvaniei)
23. Detaliu de traforaj la o poartă din centrul Moldovei
24. Poartă moldovenească nouă acoperită cu şindrilă măruntă
25. Poartă maramureşeană
26. Detaliu de poartă maramureşeană, cioplită în lemn de stejar

22 23

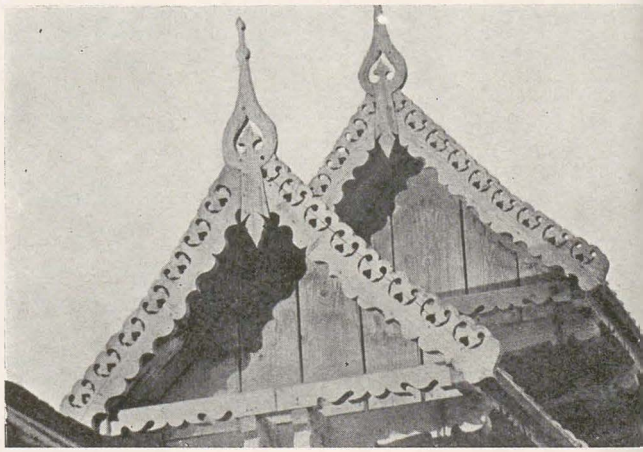

24

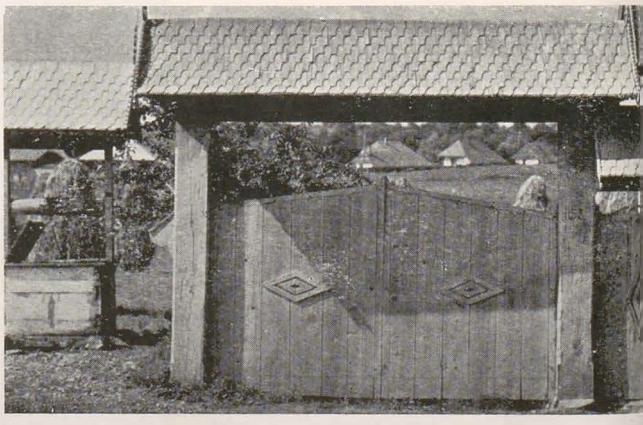

25

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

27

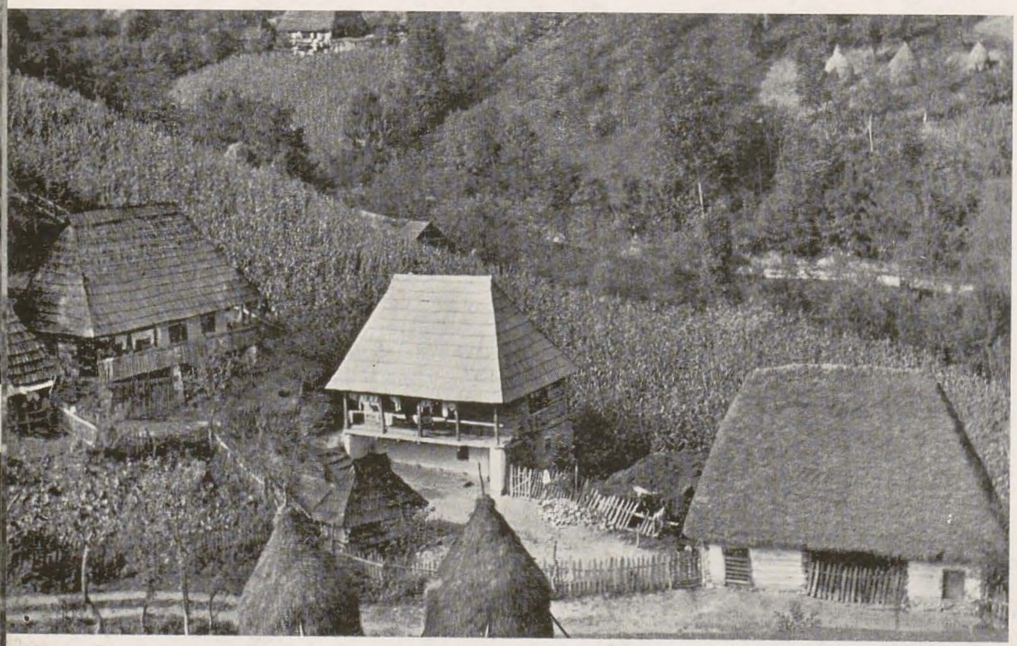

28, 29

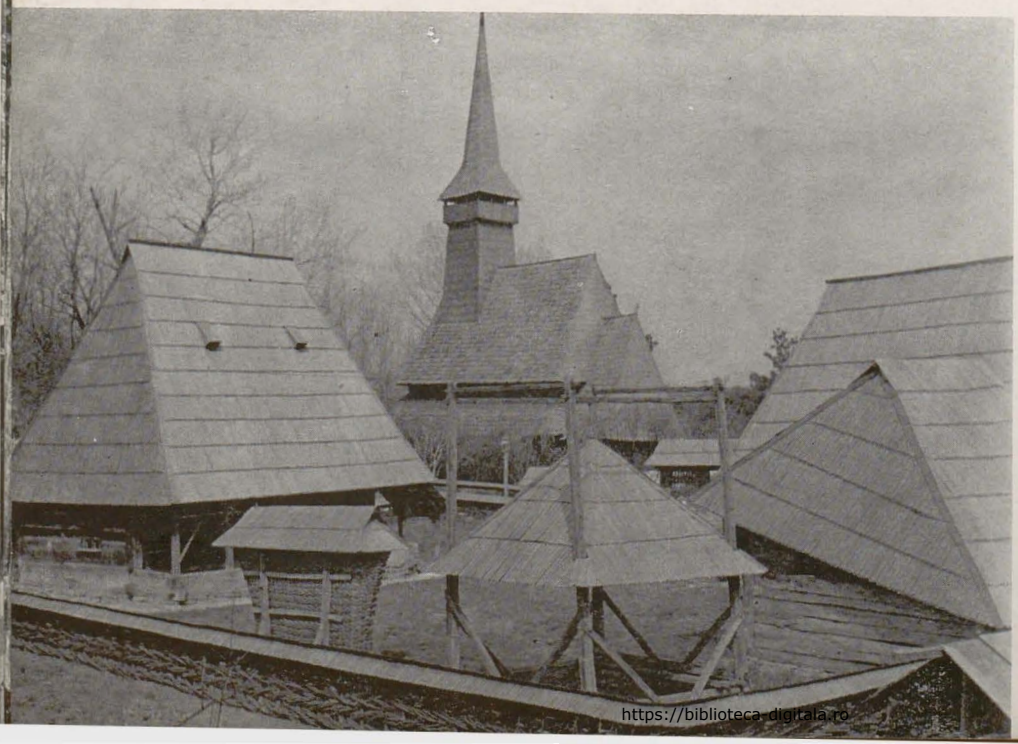

27. Uliţă într-un sat maramureşean, străjuită de o parte şi de alta de porţi înalte
28. Structura deschisă tipică a gospodăriei româneşti din ţinutul Hunedoarei
29. Gospodărie maramureşeană — casă, coşar, oboroc « coleşnă », şură (azi în Muzeul Satului)
30. Gard din şipci, cu streaşină de şindrilă, la o gospodărie din Muntenia
31. Gard din nuiele împletite, cu streaşină de paie, la o gospodărie din centrul Transilvaniei (azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

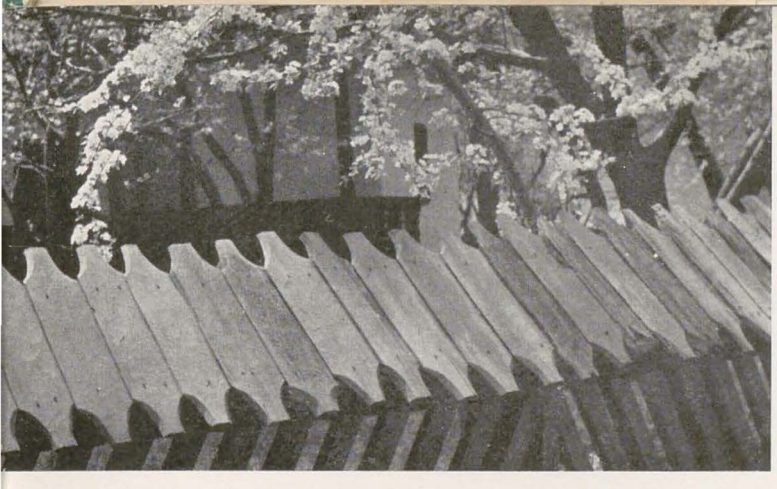

30, 31

https://biblioteca-digitala.ro

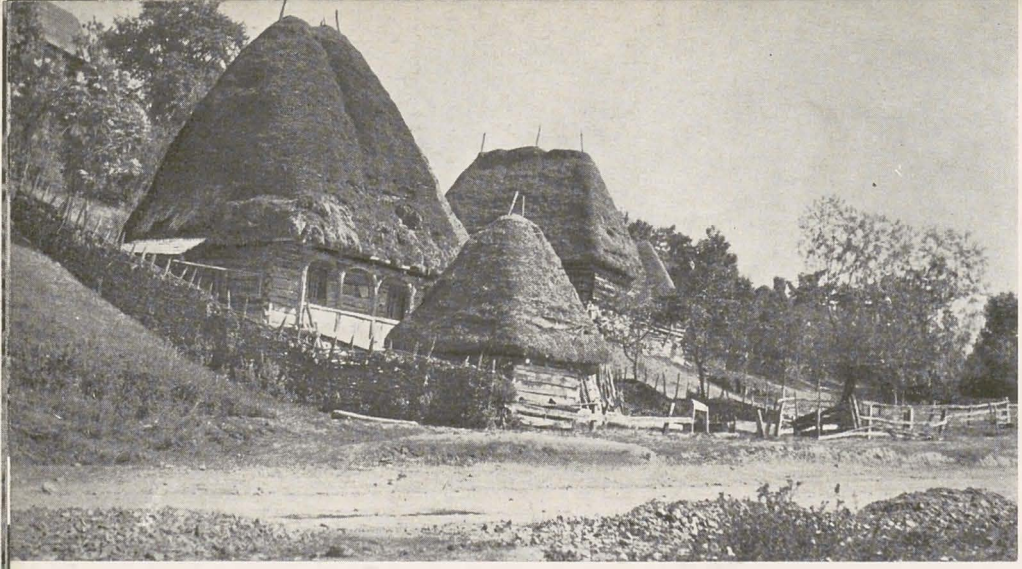

32

33, 34

32. Gospodărie de pe valea Arieşului, Transilvania
33. Gospodărie izolată, înconjurată cu gard de nuiele împletite, Munţii Apuseni
34. Acareturi într-o gospodărie din nordul Moldovei
35. Curtea interioară a unei gospodării cu ocol întărit din ţinutul Hunedoarei (azi în Muzeul Satului)
36. Gospodărie cu regim închis de pe plaiul Branului, sudul Transilvaniei

https://biblioteca-digitala.ro

35, 36

https://biblioteca-digitala.ro

37, 38

https://biblioteca-digitala.ro

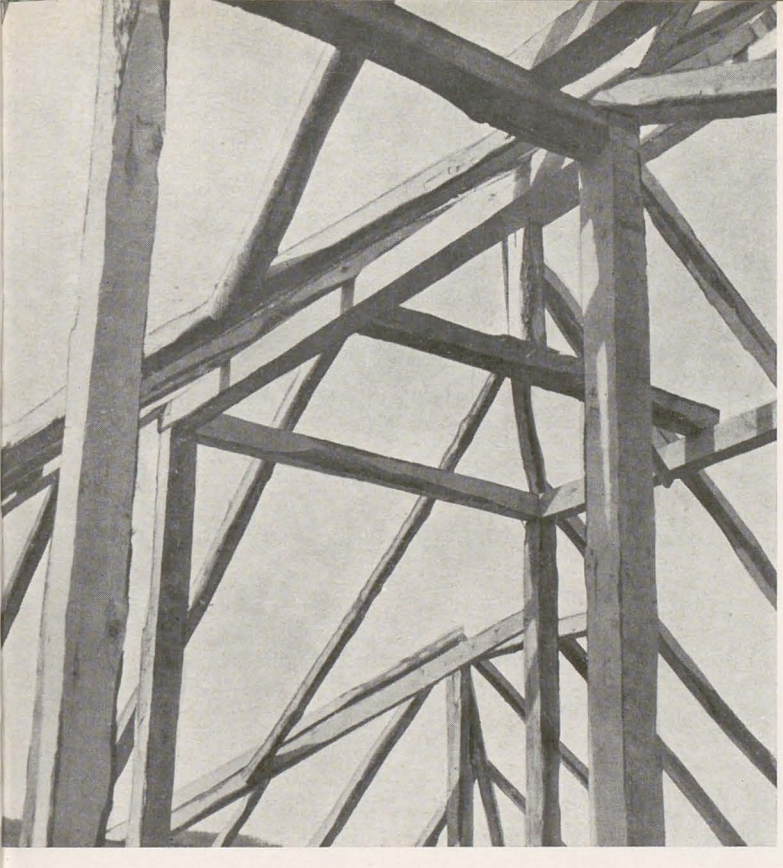

37. Capete de cai ciopliți
în lemn de stejar
la intrarea unei case
pe jumătate îngropate din
sudul Olteniei
(azi în Muzeul Satului)
38. Casă cu foișor din Țara Loviștei
(azi în Muzeul în aer liber
din Rîmnicu Vîlcea)
39. Lemnăria unui acoperiș în construcție
40. Fațada unei case pe jumătate îngropată
din sudul Olteniei
(azi în Muzeul Satului)

39, 40

https://biblioteca-digitala.ro

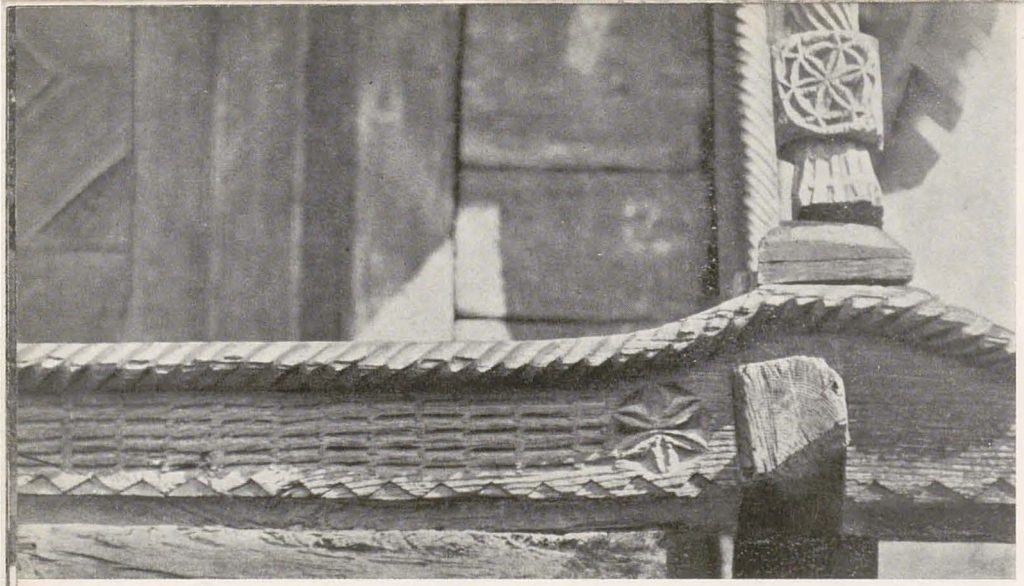

41, 42

41. Detaliu de la balustrada vestitei case Mogoş din Gorj (azi în Muzeul Satului)
42. Şir de colonete şerpuite la casa Mogoş
43. Baza unei colonete de la casa Mogoş

https://biblioteca-digitala.ro

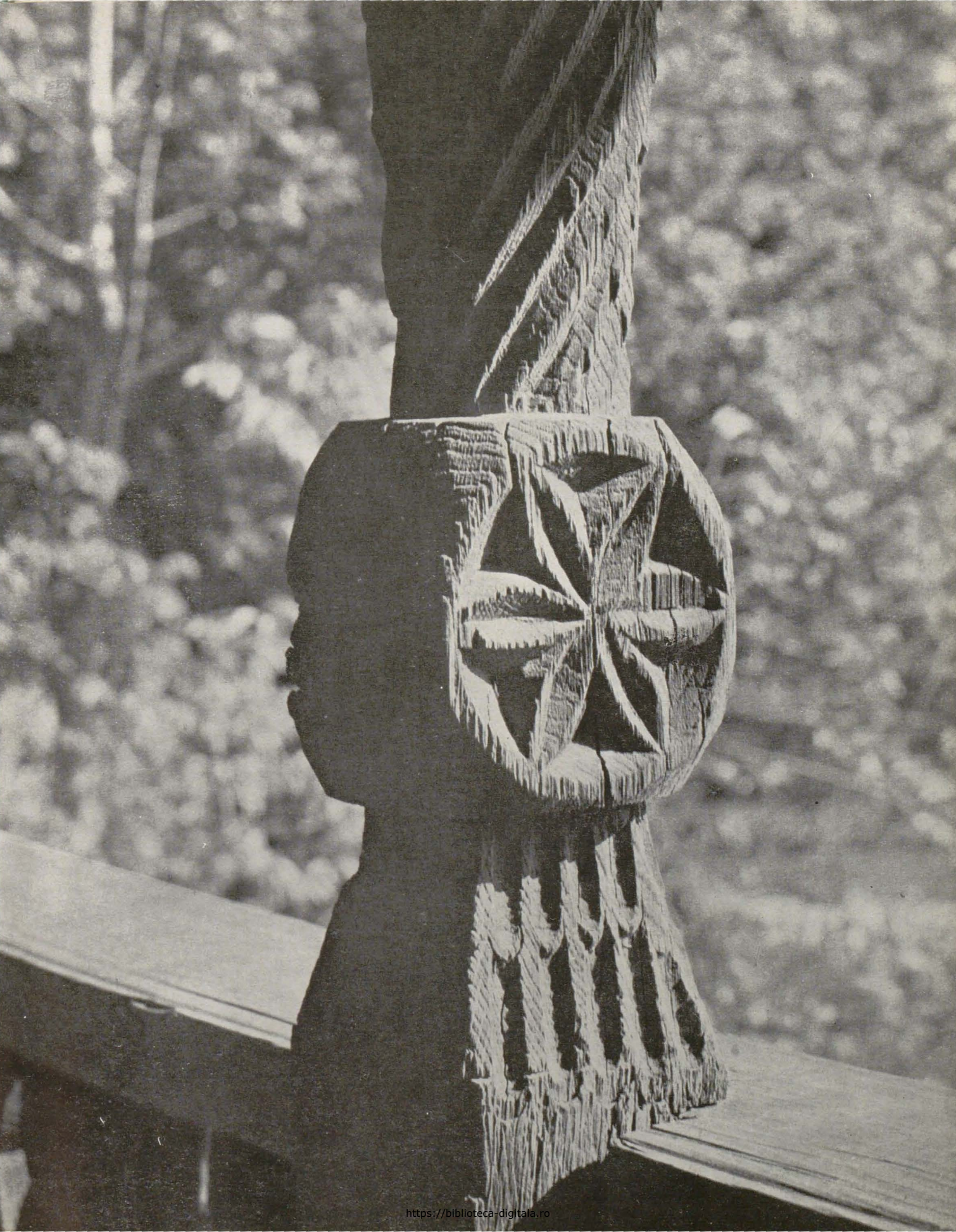

https://biblioteca-digitala.ro

44. Interior dintr-o casă oltenească
din Ceauru-Gorj (azi în Muzeul Satului)
45. Pereți de lemn tencuiți și prispă cu stîlpi șerpuiți
la o casă din Gorj
46. Casă înaltă de lemn din Vîlcea
(azi în Muzeul pomiculturii și viticulturii din România)
47. Spațiul semiadăpostit al unei case oltenești

https://biblioteca-digitala.ro

47

45, 46

https://biblioteca-digitala.ro

48, 49

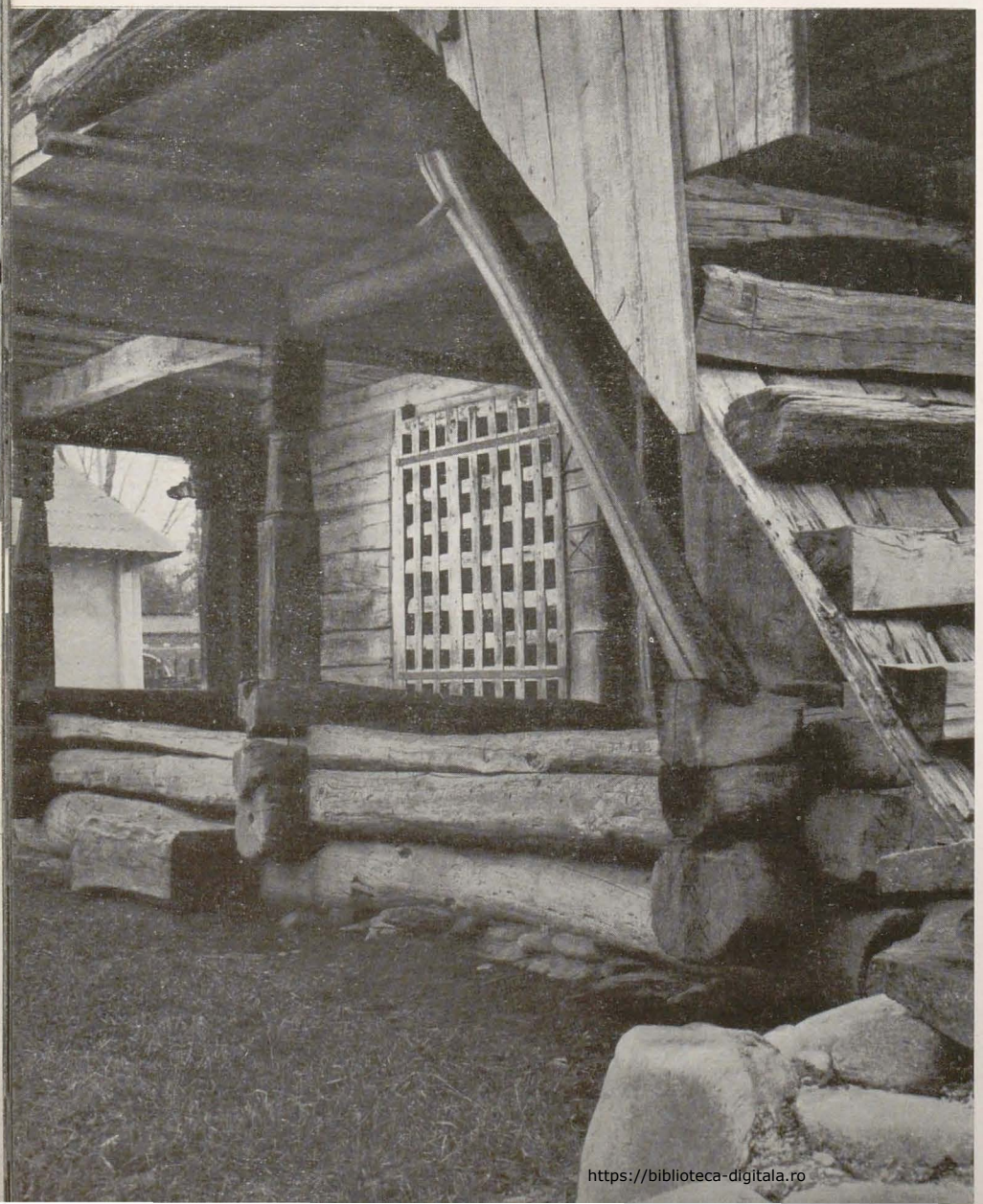

https://biblioteca-digitala.ro

50, 51

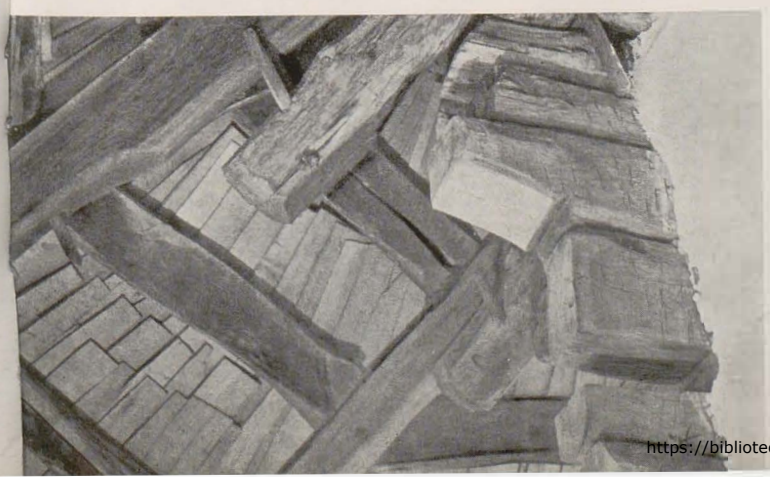

48. Detaliu de grinzi cioplite
la un foişor de casă din Vîlcea
49. Intrarea în « pimniţa » de la nivelul de jos
al casei înalte de lemn din nordul Olteniei
(azi în Muzeul pomiculturii şi viticulturii din România)
50. Casă înaltă de lemn din nordul Olteniei
51. Bîrnele pereţilor şi streaşina
largă a casei din nordul Olteniei

https://biblioteca-digitala.ro

52

52. Casă înaltă din Curtişoara — Gorj (azi în Muzeul Satului)
53. Stîlp cioplit la intrarea unei « pimniţe » oltenești
54. Crestături pe un stîlp de casă din Gorj
55. Stîlp cioplit la casa înaltă din nordul Olteniei
56. Detaliu unui stîlp cioplit

https://biblioteca-digitala.ro

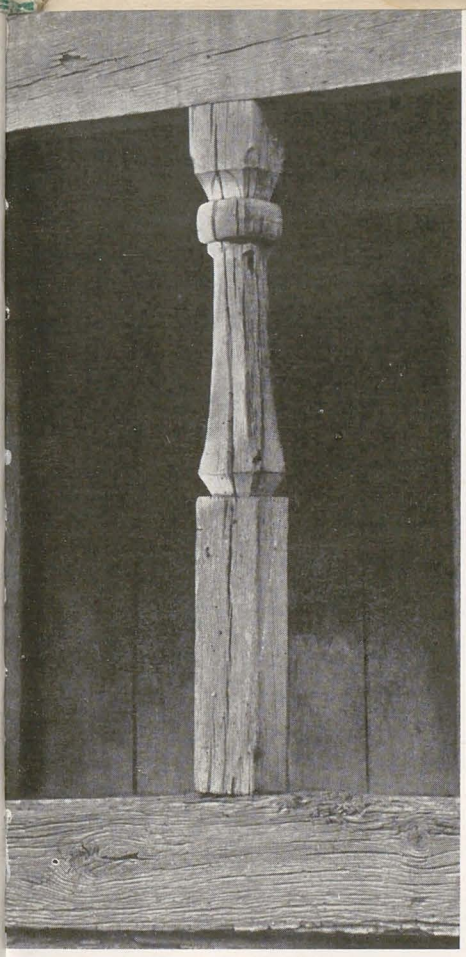

53

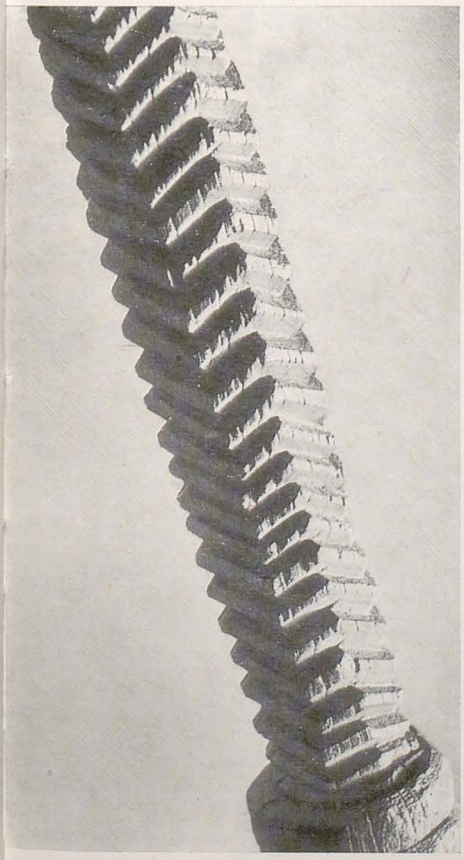

54

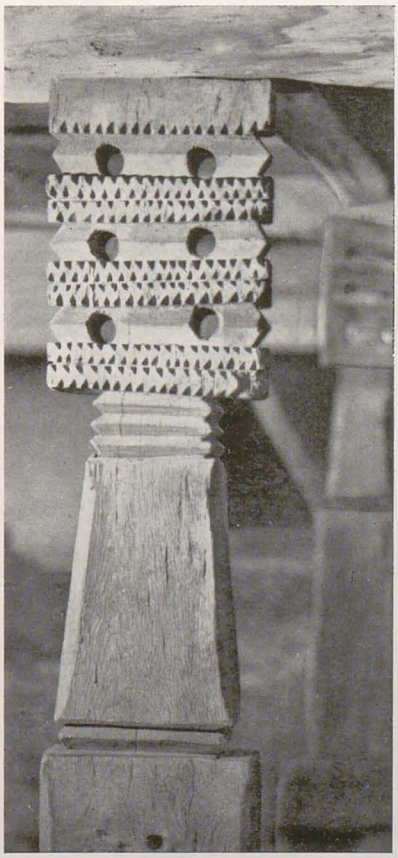

55

56

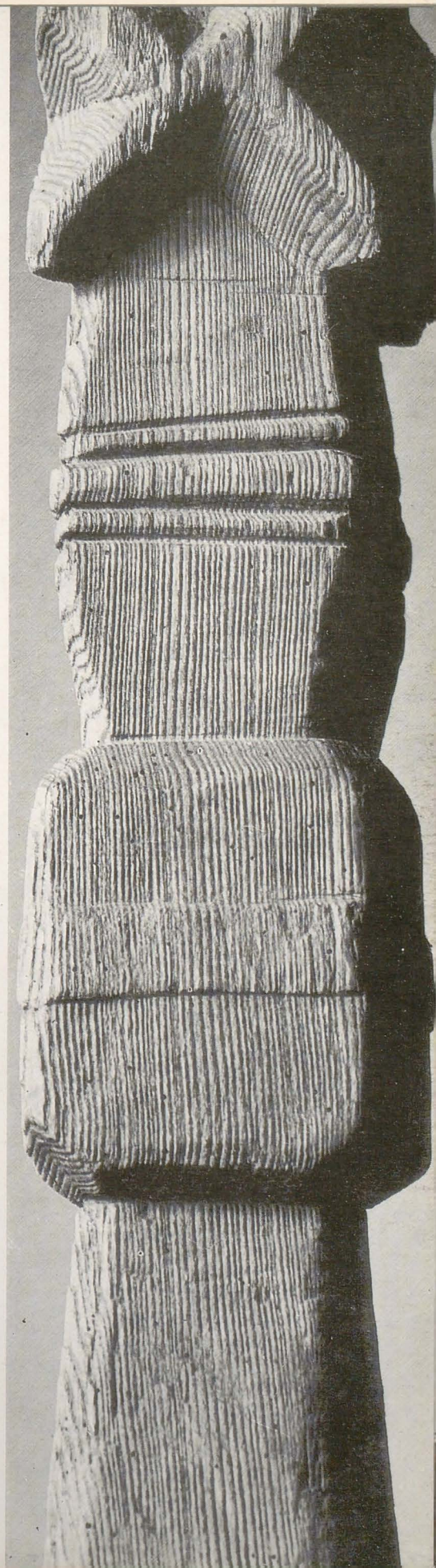

https://biblioteca-digitala.ro

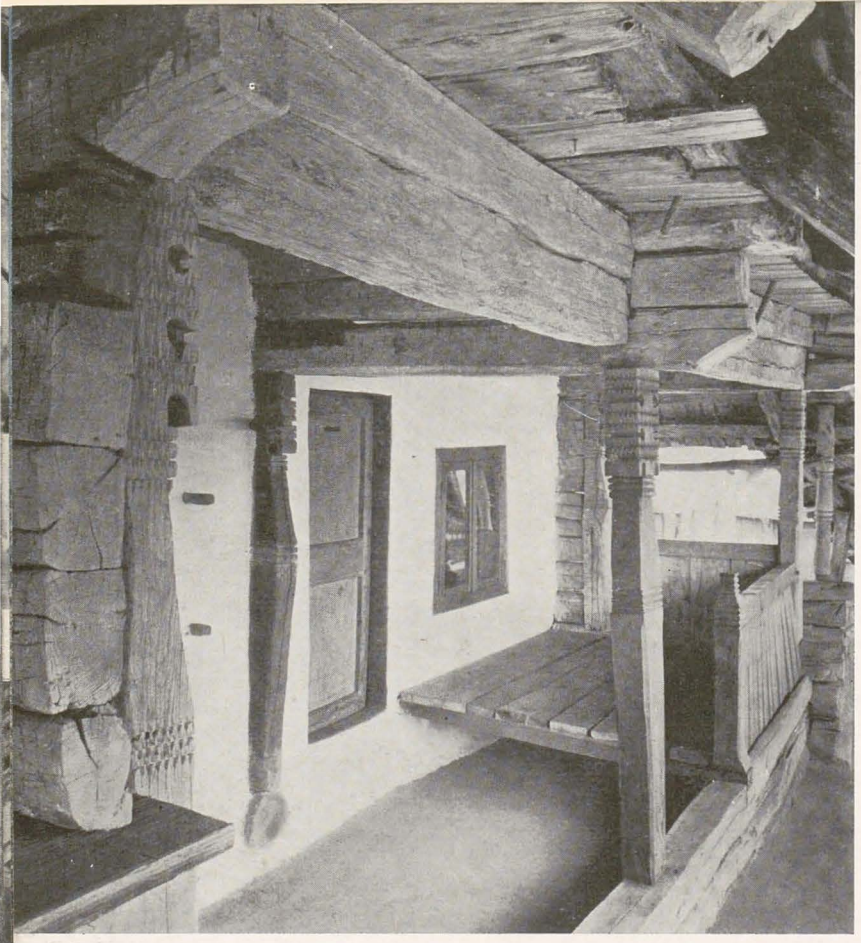

57, 58

57. Platforma-pat de pe prispa de sus
a casei înalte de lemn
din nordul Olteniei
58. Tălpile masive şi stîlpii ciopliţi
ai unei case din Gorj
59. Stîlp cioplit
la prispa unei case din Vîlcea
(azi în Muzeul în aer liber din Rîmnicu Vîlcea)
60. « Groşii » tălpilor, colonetă şi « undrea »
la o casă din Gorj
61. Casă înaltă din centrul Olteniei

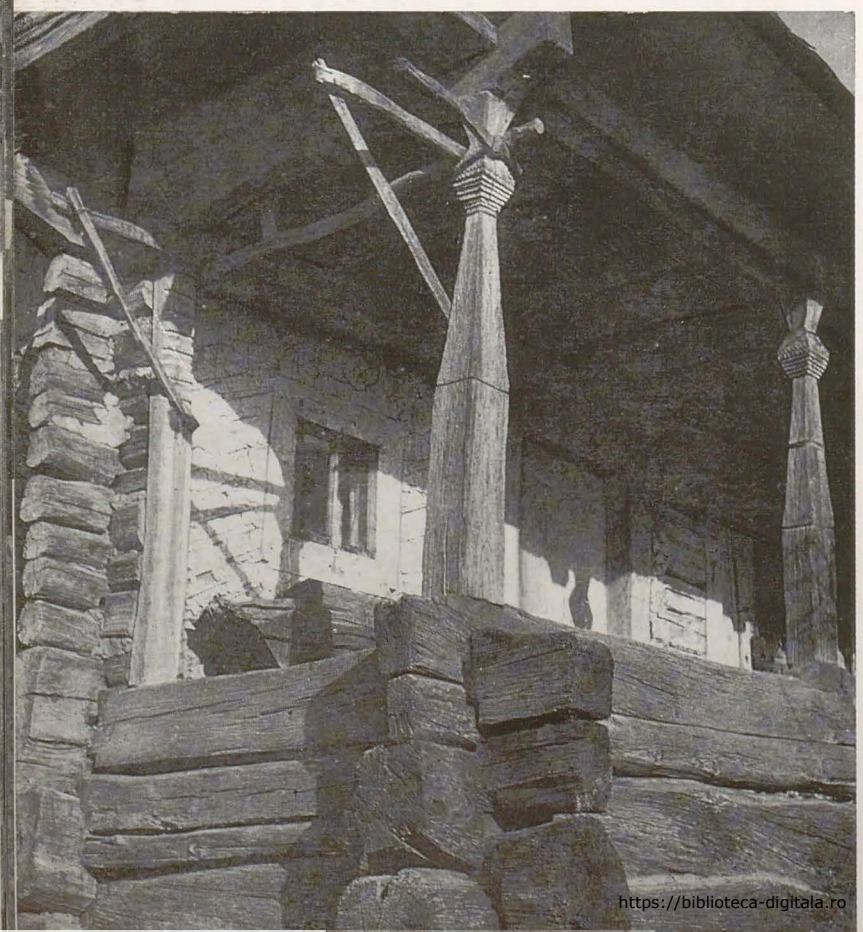

https://biblioteca-digitala.ro

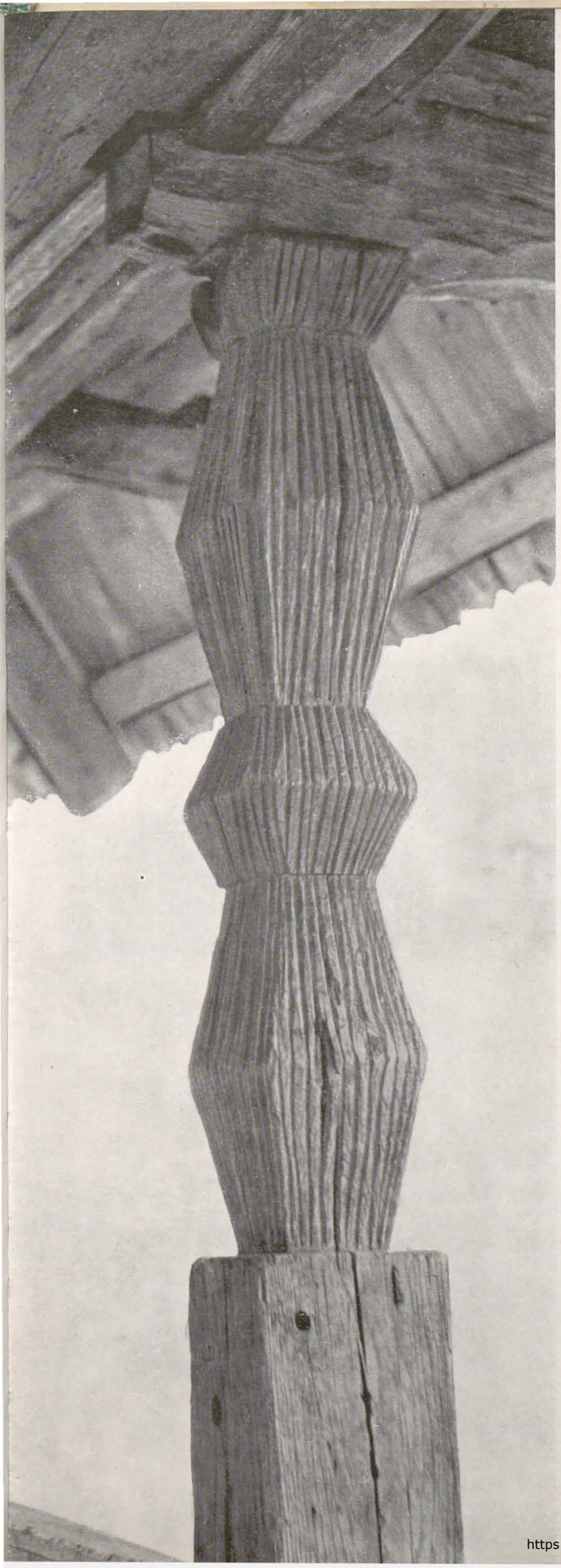

60, 61

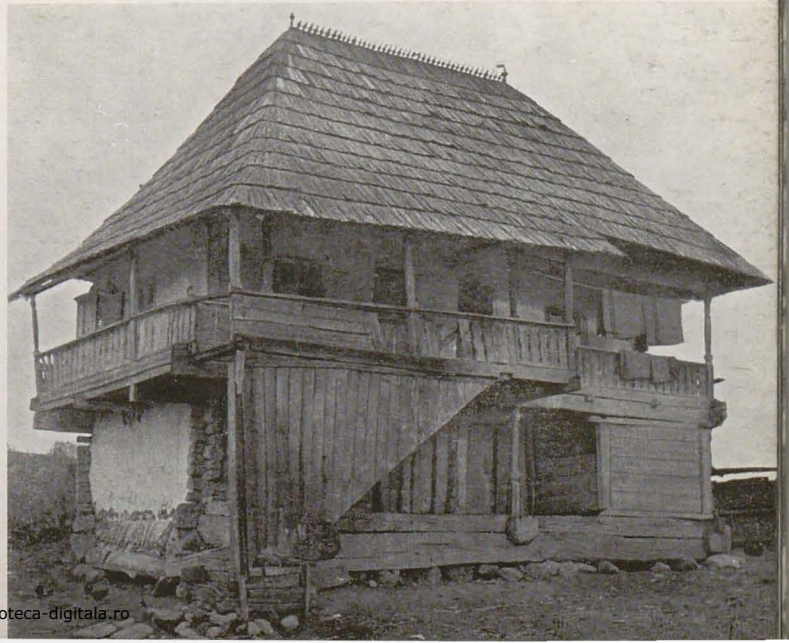

https://biblioteca-digitala.ro

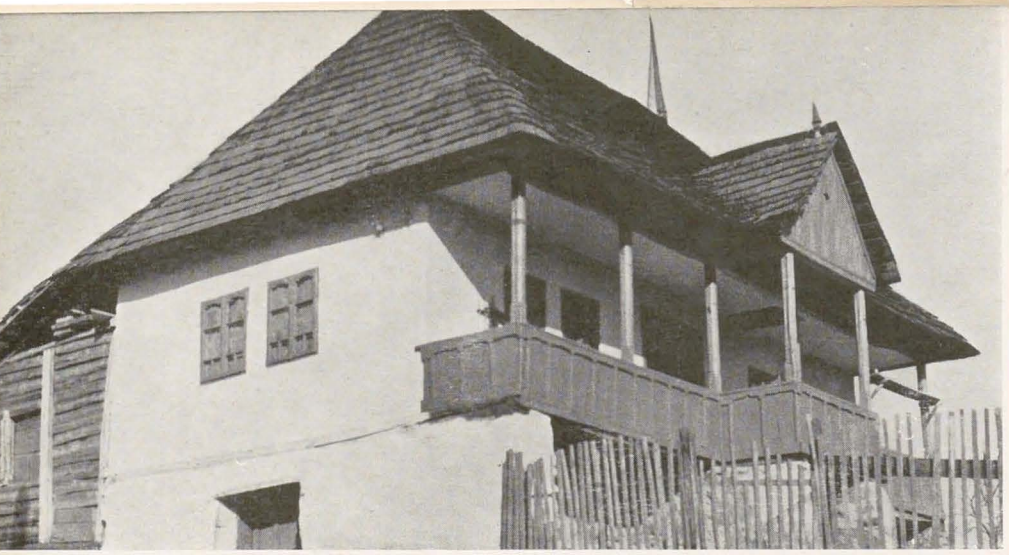

62

63

64

https://biblioteca-digitala.ro

65, 66

62. Casă din nordul Munteniei, cu foişor central
63. Casă cu foişor central
pe intrarea în pivniţă, nordul Munteniei
64. Casă din Argeş, cu foişor pe pivniţă
65. Detaliu de grinzi cioplite
de la foişorul casei din Buzău (azi în Muzeul Satului)
66. Foişorul unei case din Buzău

https://biblioteca-digitala.ro

67, 68

67. Vatră şi horn
într-un interior din Ţara Vrancei
(azi în Muzeul Satului)
68. Casă cu o singură încăpere,
construită din trunchi de brad,
Moldova
(azi în Muzeul Satului)
69. Detaliu de îmbinări
la o casă din Ţara Vrancei
(azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

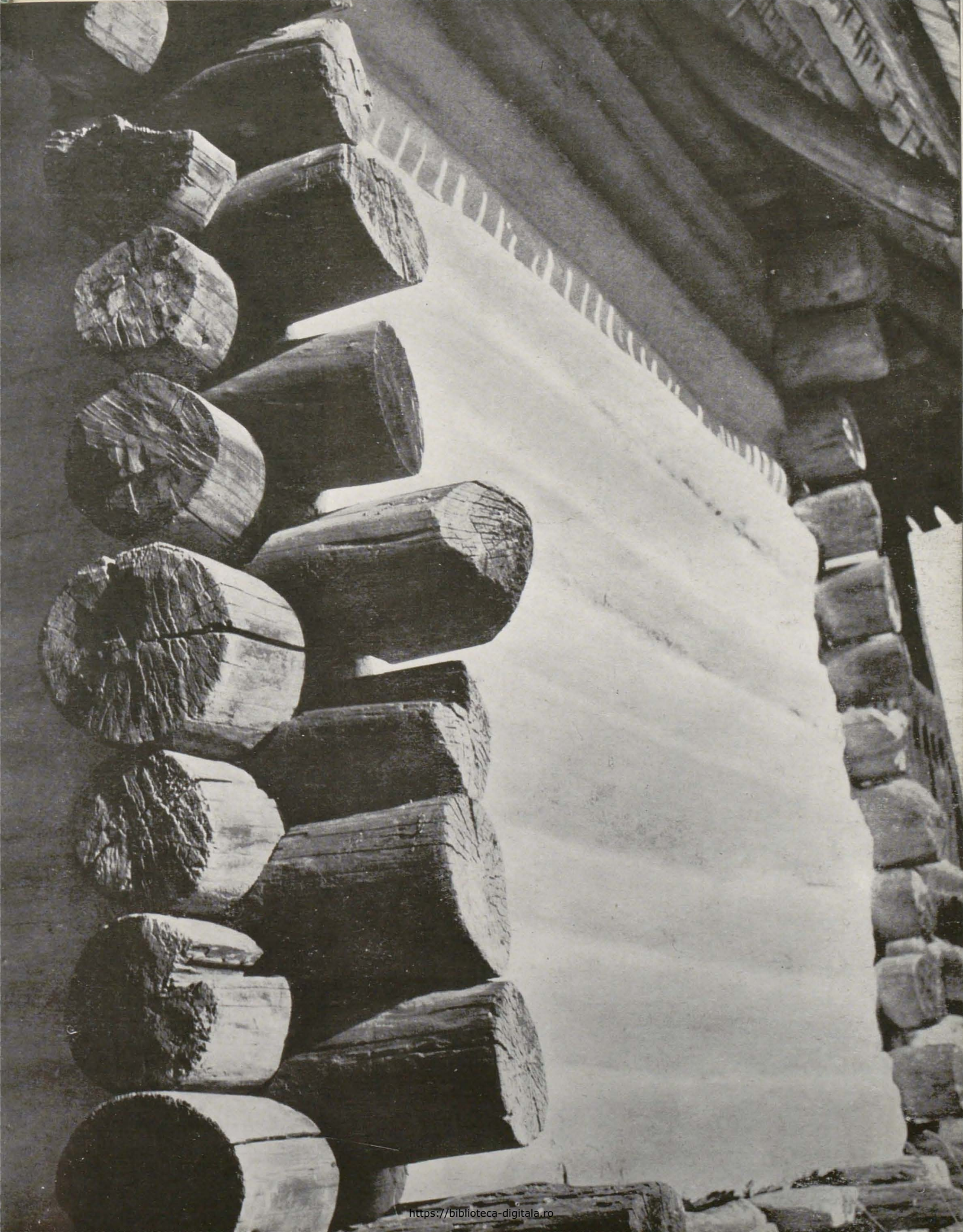

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

70. Stîlp cioplit la o casă din Moldova centrală
71. Casă din birne din Audia-Neamț (azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

72

73

74

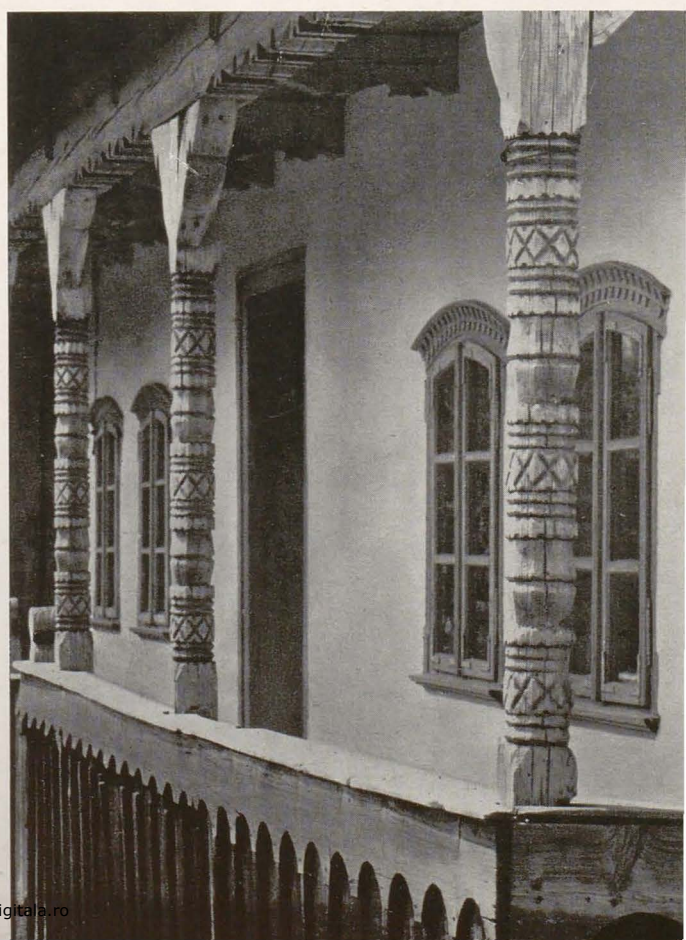

https://biblioteca-digitala.ro

72. Scara şi foişorul unei case
din părţile muntoase ale Moldovei
73. Detaliu de grinzi şi acoperiş de draniţă
la o casă din nordul Moldovei
74. Prispă cu stîlpi ciopliţi
la o casă din norul Moldovei
75. Cuptor din interiorul unei case din nordul Moldovei
(azi în Muzeul Satului)

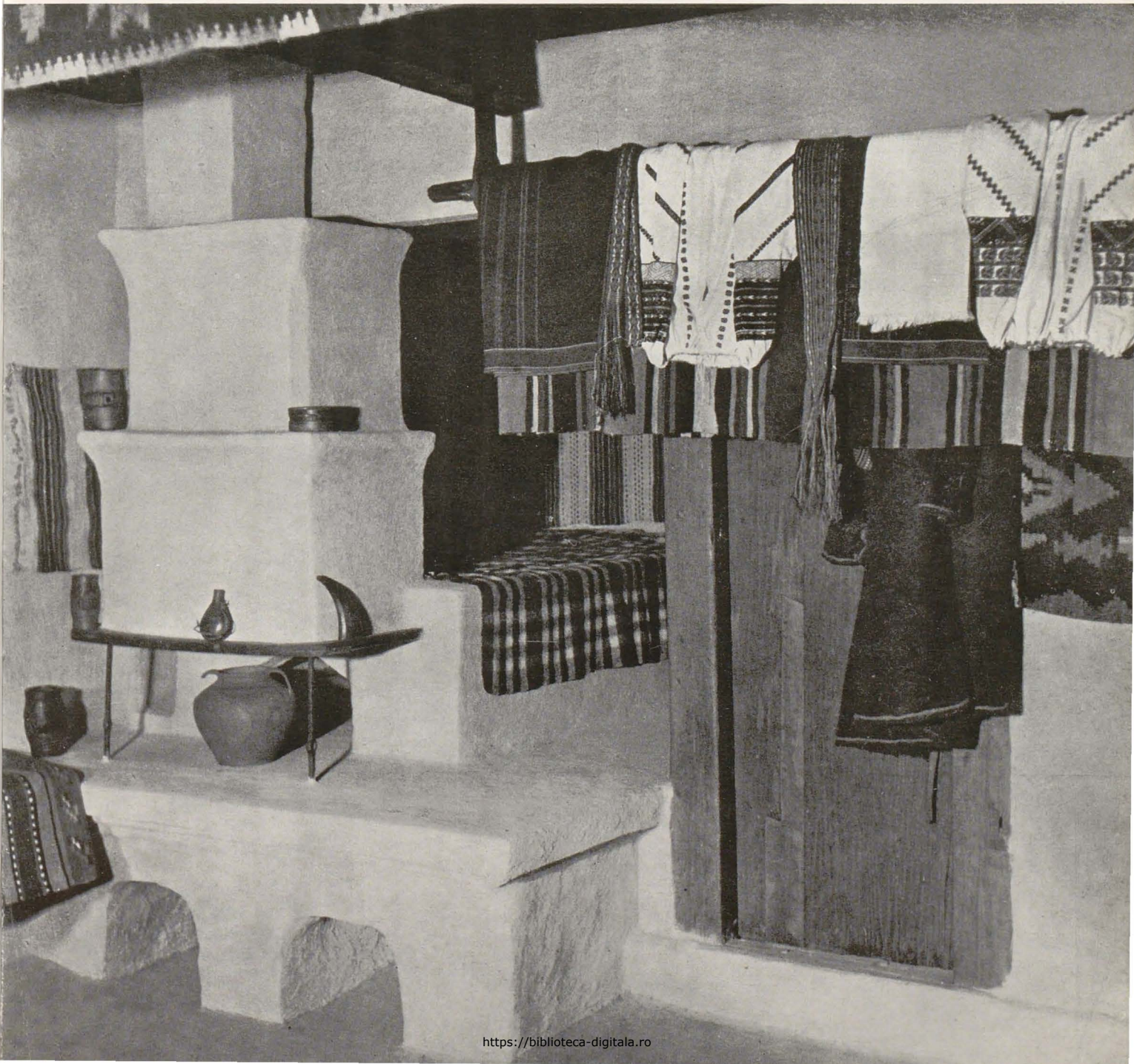

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

78

76. Interior dintr-o casă moldovenească
din Straja-Suceava (azi în Muzeul Satului)
77. Casă din nordul Moldovei, construită din trunchi
rotunzi de brad
(azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

79

78. Tinda unei case din nordul Moldovei
(azi în Muzeul Satului)
79. Acoperişuri de stuf şi de şindrilă,
garduri de nuiele împletite, coteţ cu acoperiş conic
dintr-o gospodărie moldovenească (azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

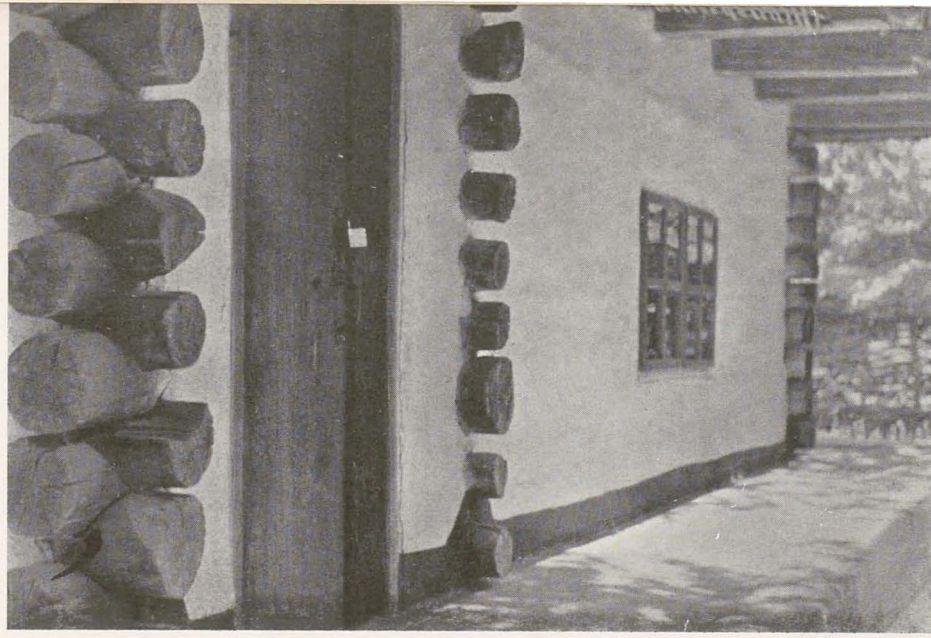

80. Prispă şi detalii de îmbinări
la o casă din munţii Moldovei
(azi în Muzeul Satului)
81. Interior
dintr-o casă moldovenească
din Masatacăn-Neamţ
(azi în Muzeul Satului)
82. Cuptor
într-o casă din Transilvania
(azi în Muzeul Satului)
83. Detaliu de îmbinare
la o casă din centrul Transilvaniei

80

81

https://biblioteca-digitala.ro

82, 83

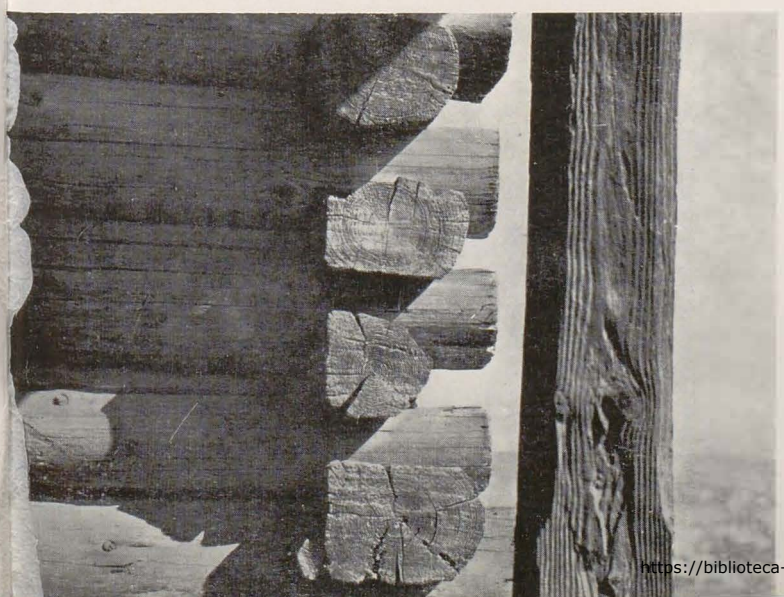

84. Interior din Drăguş-Făgăraş (azi în Muzeul Satului)
85. Casă cu acoperiş înalt de şindrilă din Munţii Apuseni
86. Stîlpi ciopliţi la prispa unei case din vestul Transilvaniei
87. Detaliu de stîlpi cioplit la o casă din Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

85

86

87

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

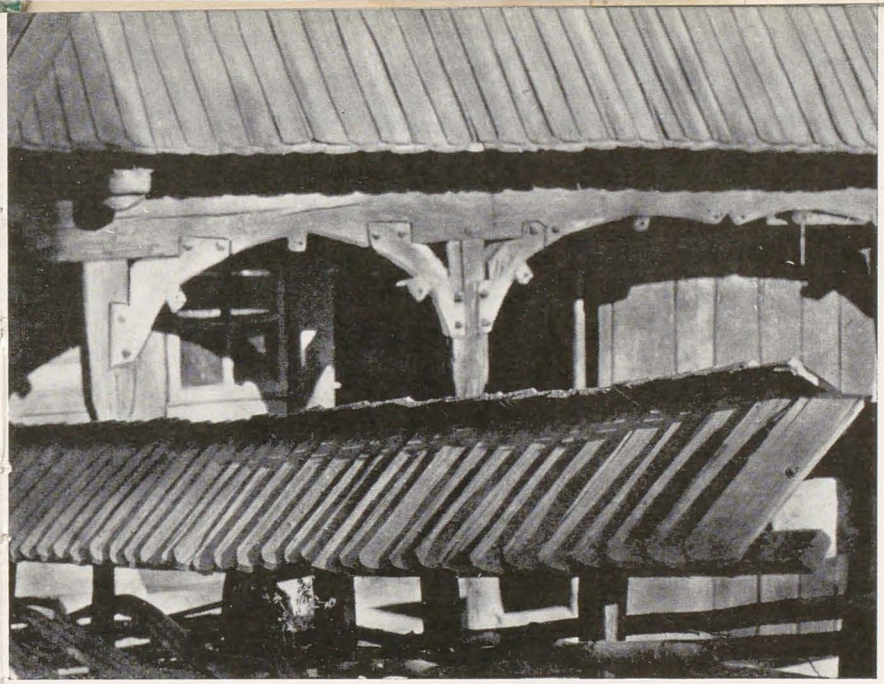

89

88. Intrarea unei case din Maramureş
89. Gard şi detalii de la faţada unei case din Maramureş (azi în secţia în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei)
90. Stîlp cioplit la o casă din Maramureş (azi în secţia în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei)
91. Arcade de lemn la o casă de pe valea Arieşului (azi în Muzeul Satului)
92. Stîlp şi detaliu de îmbinări la o casă maramureşeană

91, 92

90

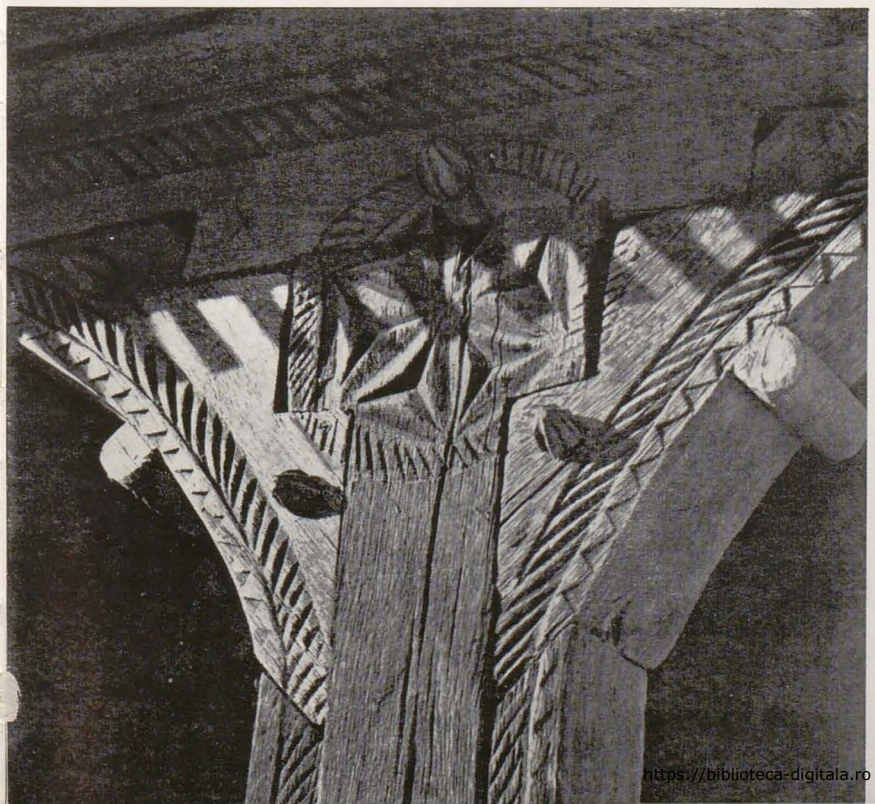

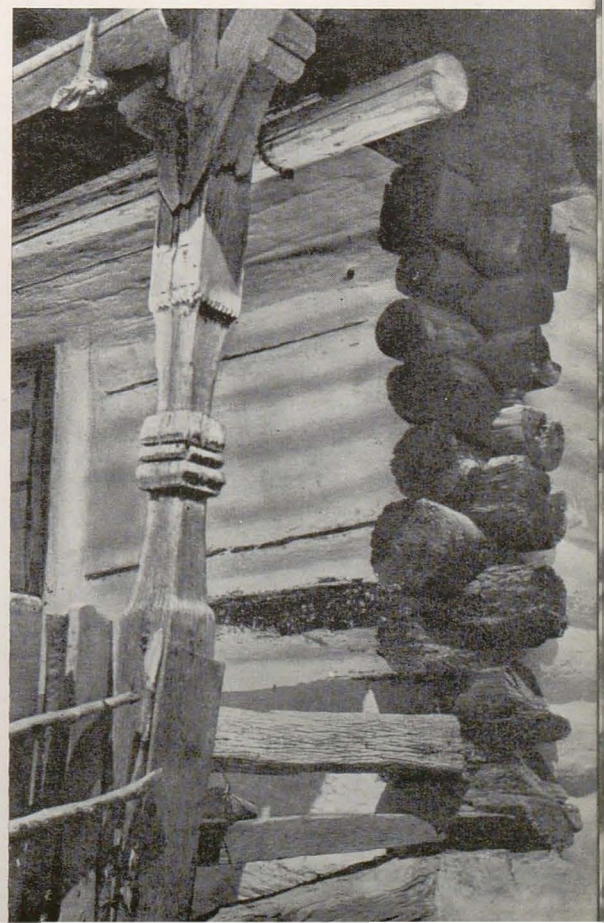

https://biblioteca-digitala.ro

93, 94

https://biblioteca-digitala.ro

93. Casă din Maramureş
94. Interior dintr-o casă din Moişeni — Ţara Oaşului (azi în Muzeul Satului)
95. Casă din bîrne din Cîmpanii de Sus — Bihor (azi în Muzeul Satului)
96. Casă din nuiele împletite din Ostrov — Dobrogea (azi în Muzeul Satului)

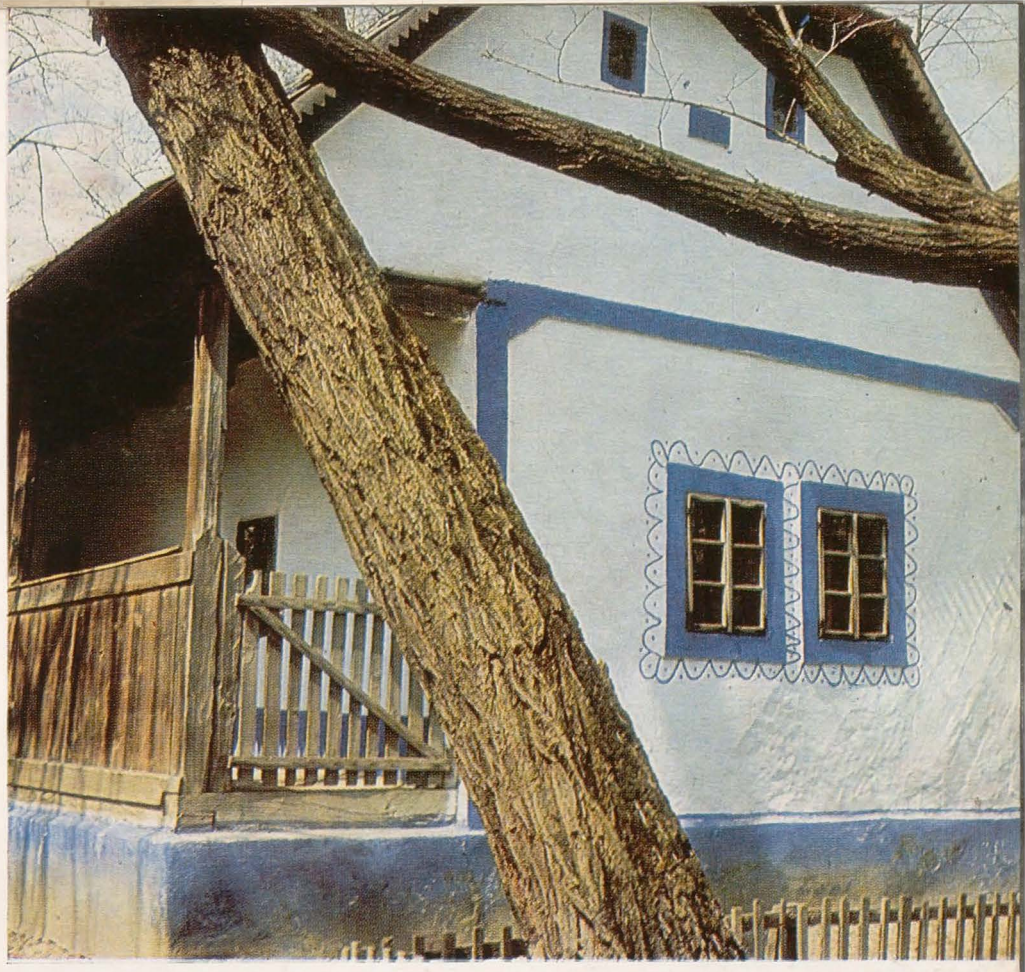

95, 96

https://biblioteca-digitala.ro

97. Casă din Ţara Chioarului
98. Casă din Ţara Lăpuşului
99. Biserică de lemn din Drăguţeşti (azi în Muzeul pomiculturii şi viticulturii din România)

97, 98

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

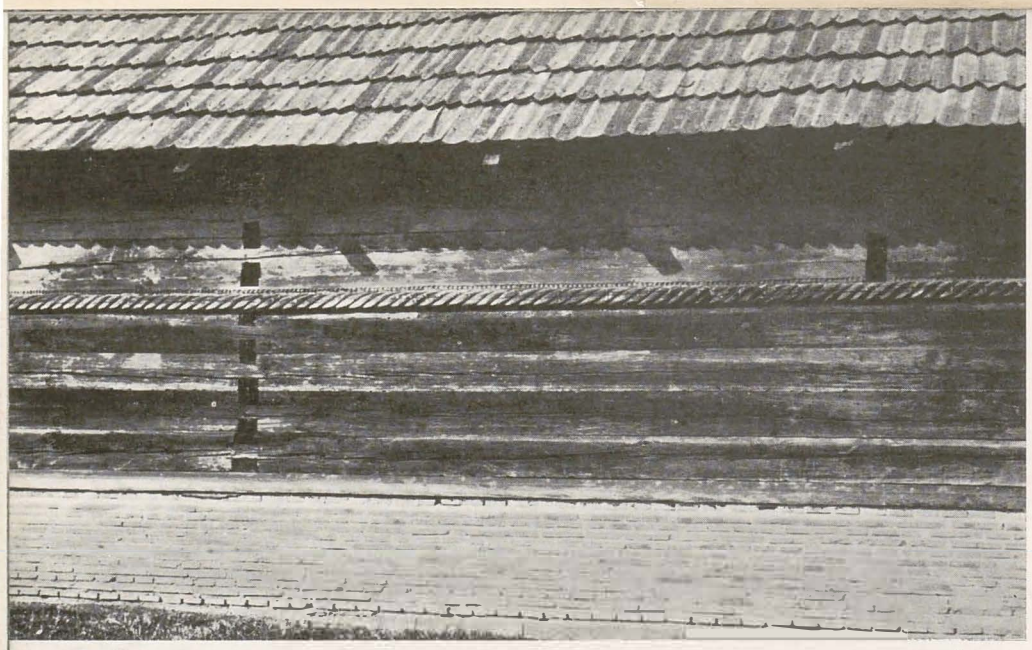

100

101, 102

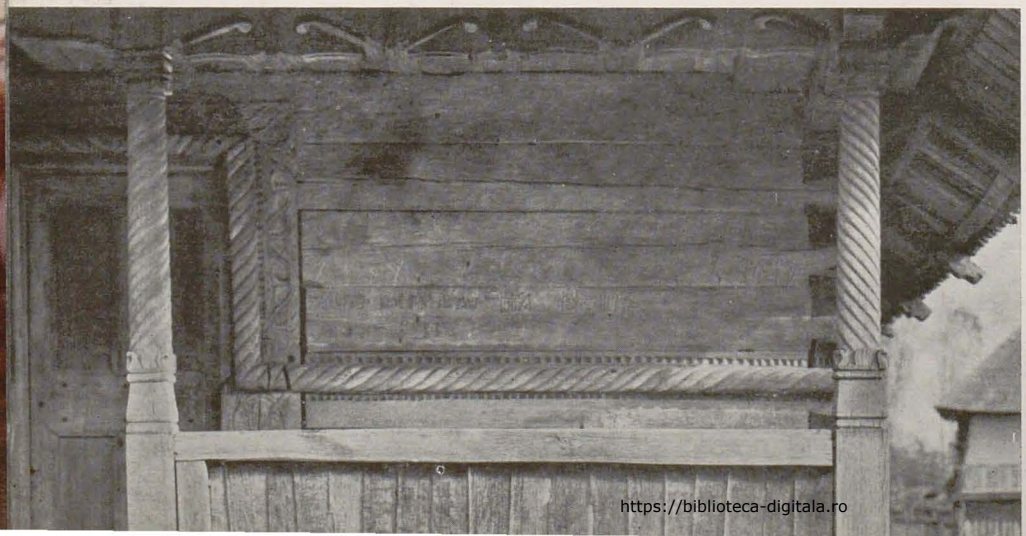

100. Temelia de cărămidă subțire și peretele cu brîu median ale bisericii din Drăguțești
101. Ușa de intrare a bisericii din Drăguțești, detaliu
102. O parte a pridvorului bisericii din Drăguțești
103. Stîlp cioplit la pridvorul bisericii din Peștișani-Gorj

https://biblioteca-digitala.ro

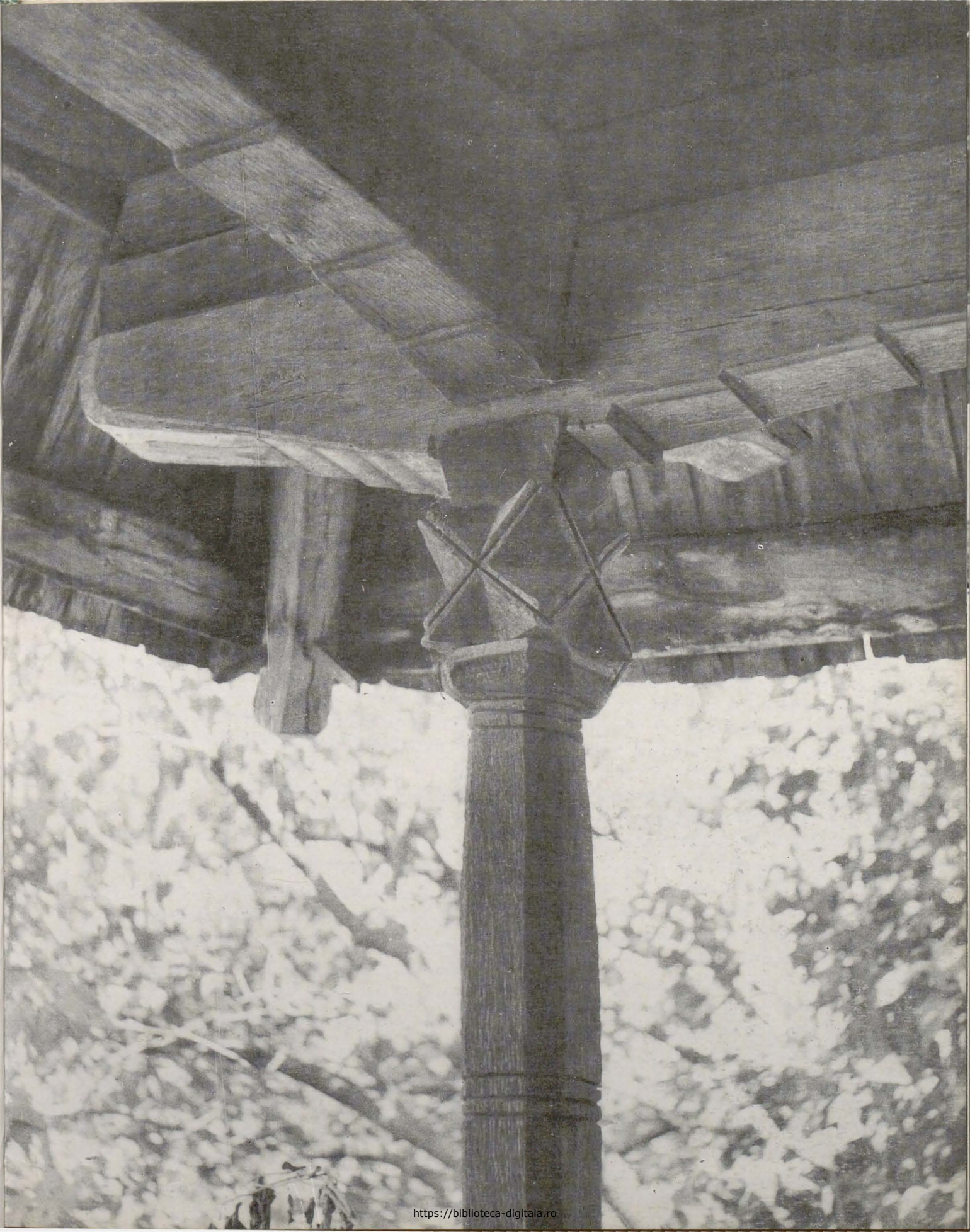

https://biblioteca-digitala.ro

104

104. Prelungirile bîrnelor formînd console la absida bisericii de lemn din Peştişani
105. Clopotniţă de lemn la o biserică din Mehedinţi
106. Biserica de lemn din Peştişani
107. Stîlp şerpuiţi la o biserică de lemn oltenească
108. Stîlp cioplit la pridvorul unei biserici de lemn din Mehedinţi

105

106

https://biblioteca-digitala.ro

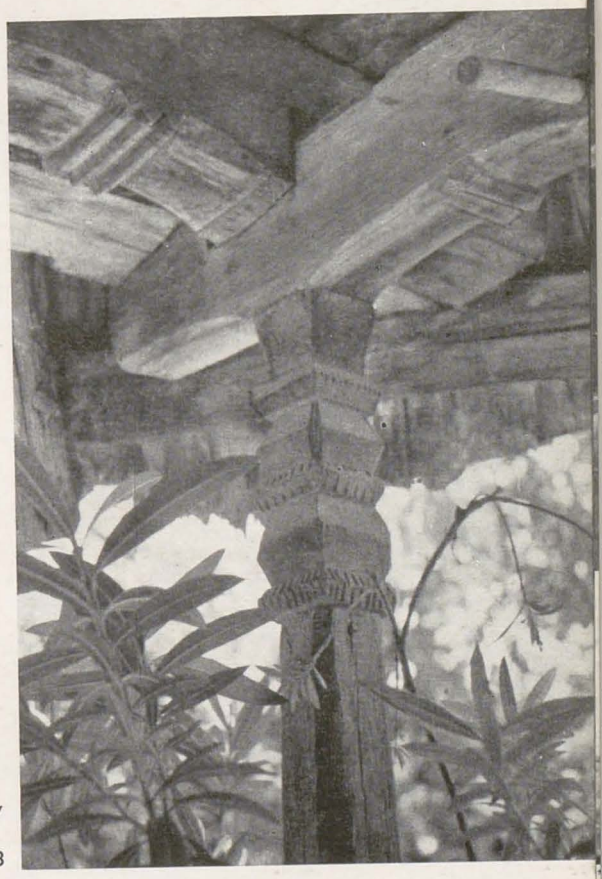

107

108

https://biblioteca-digitala.ro

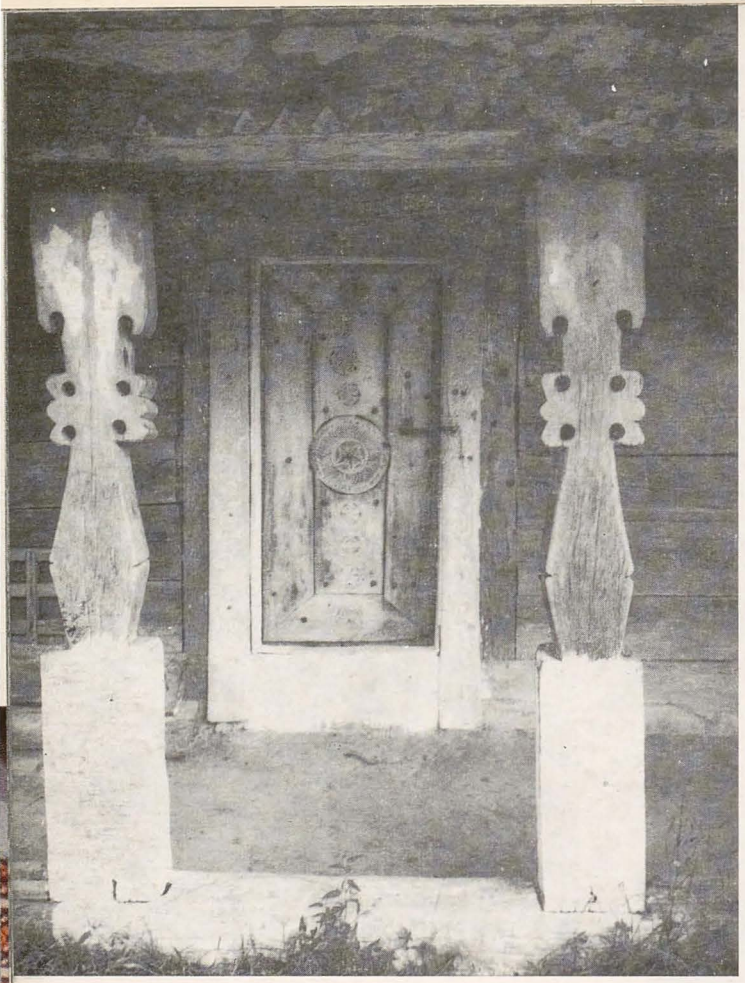

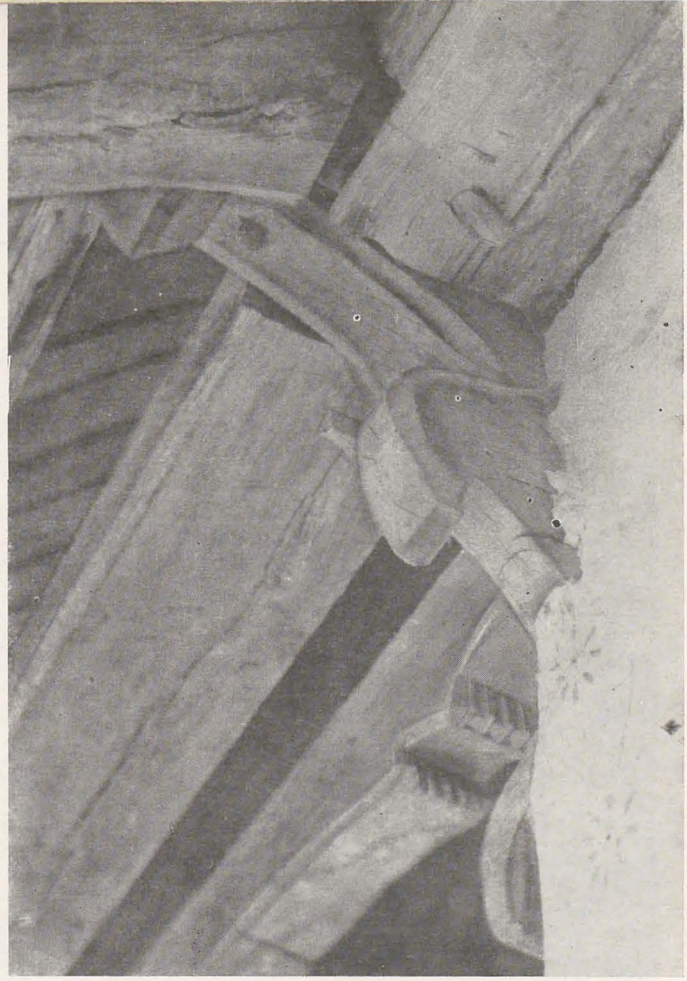

109, 110 111, 112

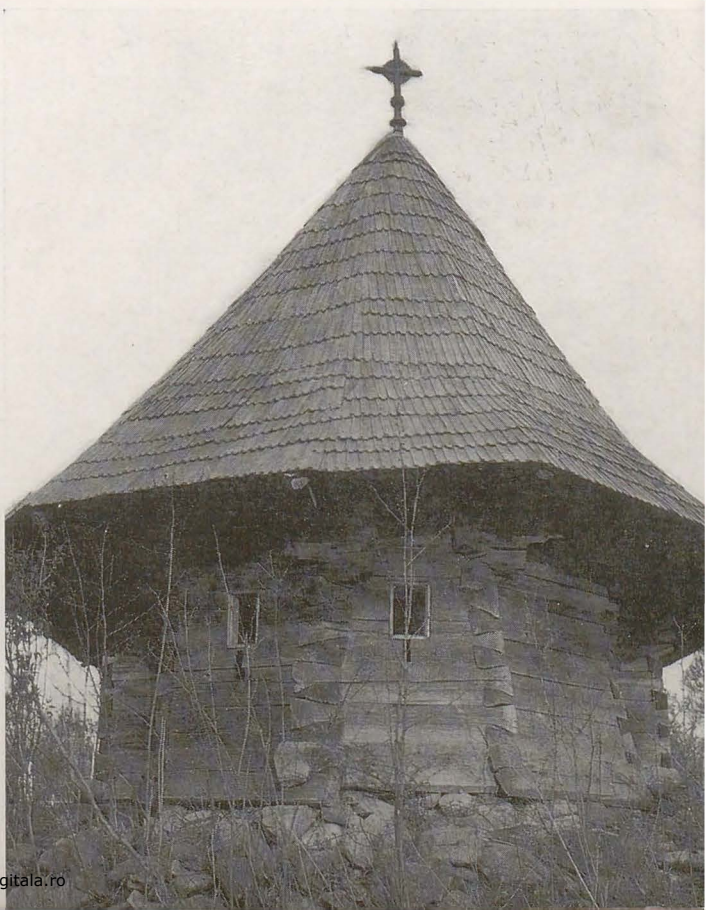

https://biblioteca-digitala.ro

109. Stîlpi ciopliţi la intrarea în biserica Schitului Crasna, nordul Olteniei
110. Pridvorul bisericii de lemn din Schitul Crasna
111. Grindă exterioară cioplită în cap de cal la o biserică de lemn din Mehedinţi
112. Absida altarului bisericii de lemn din Porcenii din Vale — Gorj
113. Stîlp la pridvorul bisericii de lemn din Voeteştii din Deal — Gorj
114. Biserică de lemn cu pictură exterioară pe faţada tencuită, Cireşu — Oltenia

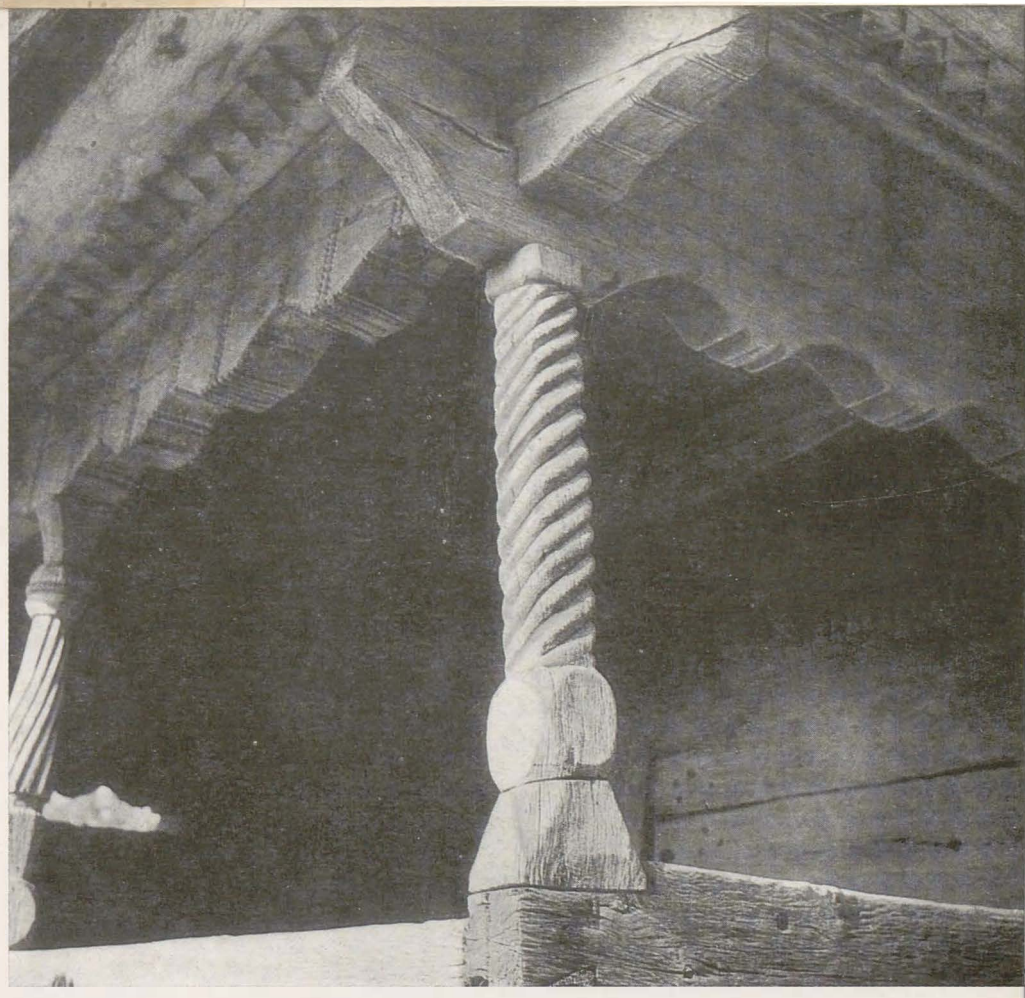

113, 114

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

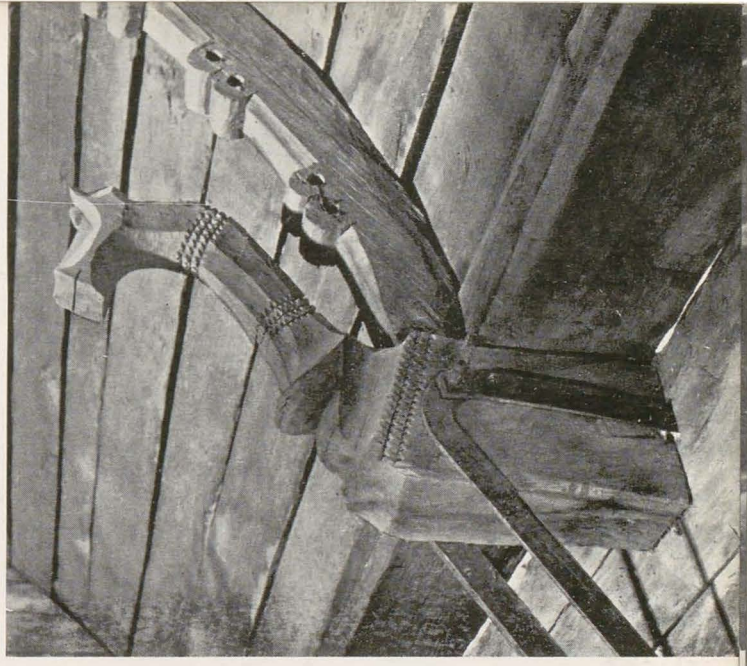

116

117

115. « Undrea » (stîlp angajat) la pridvorul bisericii din Băleşti—Gorj
116. Lemnăria cioplită a pridvorului bisericii din Lintea—Scoarţa, Gorj
117. Consolă interioară cioplită în formă de cap de cal la biserica din Păroşi—Leleasca, Gorj
118. Mînăstirea Dintr-un Lemn — Vilcea

118

https://biblioteca-digitala.ro

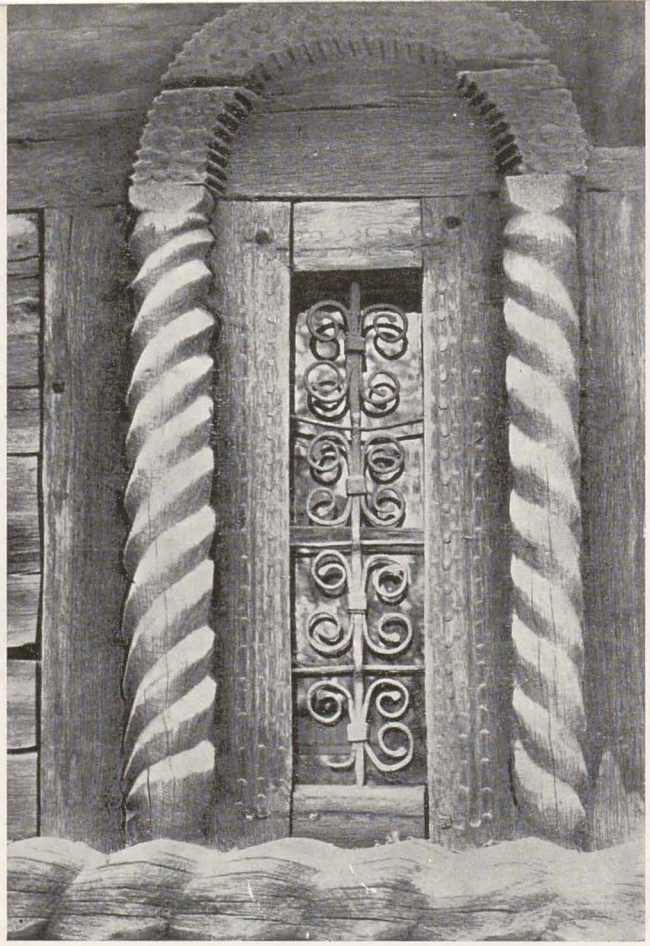

119

119. Decorul unei ferestre
a bisericii de lemn
din Jupînești—Argeș
120. Fereastră de lemn de la altarul
bisericii din Cîndești—Vale, Dîmbovița
121. Pridvorul bisericii
din Drăganu—Argeș;
se observă grinzile cioplite
în cap de cal
122. Brîul de la ușa de intrare
a bisericii din Morărești—
Piscu Calului, Argeș
123. Detaliu din pridvorul bisericii
din Cîndești—Vale
124. Pridvorul bisericii de lemn
din Valea Cucii — Argeș

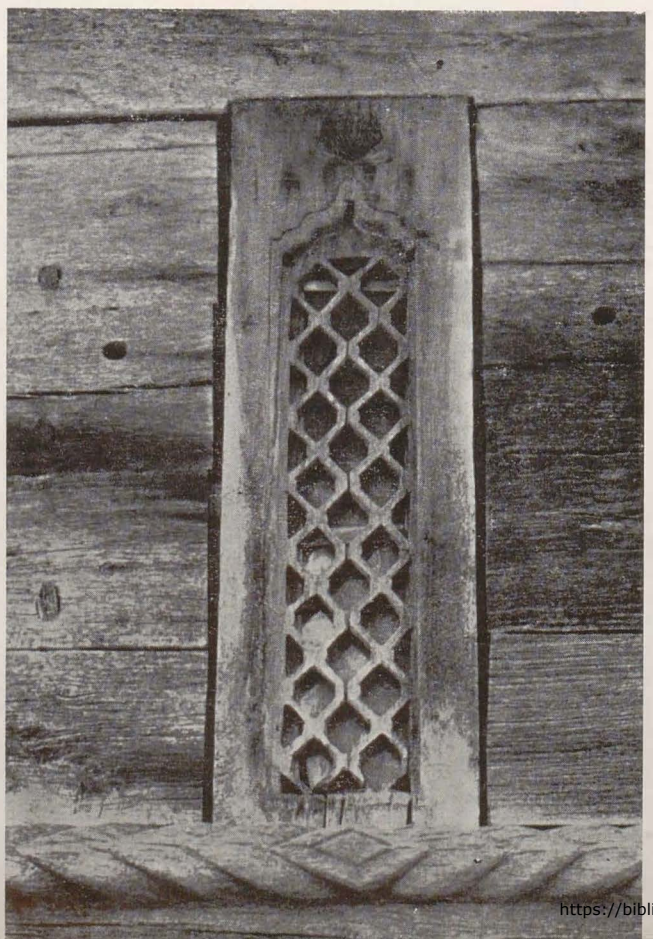

120

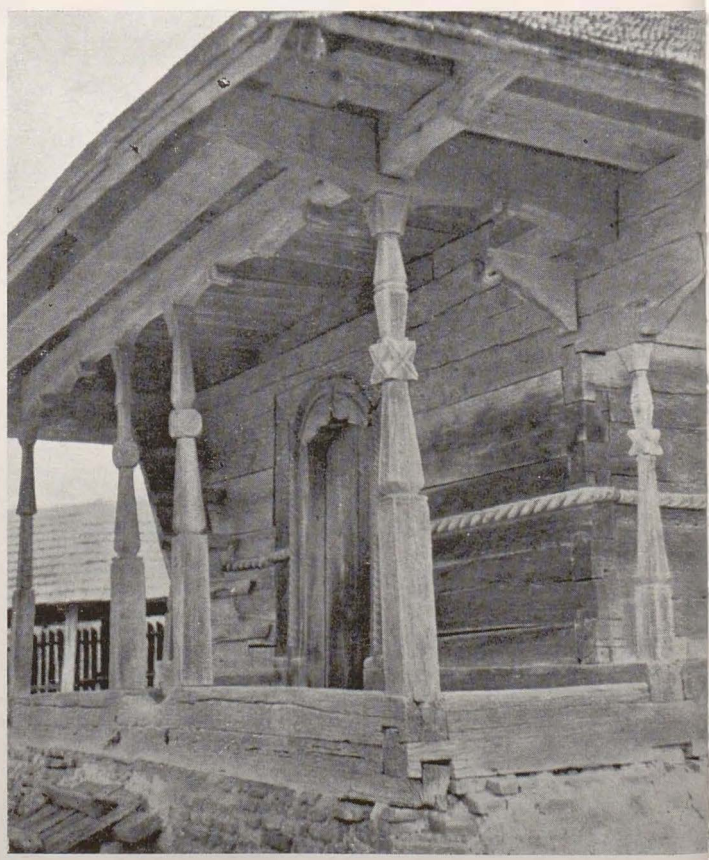

121

https://biblioteca-digitala.ro

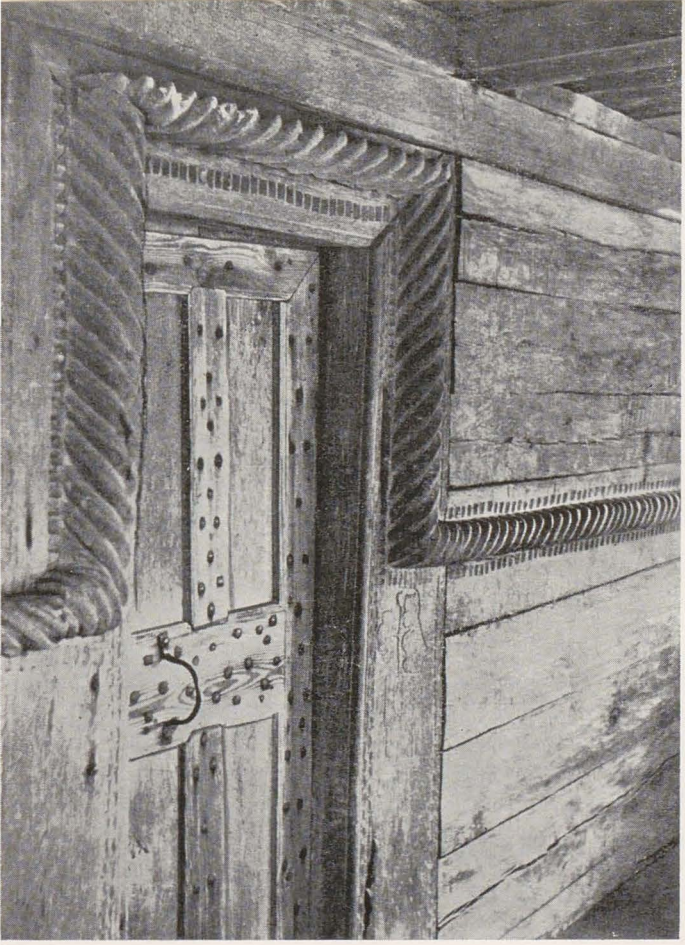

122

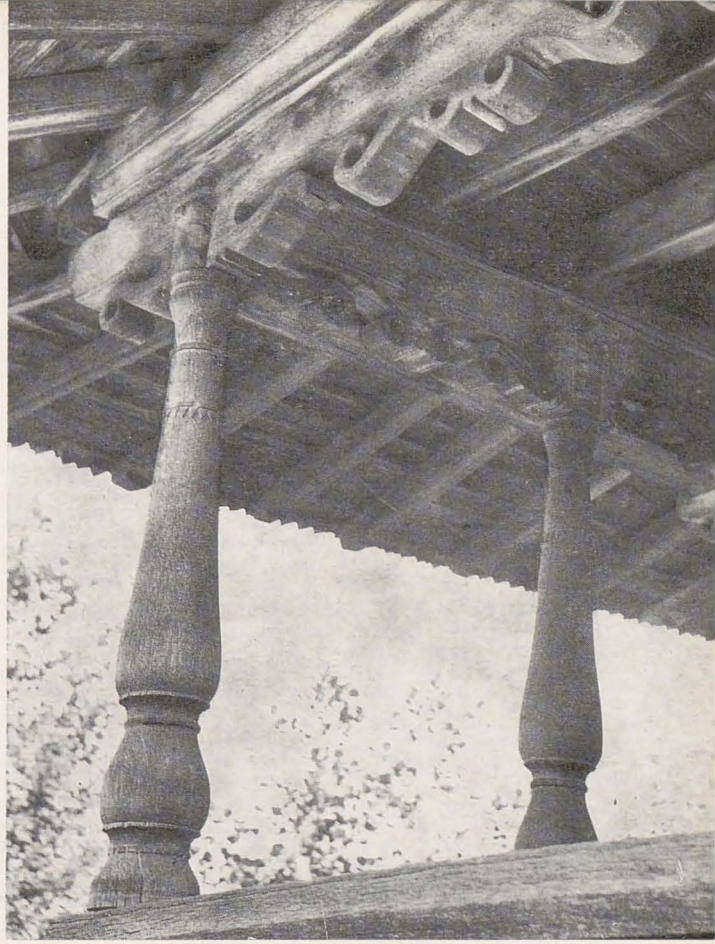

123

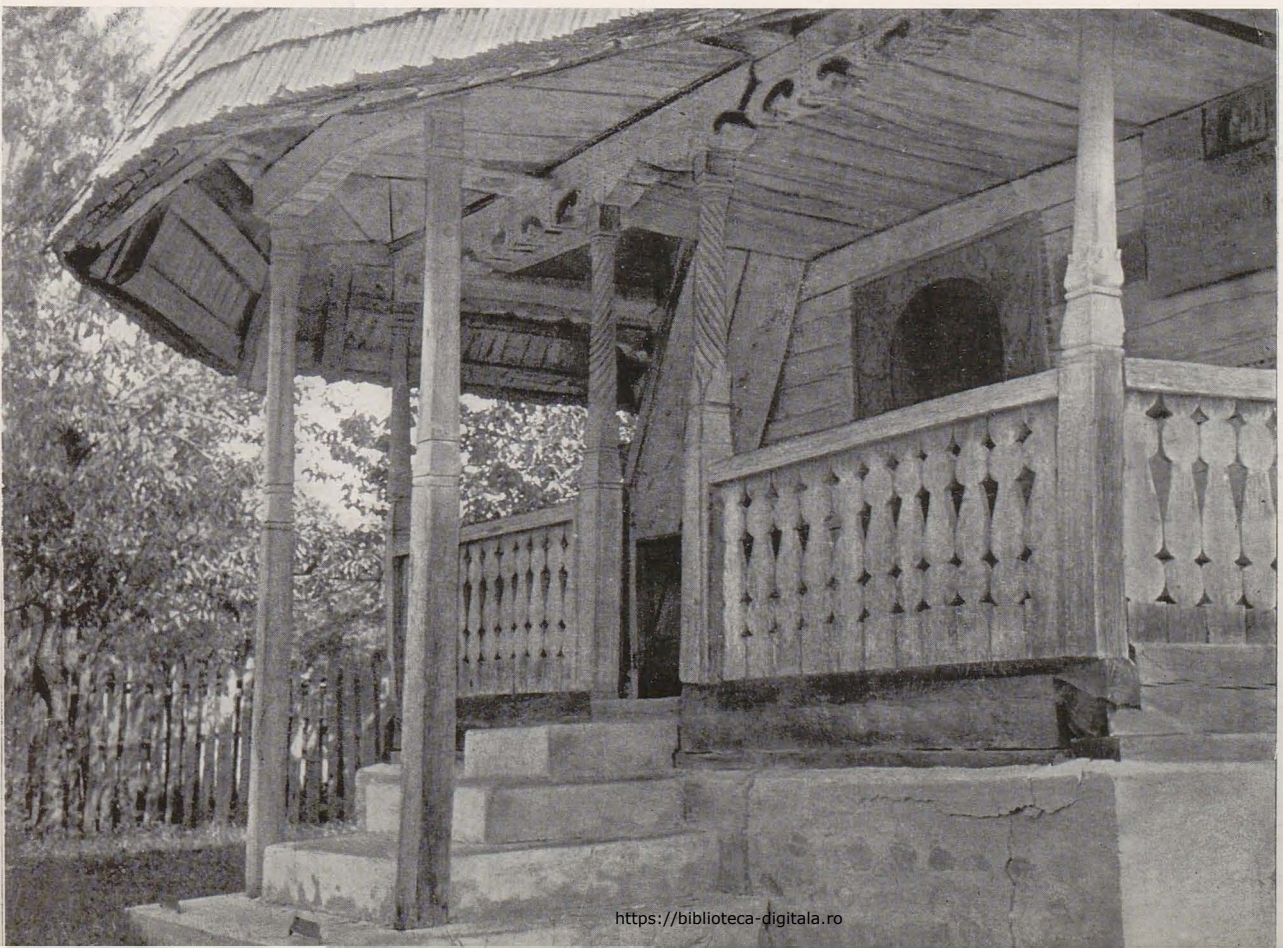

124

https://biblioteca-digitala.ro

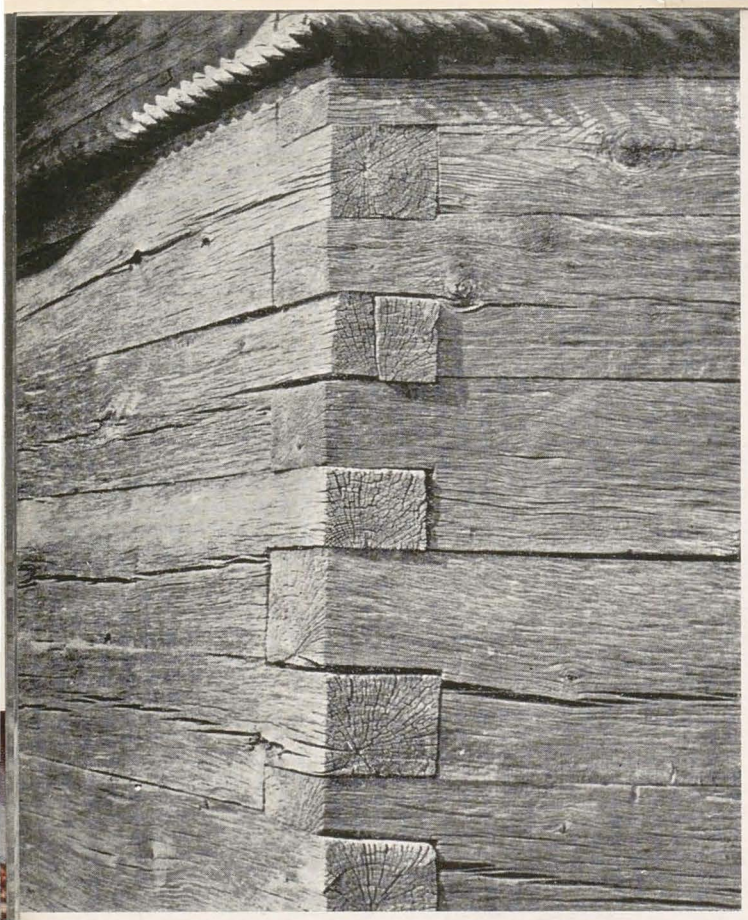

125

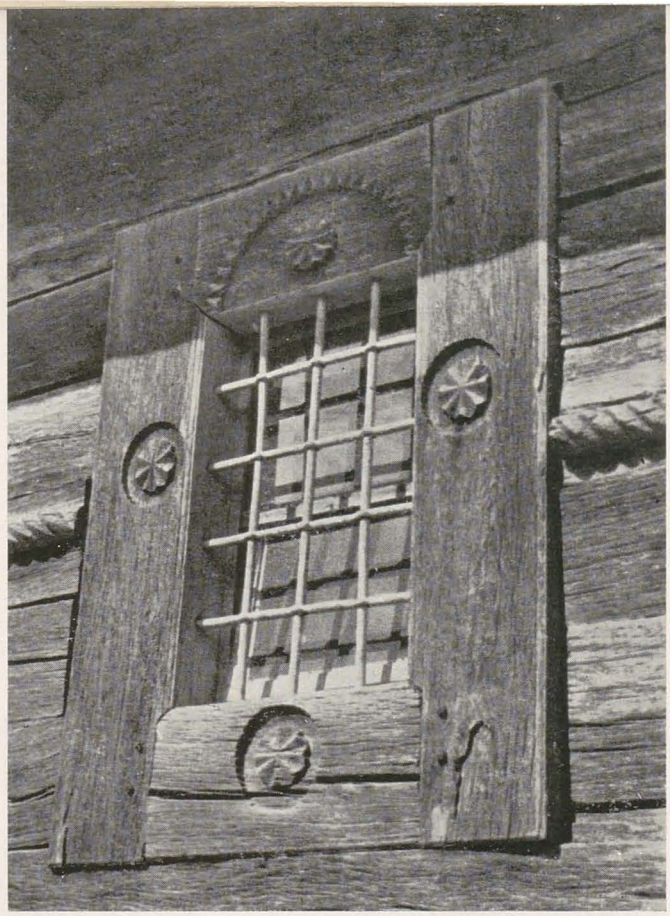

127

125. Detaliu de îmbinări şi brîul în torsadă al bisericii din Răchitoasa, Moldova
126. Biserica de lemn din Răchitoasa
127. Chenarul unei ferestre a bisericii din Răchitoasa
128. Schitu Sihlea — Neamţ
129. Detaliu de pe rama ferestrei de la biserica din Răchitoasa

126

128

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

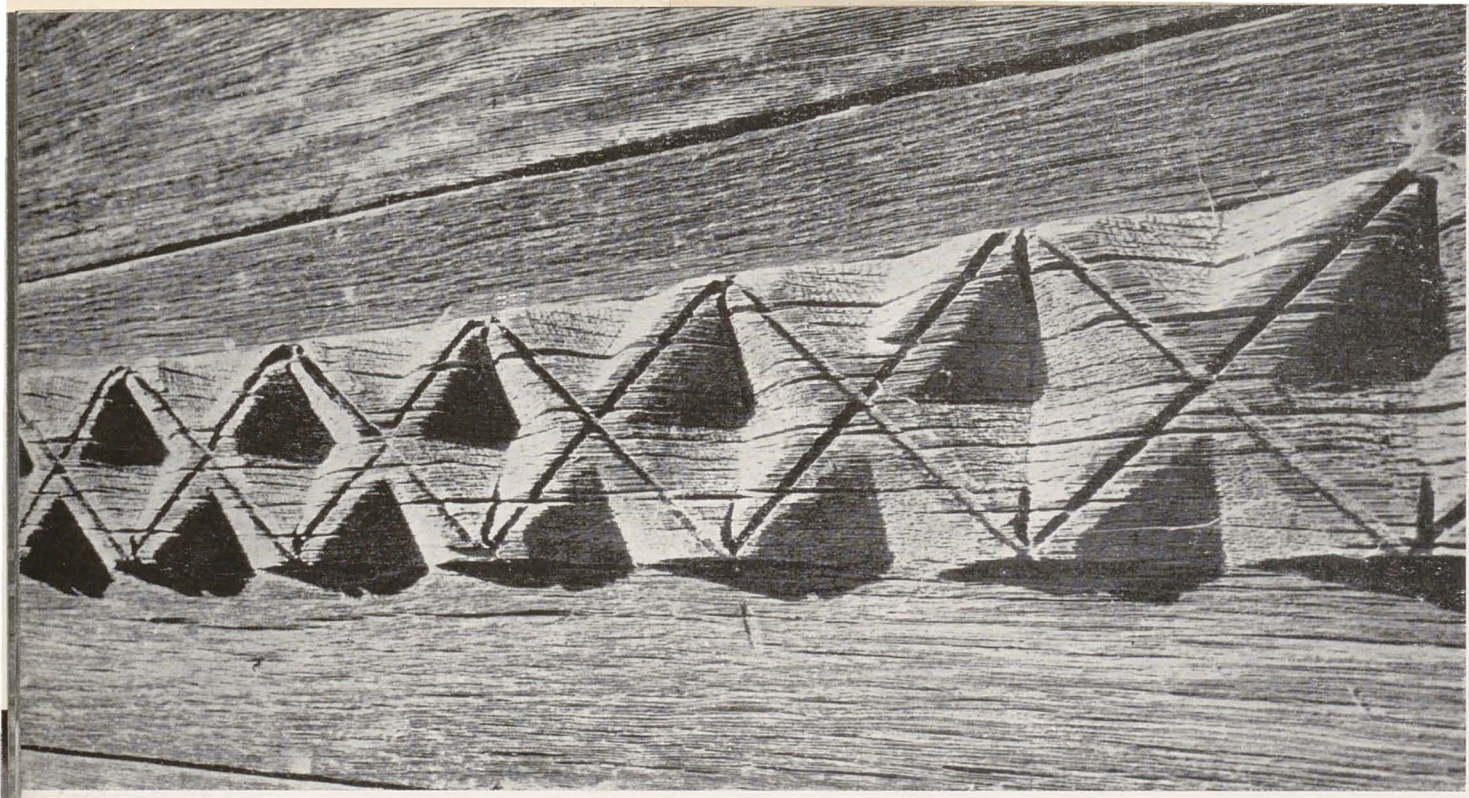

130. Detaliu din brîul median
al bisericii din Miroslăveşti — Iaşi
131. Biserica de lemn din Miroslăveşti
132. Detaliu de brîu de la biserica din Miroslăveşti
133. Detaliu din interiorul bisericii din Brăieşti, Moldova
134. Uşa bisericii din Brăieşti
135. Bîrnă cioplită deasupra uşii bisericii din Brăieşti
136. Biserica de lemn din Brăieşti
137. Detaliu din rama uşii bisericii din Brăieşti

131

132

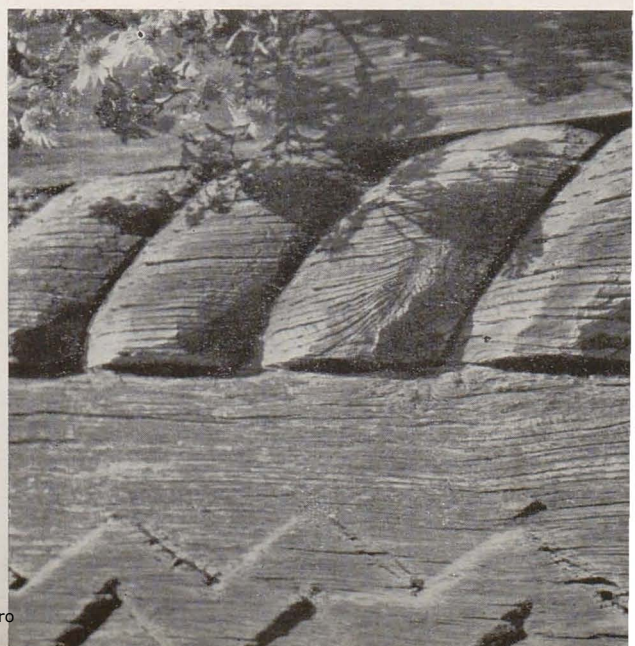

https://biblioteca-digitala.ro

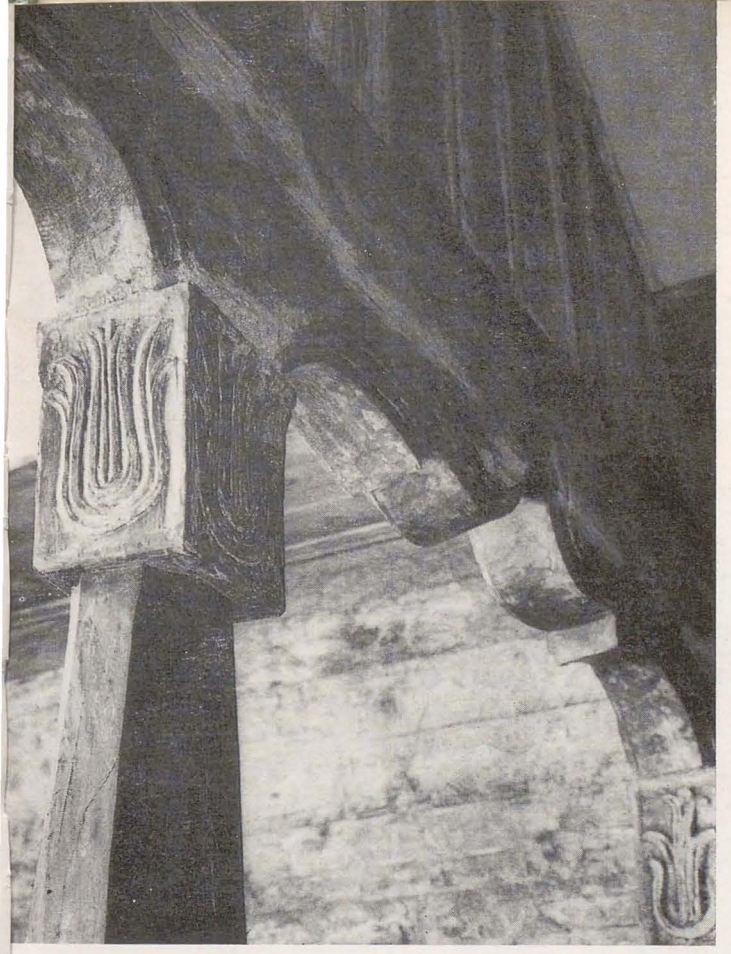

133, 134

135

136, 137

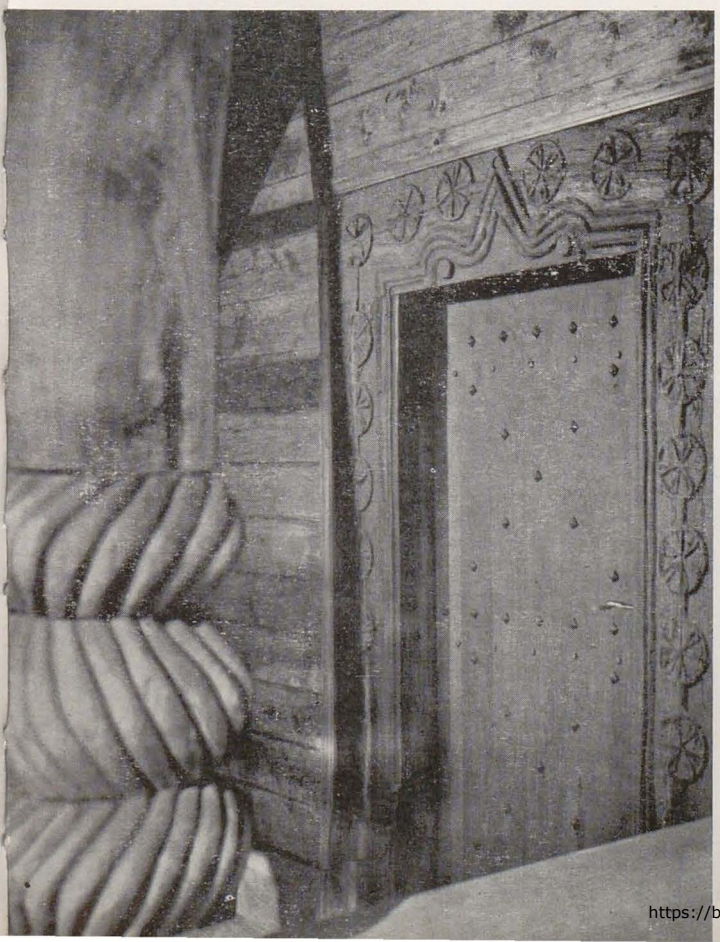

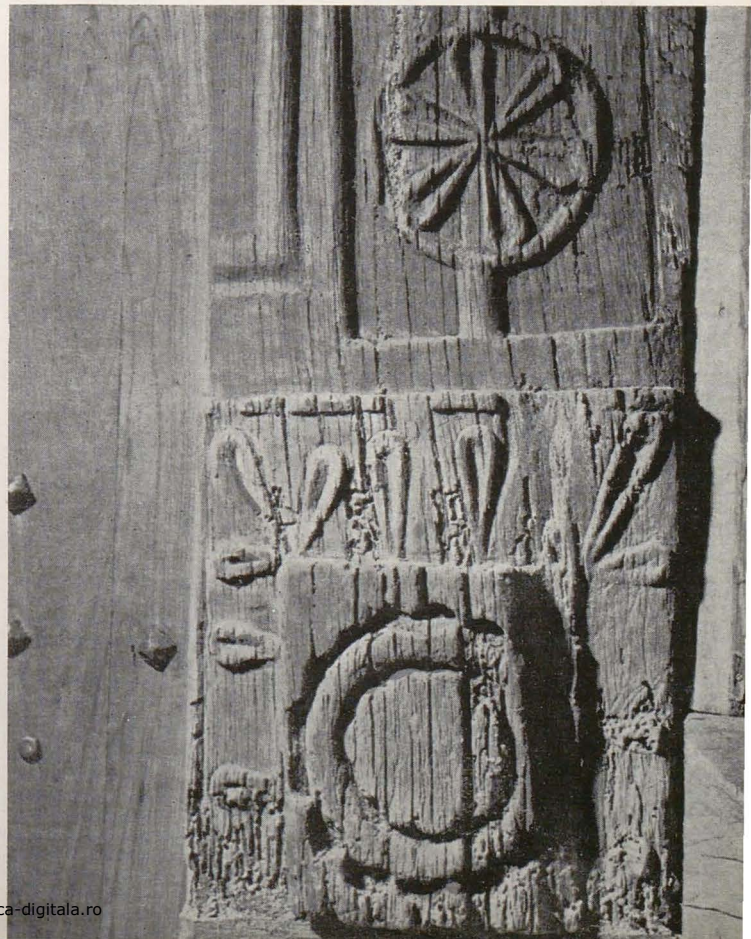

https://biblioteca-digitala.ro

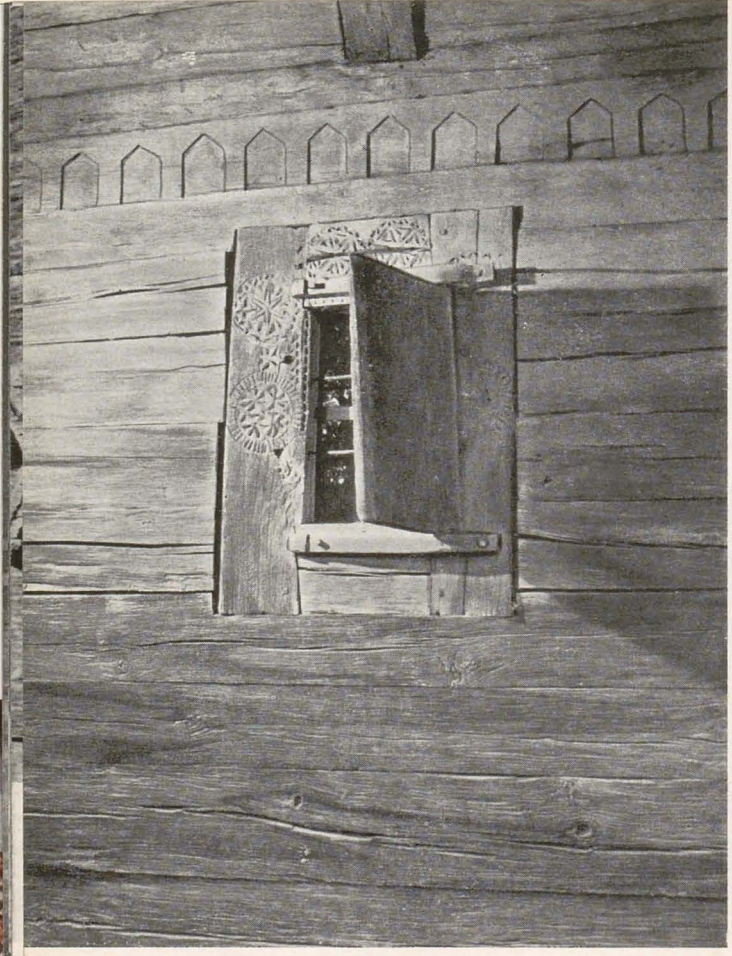

138, 139

140

https://biblioteca-digitala.ro

138. Ramă de fereastră cu oblon şi ocniţe cioplite în lemn la biserica din Strîmba, centrul Moldovei
139. Biserica de lemn din Strîmba
140. Uşa bisericii din Strîmba
141. Biserica lui Dragoş Vodă din Volovăţ — Putna
142. Biserica din Volovăţ

141, 142

https://biblioteca-digitala.ro

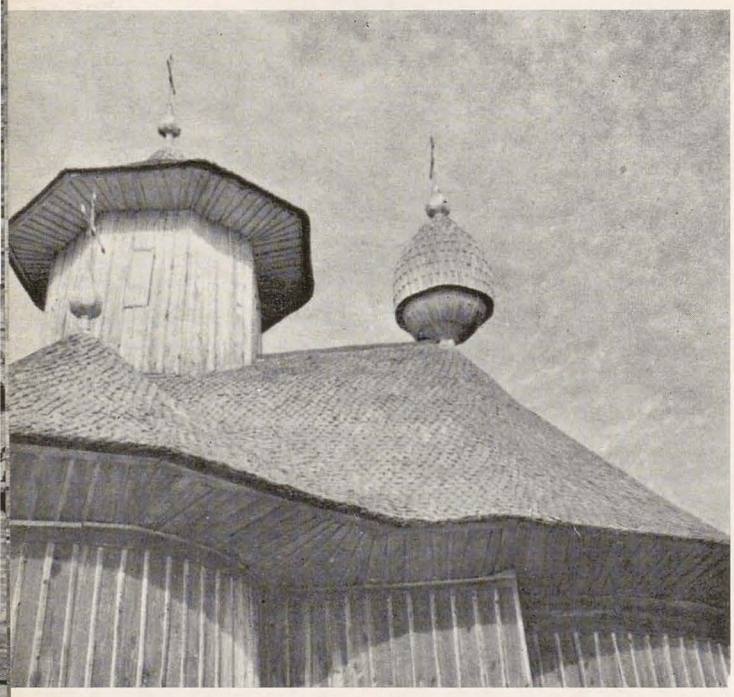

143

144

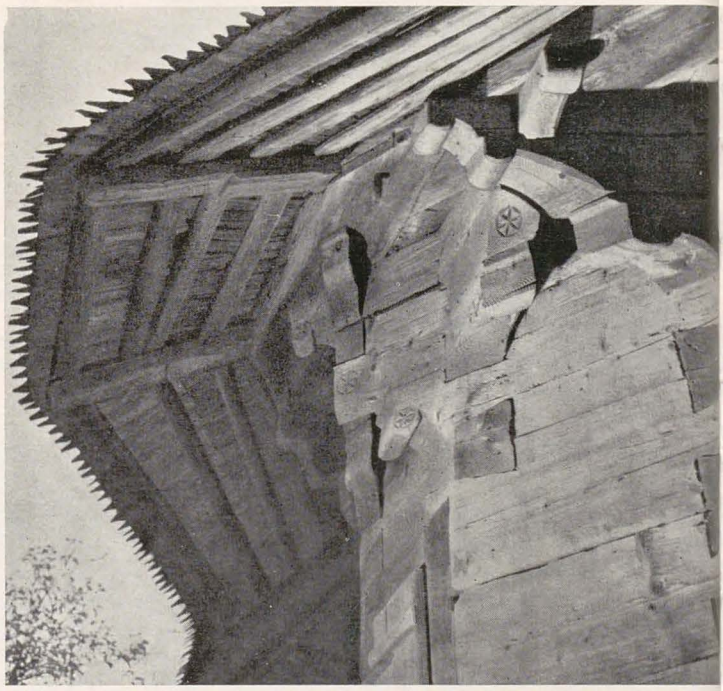

145

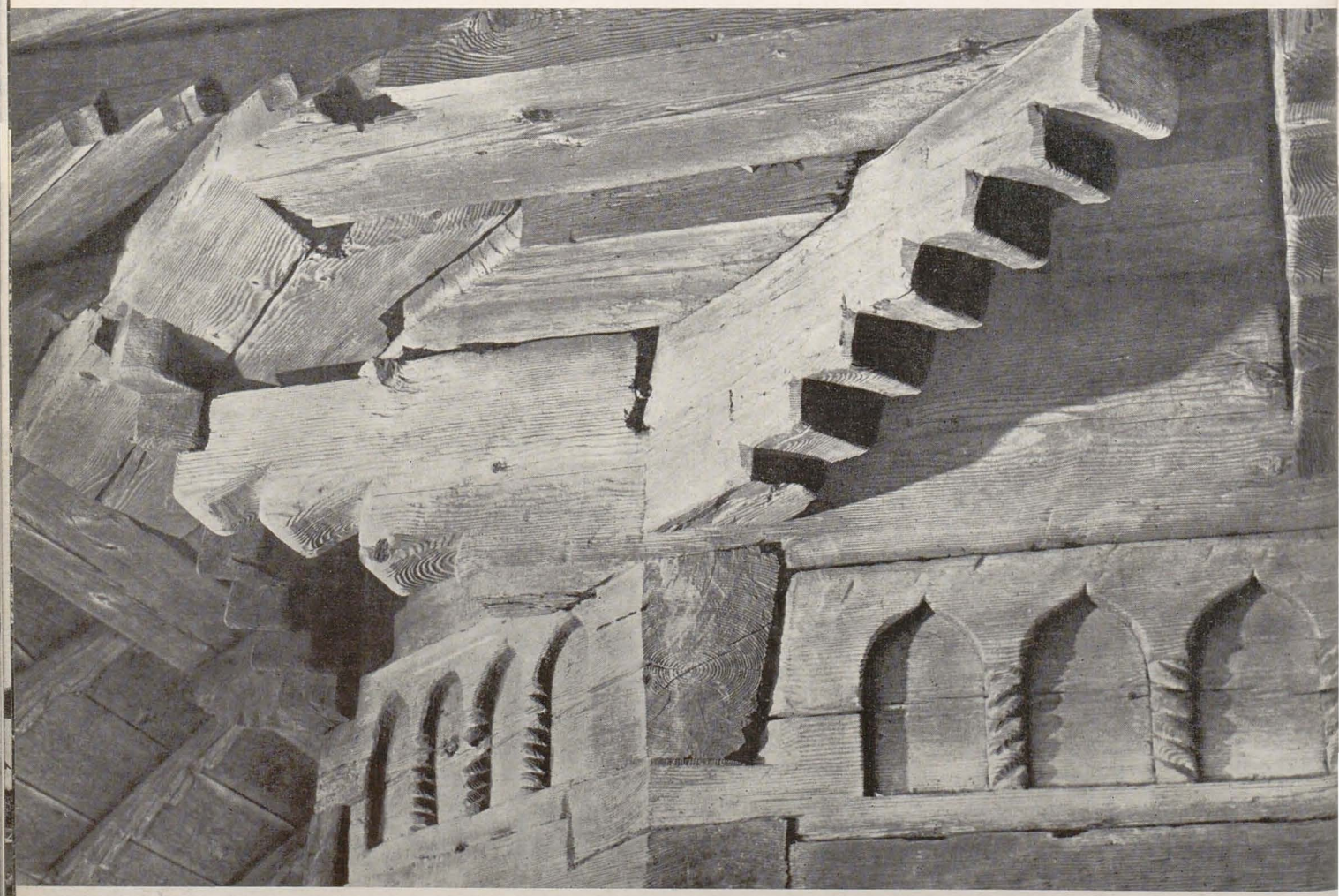

https://biblioteca-digitala.ro

143. Detaliu din acoperişul bisericii din Mărăşti — Vrancea
144. Streaşină şi console cu rozete solare la biserica din Călineşti — Suceava
145. Console şi ocniţe la biserica din Horodnic — nordul Moldovei
146. Console terminate în cap de cal la biserica din Boiştea — Bacău
147. Biserică din Fărcaşa — Neamţ
148. Grinzi, console şi streaşină la biserica din Băişeşti — nordul Moldovei

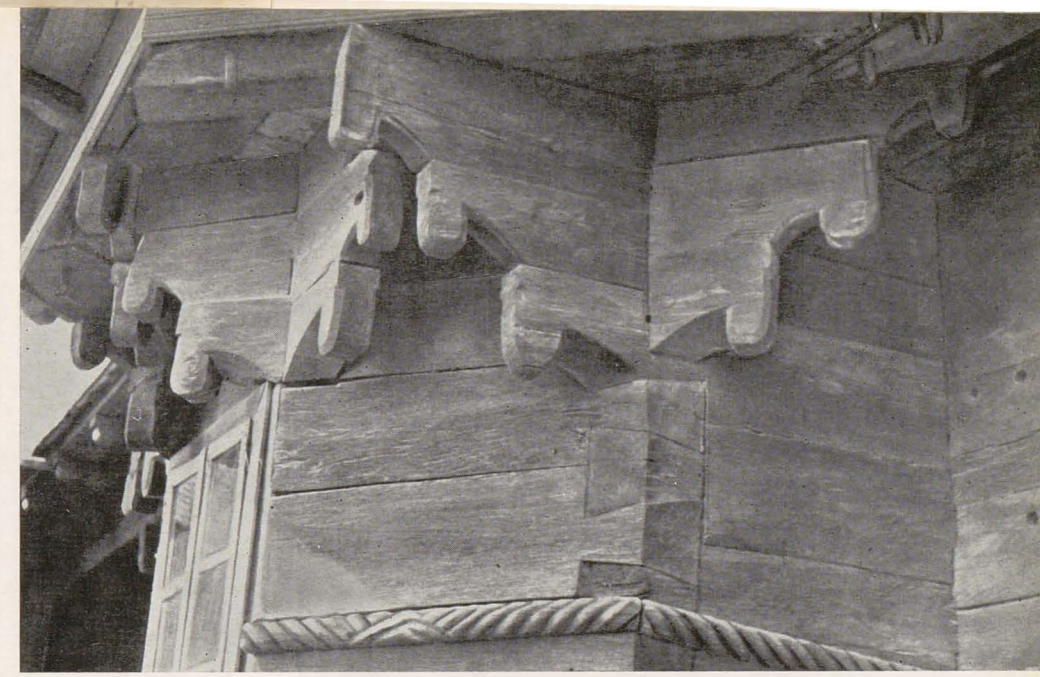

146

147, 148

https://biblioteca-digitala.ro

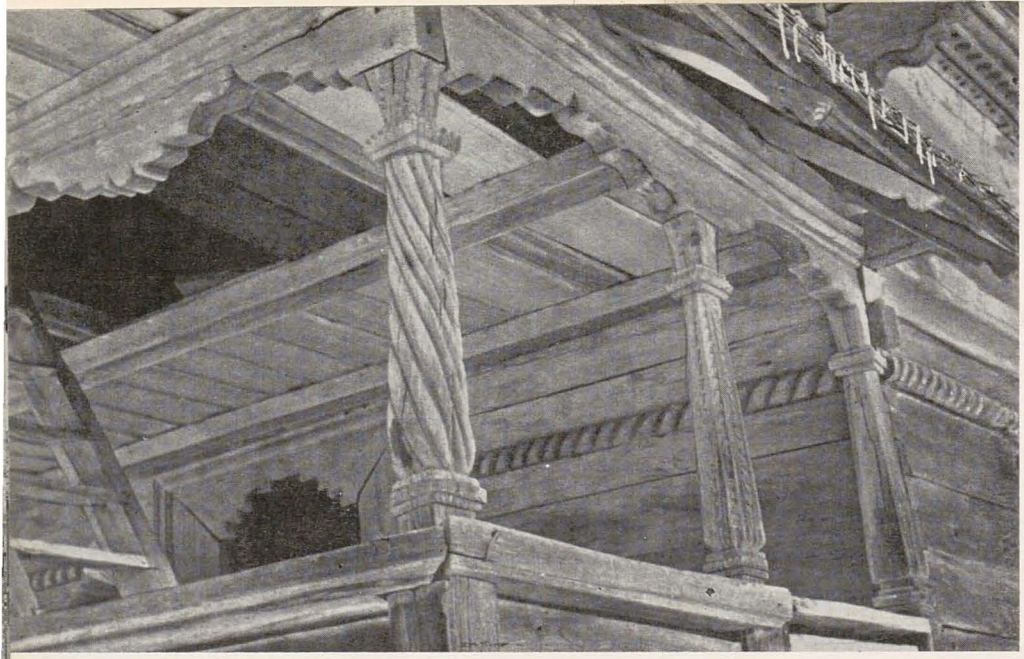

149

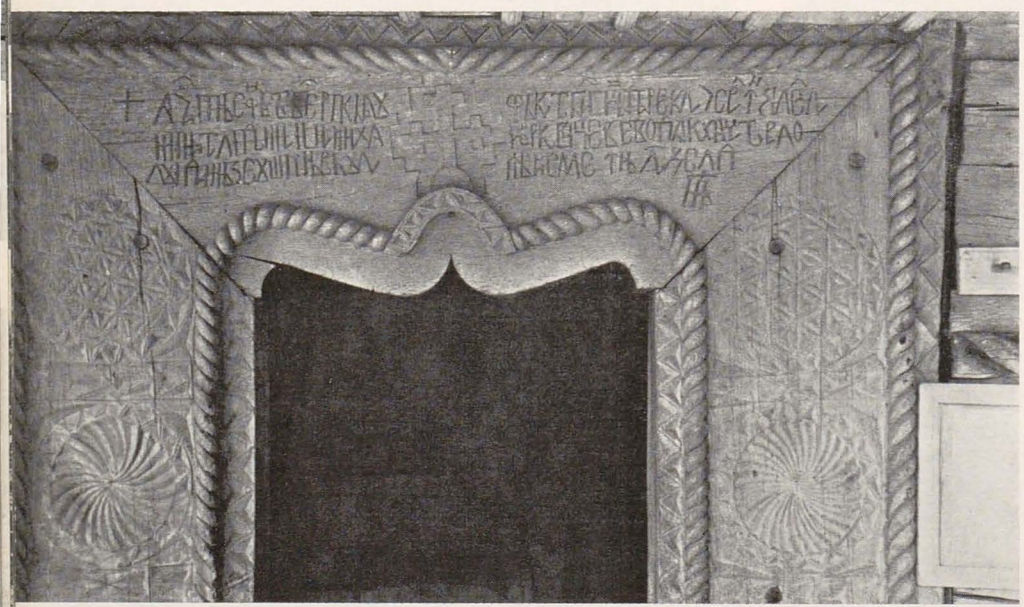

150, 151

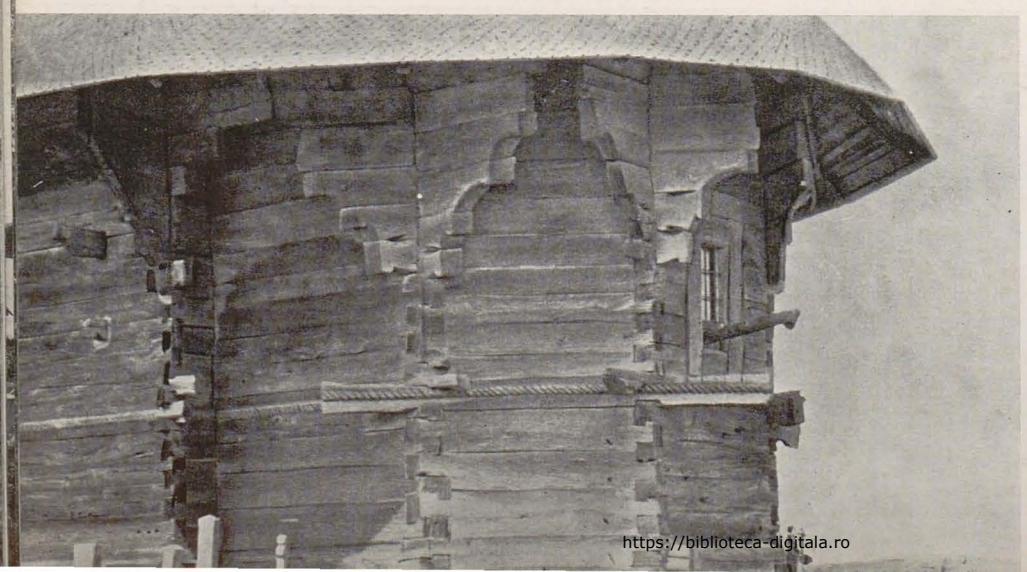

https://biblioteca-digitala.ro

149. Lemnăria cioplită
a pridvorului bisericii din Luncani — Bacău
150. Chenar de uşă la biserica din Ştioboreni — Vaslui
151. Îmbinări şi console
la absida bisericii din Drăguşeni — Suceava
152. Brîu în torsadă şi ferestruică
la biserica din Lipovăţ — Vaslui
153. Ramă de fereastră la biserica din Puieşti
154. Chenarul uşii bisericii din Puieşti — Vaslui;
vasul de flori este stilizat ca un chiparos

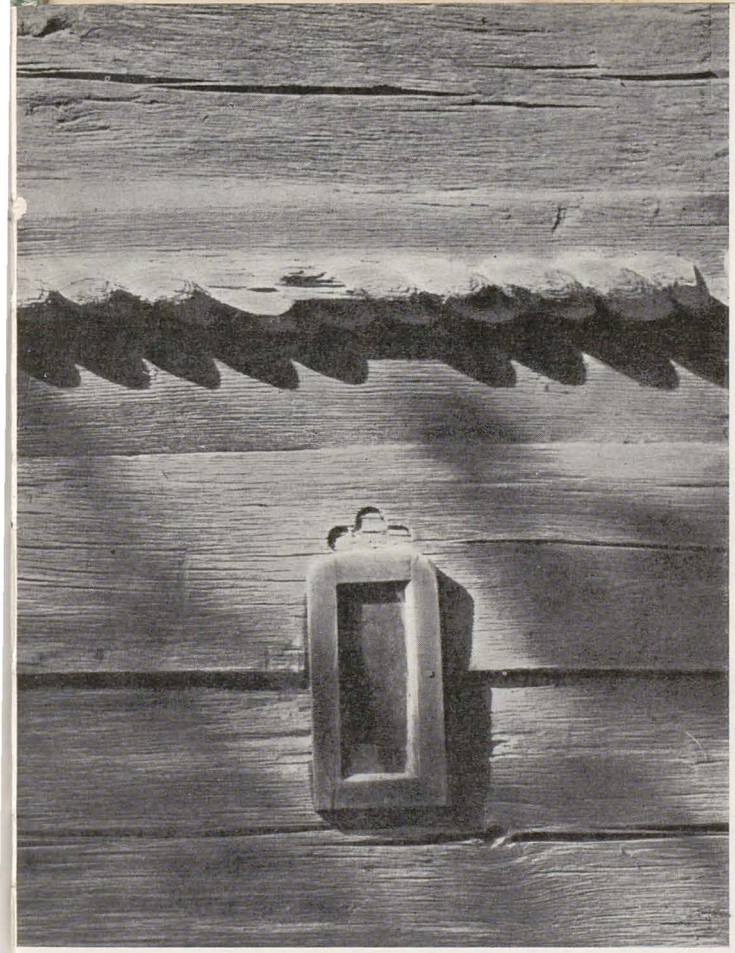

152, 153

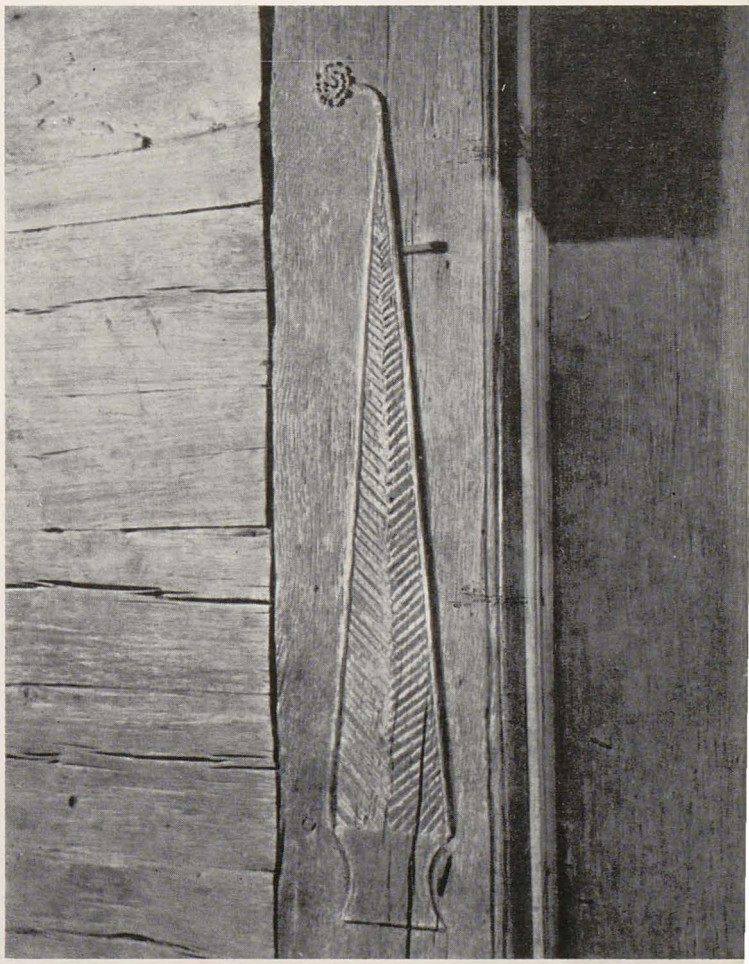

154

https://biblioteca-digitala.ro

155, 156

158

157

https://biblioteca-digitala.ro

155. Console cu rozete solare la biserica din Răpciuni (azi în Muzeul Satului)
156. Fereastră a bisericii din Răpciuni
157. Biserica de lemn din Virgolici — Dorohoi
158. Uşa unei biserici din nordul Moldovei — detaliu
159. Acoperişul bisericii din Răpciuni;
în planul doi căsuţă din Zăpodeni — Vaslui (azi în Muzeul Satului)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

160. Biserica din Surdeşti
161. Detaliu de la pridvorul bisericii din Surdeşti
162. Pridvorul şi streaşina dublă de la biserica din Surdeşti
163. Rozetă şi torsade la intrarea bisericii din Surdeşti
164. Biserică de lemn din Maramureş

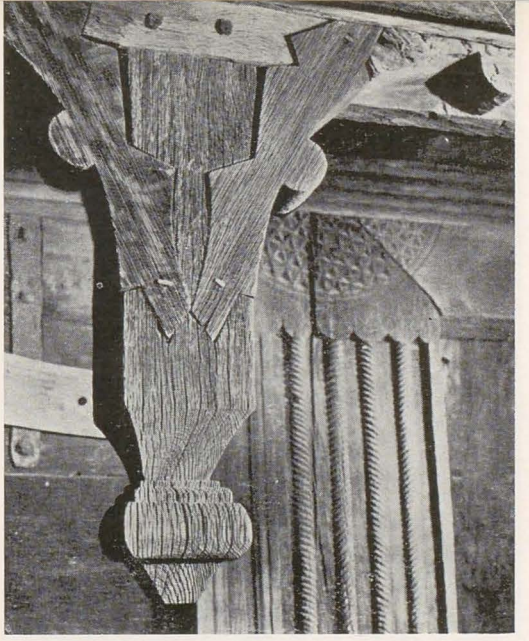

161

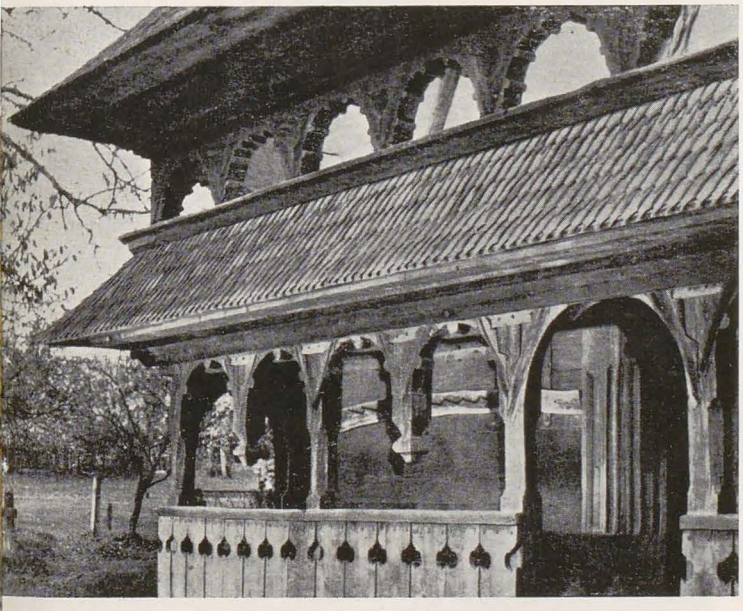

162, 163

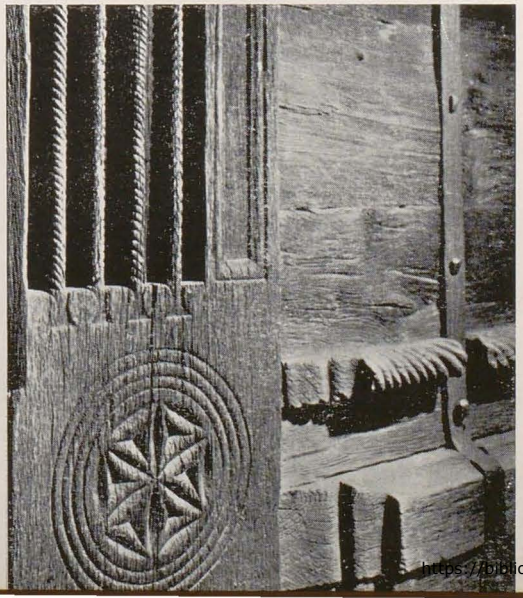

164

https://biblioteca-digitala.ro

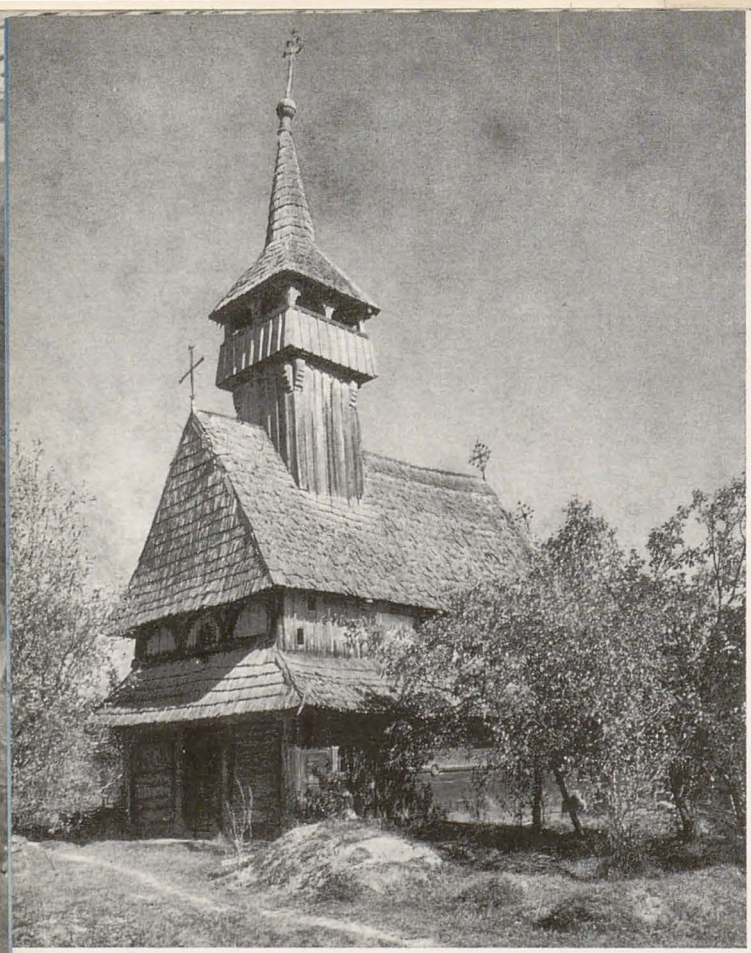

165, 166

https://biblioteca-digitala.ro

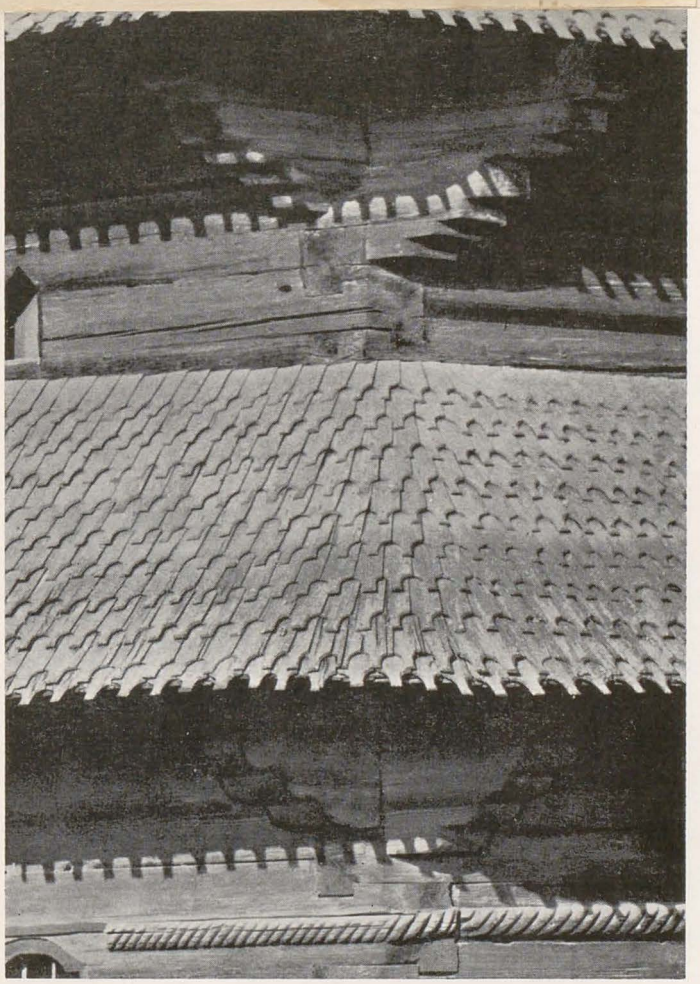

168

169

165. Biserică de lemn din Maramureş
166. Biserică maramureşeană de lemn
167. Biserică de lemn maramureşeană
168. Streaşină dublă, briu în torsadă şi console la biserica din Cuhea — Maramureş
169. Biserica din Cuhea

https://biblioteca-digitala.ro

170. Biserică maramureşeană
171. Biserică maramureşeană
172. Biserica din Broaşte — Munţii Apuseni
173. Biserică de lemn maramureşană — Rona de Jos

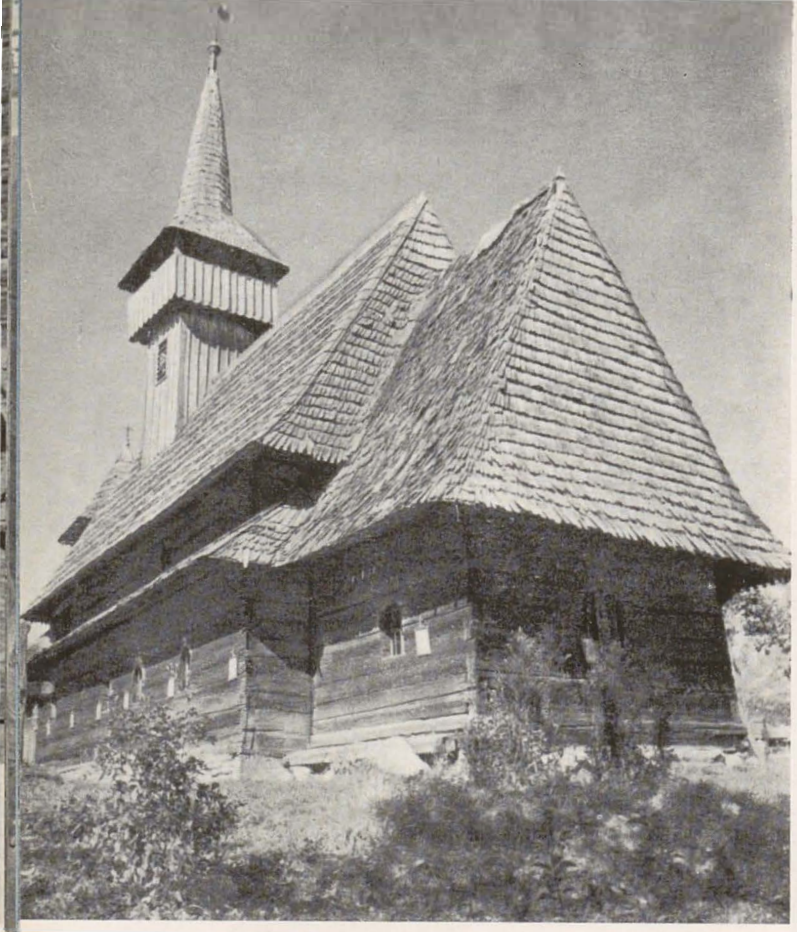

170, 171

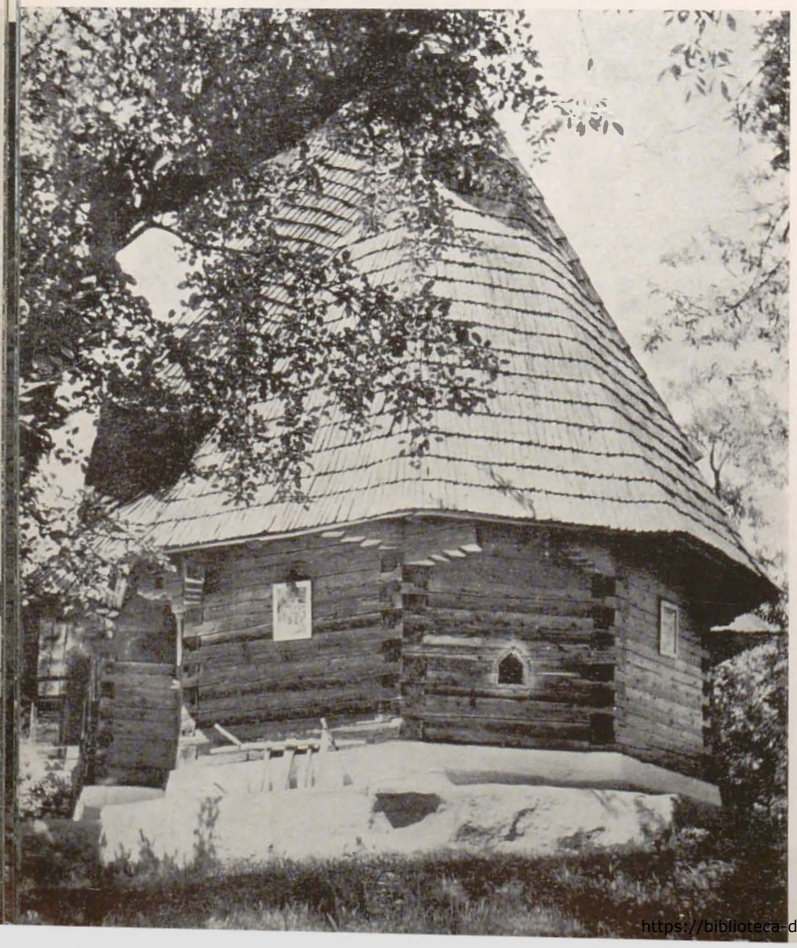

172

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

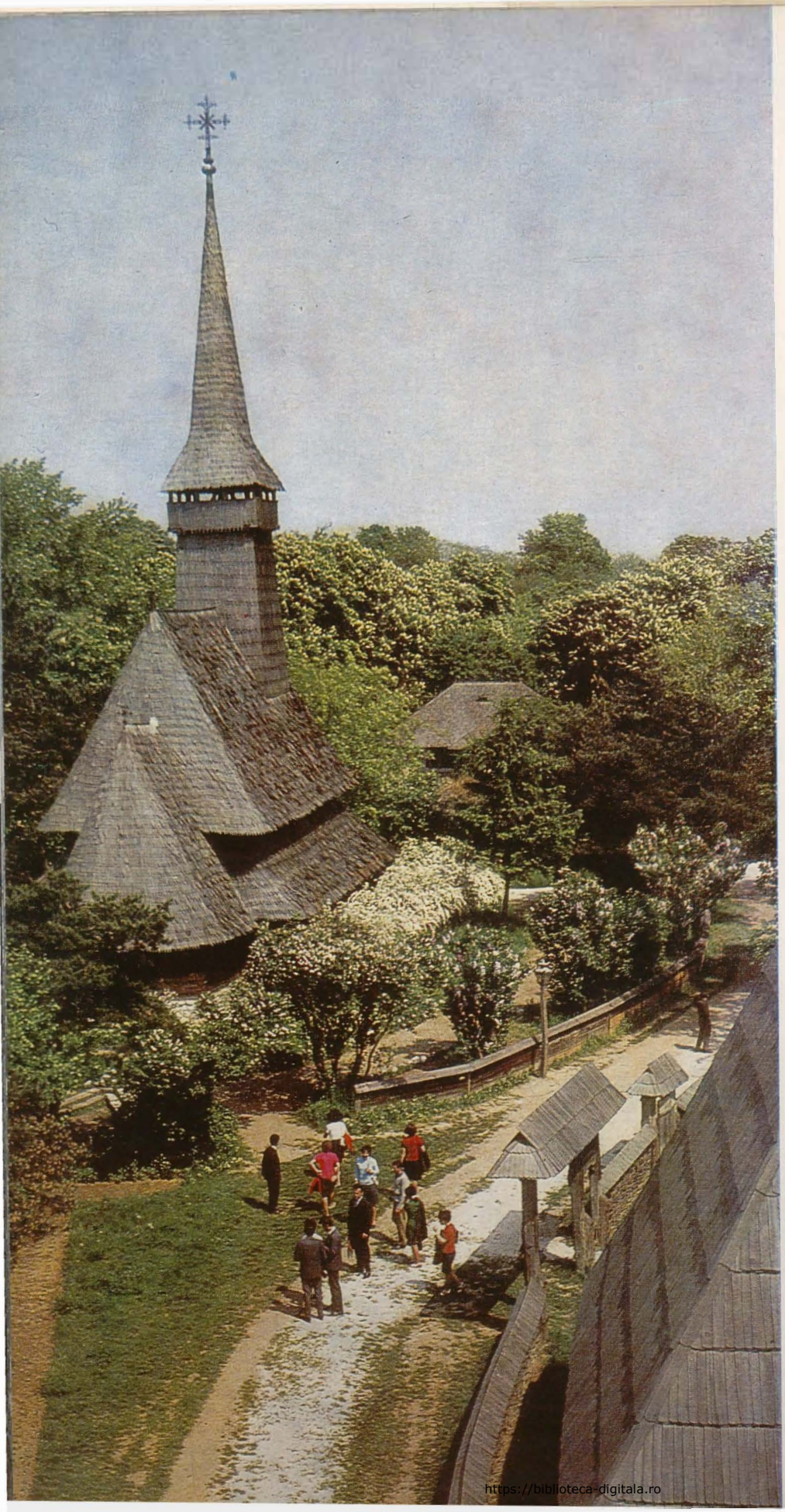

174. Biserica din Dragomireşti — Maramureş (azi Muzeul Satului)
175. Biserica din Ieud — Maramureş

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

176

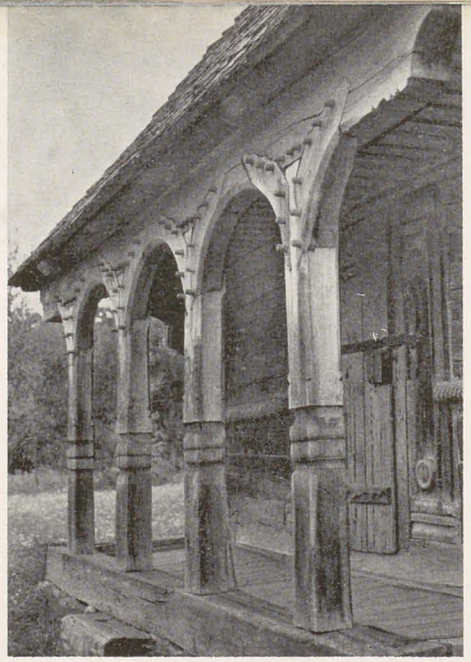

177

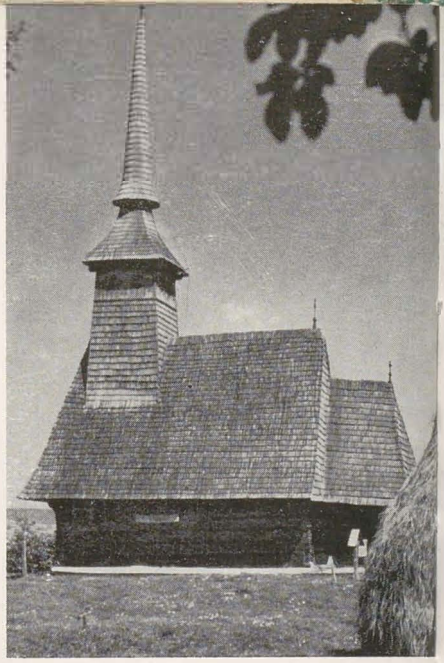

178

176 Biserică de lemn din Crișana
177. Pridvorul unei biserici din Crișana
178. Biserică din județul Bihor
179. Biserică din Borumlaca — Bihor
180. Biserică de lemn din Banat, din munții Semenicului
181. Biserică din Beiuș
182. Biserica din Rieni — Bihor

179

https://biblioteca-digitala.ro

180

181

182

https://biblioteca-digitala.ro

183

184, 185

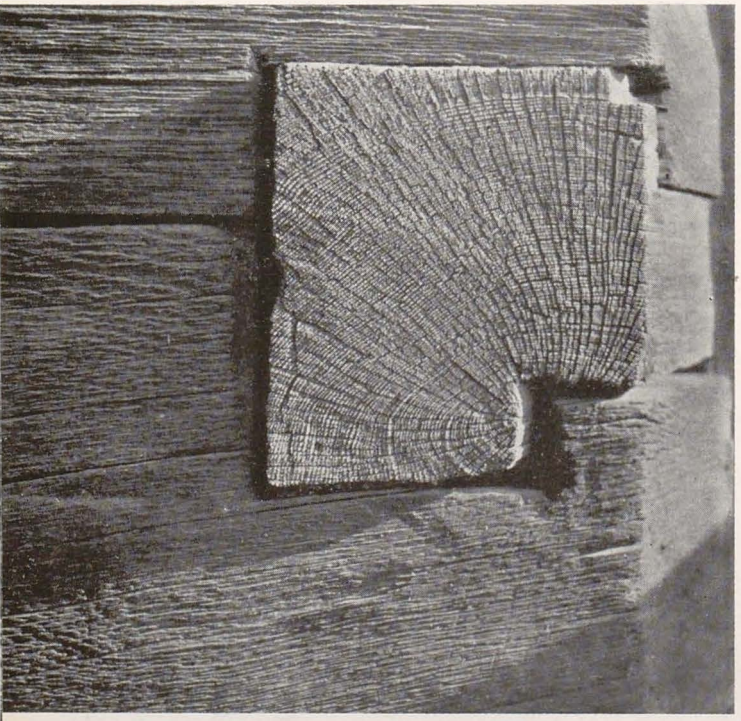

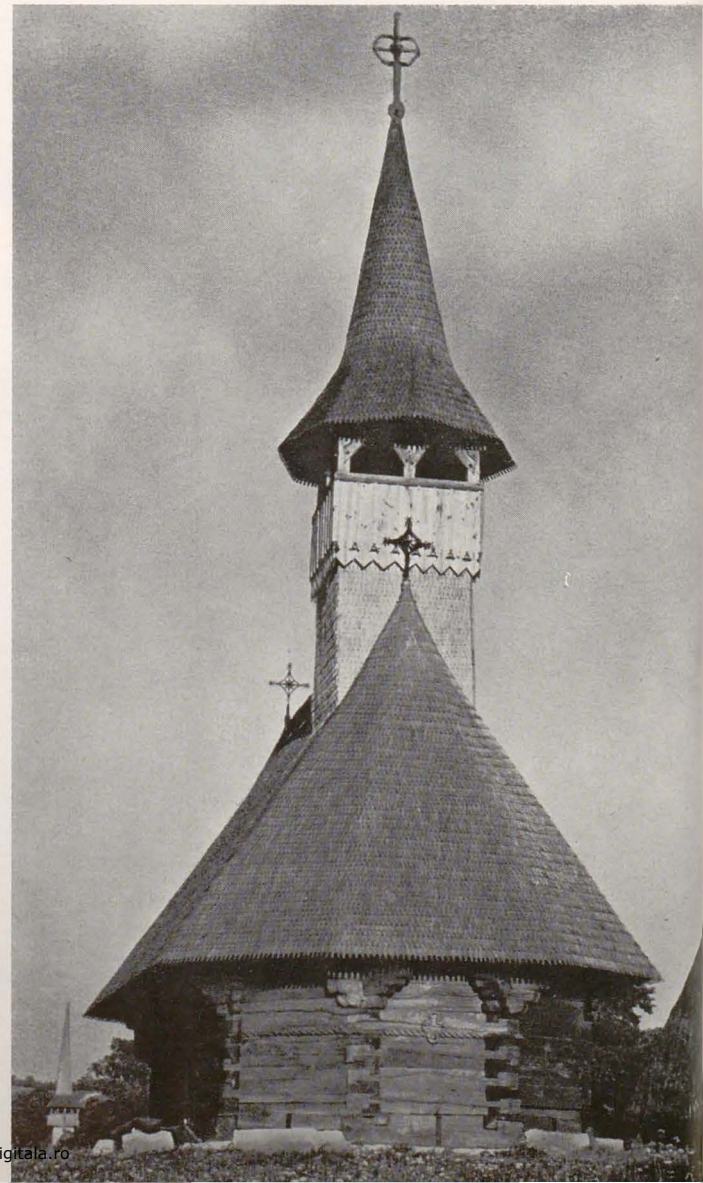

https://biblioteca-digitala.ro

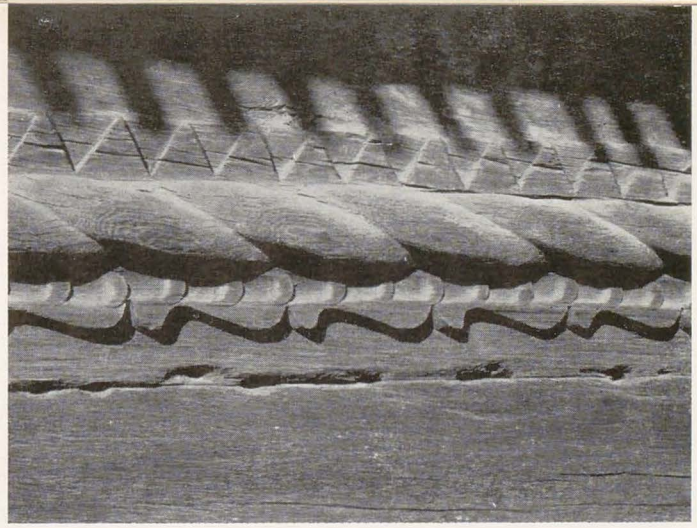

186

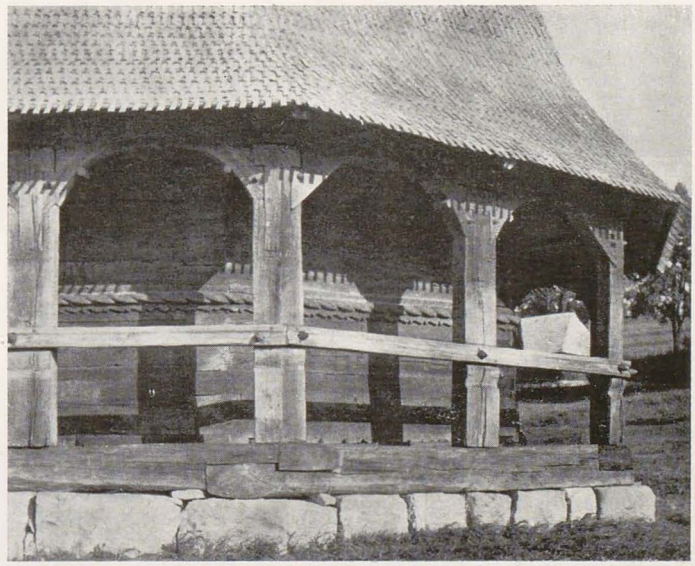

187, 188

183. Detaliu de îmbinare
la biserica din Chiraleş — Bistriţa-Năsăud
(azi în secţia în aer liber
a Muzeului etnografic al Transilvaniei)
184. Absida bisericii din Chiraleş, detaliu
185. Biserica din Chiraleş
186. Brîul median al bisericii din Cizer — Sălaj, detaliu
187. Absida cu prispă şi stîlpi a bisericii din Cizer
188. Uşa bisericii din Petrind — Sălaj
(azi în secţia în aer liber a Muzeului etnografic al
Transilvaniei)

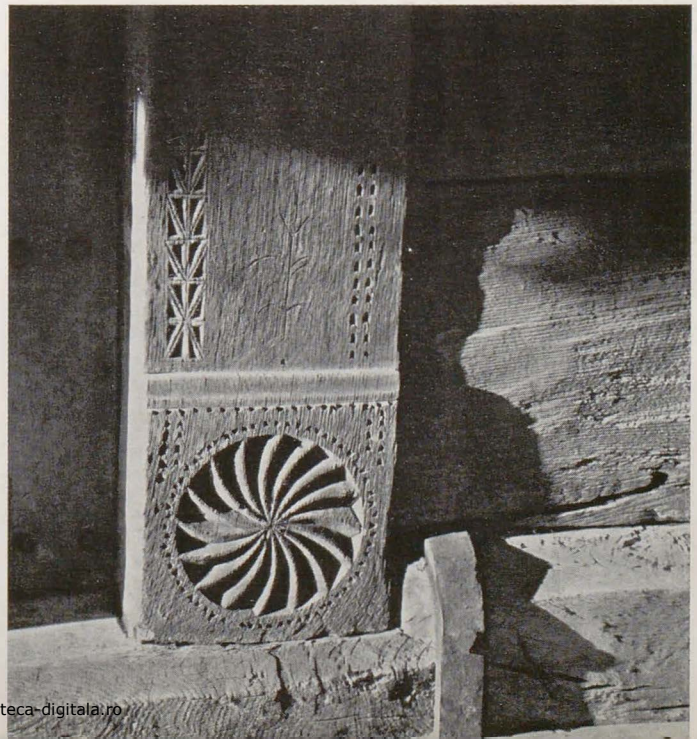

https://biblioteca-digitala.ro

189. Torsade la intrarea bisericii din Cizer — Sălaj
(azi în secţia în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei)
190. Detaliu din chenarul uşii dintre naosul şi pronaosul bisericii din Chiraleş

189

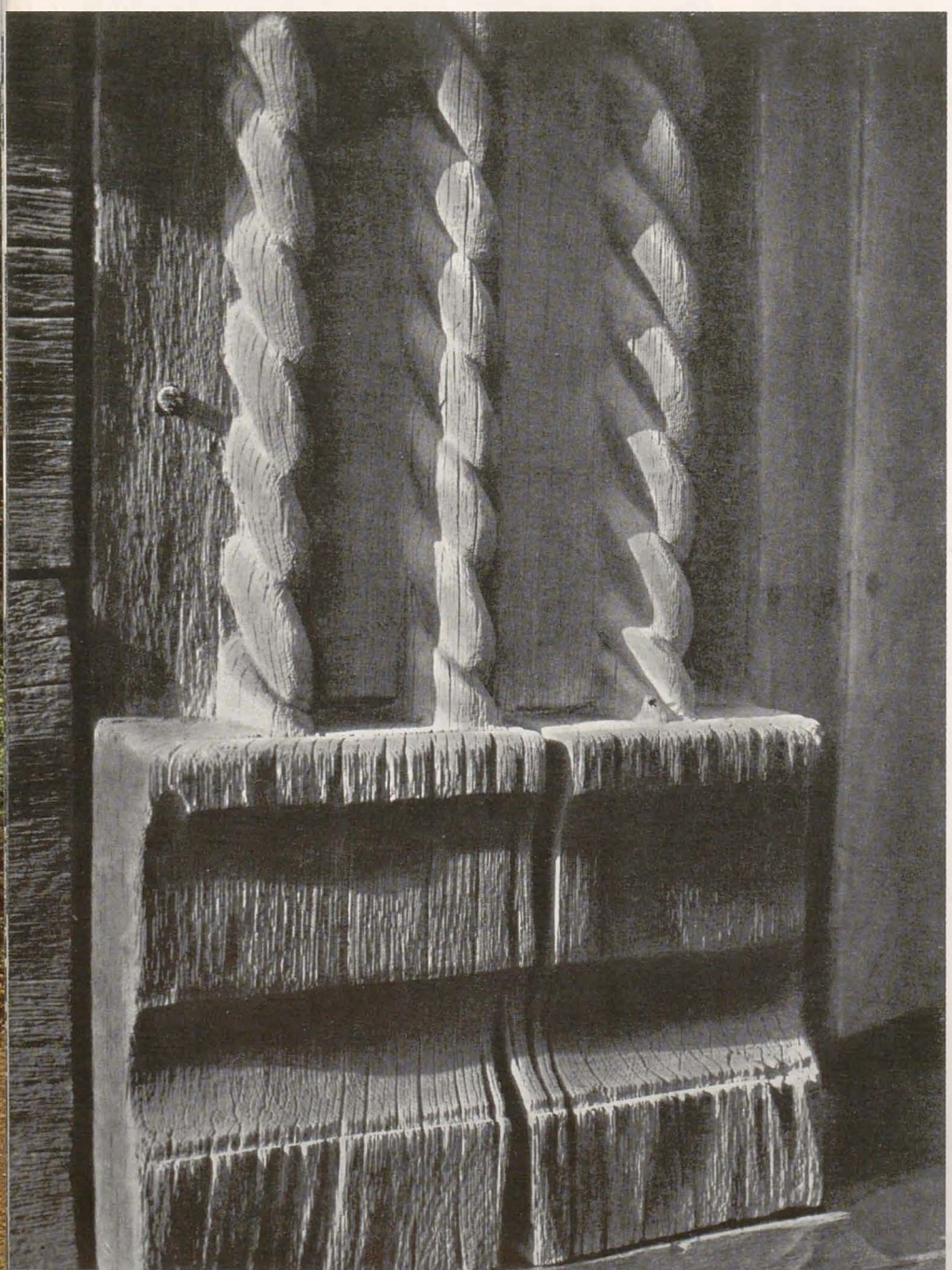

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

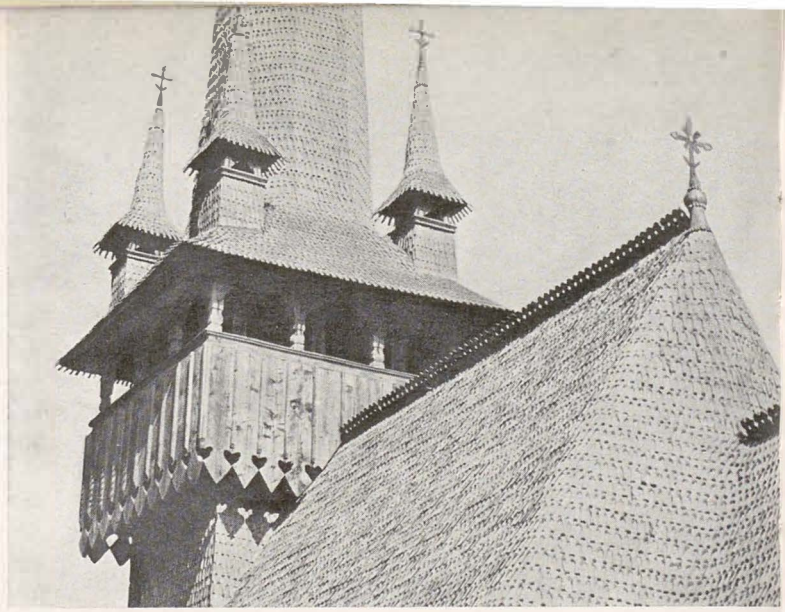

191. Detaliu cu cele patru turnulețe
de la baza turnului celui mare al bisericii din Petrind
192. Acoperișul de șindrilă
al bisericii din Petrind, detaliu
193. Biserica din Petrind

191, 192

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Résumé

Aucun art peut-être n'est autant tributaire, n'est à tel point intégré au paysage que l'architecture, et cela est bien entendu particulièrement vrai pour le domaine de l'architecture populaire, puisque les constructions populaires expriment directement la relation étroite qui existe entre les exigences de la vie et les différents stades socio-économiques des communautés rurales. Nulle part comme dans l'architecture populaire n'apparaît de manière aussi saisissante le caractère organique de la conception architecturale, qui réunit le fonctionnel et l'esthétique dans des solutions conformes aux règles générales de l'art de construire, tout en portant l'empreinte d'une variété infinie. Sous ce rapport, à savoir de l'unité dans la variété, l'architecture populaire roumaine apparaît comme l'une des créations les plus remarquables sur le plan européen, sinon même sur le plan mondial. Le matériel traité dans les différents chapitres du présent volume — consacrés aux procédés techniques, au plan et à la distribution intérieure, aux volumes, à l'élévation et au décor — autant des maisons et des bâtiments annexes que des églises, démontre la forte unité de l'architecture paysanne en bois. Née sous l'emprise d'une puissante tradition, qui s'est développée de façon ininterrompue au long des millénaires dans les régions carpato-danubiennes et dont le maintien, miraculeux à première vue, s'explique par un certain isolement de l'aire carpatique, que les grands courants de migrations ont toujours contournée soit par le nord soit par le sud, cette unité de l'art et de l'architecture populaires est doublée d'une unité linguistique, toutes deux l'expression de l'unité culturelle foncière du peuple roumain. Cependant, au-delà des schémas de cette unité fondamentale, on perçoit une multiplicité de formules interprétatives, dont les nuances infiniment variées enchantent, telles des variations musicales à travers les accords desquelles on retrouve toujours les quleques thèmes de base.

Les vicissitudes d'un long passé, trop souvent dramatique, ont favorisé des contacts et des interférences culturelles avec des mondes étrangers, qui sont venus se fondre dans la vision profondément originale de la symbiose thraco-daco-romaine, au sein d'une nature d'une remarquable générosité. Peu de pays, en effet, présentent une telle diversité des formes du relief et des aspects géographiques caractéristiques, dans un espace relativement restreint. La structure géographique de la Roumanie — une ellipse presque parfaite — est d'une grande régularité, faite d'immenses degrés disposés concentriquement autour de la plate-forme transylvaine: d'abord le massif anneau carpatique, puis les collines et les plateaux qui le bordent, eux-mêmes suivis des basses terres qui se perdent dans le rivage de la Mer Noire et dans la vallée du Danube. Le réseau hydrographique, ce facteur essentiel de l'implantation des établissements humains, présente une disposition radiale, les nombreuses et importantes rivières prenant leur source dans les Carpates pour couler vers les plaines de l'ouest, du sud et de l'est. Cette diversité naturelle a marqué, bien entendu, les villages roumains, dont l'aspect varie suivant qu'il s'agit des villages dispersés de montagnards pratiquant l'élevage, l'exploitation forestière et l'agriculture alpine, des villages étirés des vignerons, des pomiculteurs et des éleveurs de la région de collines, des villages agglomérés des agriculteurs de la plaine, ou des villages de pêcheurs de la côte de la Mer Noire et du fascinant Delta du Danube, cette contrée unique en Europe. Collectivité rurale dont les origines se perdent dans la nuit

https://biblioteca-digitala.ro

de la préhistoire, le village roumain a vécu et a bâti dans ce paysage dont la variété foncière est quadruplée par la succession des saisons, dans une zone continentale tempérée où tous les trois mois le site subit une transformation radicale. L'architecture roumaine populaire a dû résoudre des problèmes aigus d'adaptabilité, au moyen de constructions capables de répondre aux sollicitations diverses du climat, tout en s'intégrant dans un décor transfiguré rythmiquement quatre fois par an. Une future étude consacrée au village roumain sous le rapport de l'intégration au paysage de son architecture — paysage d'hiver dans la blancheur de son linceul de neige, celui aux couleurs de pastel des vergers et des prés à foin printaniers, puis celui du vert intense des bois et du jaune des épis mûris au soleil du solstice, enfin le paysage aux riches tonalités de l'automne — une telle étude enregistrera le jeu de kaléidoscope d'une même réalité profondément ordonnée et pourtant toujours autre à la lumière changeante des saisons. Les valeurs chromatiques de l'architecture en bois roumaine — qui semblent, de prime abord, dominées par le ton rougeâtre du bois de sapin et par les tonalités grises du chêne, l'un et l'autre patinés par le passage des ans — révéleront à un examen plus attentif les nuances infinies de leurs dégradés, par le jeu d'ombres et de lumières dû aux volumes harmonieusement combinés des constructions. Le paysage roumain constitue un extraordinaire fond de tableau pour l'architecture des villages, avec leurs ensembles architecturaux et décoratifs, partie intégrante de leur passé, de l'écoulement des générations successives sur les mêmes lieux, dans un site protéiforme et une nature humanisée, caractéristique pour les zones de très vieille civilisation paysanne.

Nous ne pouvons comprendre ici la typologie des constructions paysannes, dont on peut mesurer la variété au simple fait qu'il existe près de 80 zones ethnographiques distinctes. Tout au plus pourrait-on cerner les contours généraux de cette architecture populaire si séduisante, en partant justement des lignes principales du paysage varié du pays, au sein duquel des circonstances historiques différentes et les stades différents du développement socio-économique de la société rurale roumaine au fil des siècles ont déterminé une non moindre diversité des formes architecturales par régions et par zones. Dans les nombreux « pays » constitués dès la période du haut féodalisme, aussi bien que dans les « régions » de plus tard, abrités dans les dépressions sous-carpatiques, dans les hautes vallées des rivières ou au cœur des plateaux boisés de la Moldavie, de la Transylvanie et de la Valachie, on voit se cristaliser des techniques, des plans d'églises et de maisons, des modalités décoratives différentes, qui réunis donnent lieu à une multiplicité de formes architecturales, comprises pourtant dans le schéma homogène de l'architecture paysanne roumaine.

L'immense manteau de forêts qui recouvrait une bonne partie de notre territoire a constitué la source principale de matériaux pour l'architecture populaire roumaine. Il serait faux pourtant de croire que cette architecture s'est résumée à celle du bois: il suffit, pour se convaincre du contraire, de se reporter aux vastes ensembles d'architecture en pierre de la capitale dace des Monts d'Orăştie ou à ceux des villes et des municipes romains de la Dacie, aux édifices gréco-romains des cités pontiques, aux nombreux et imposants monuments médiévaux en pierre, sans parler de la remarquable aptitude des habitants d'au moins douze zones ethnographiques à utiliser la pierre pour la construction de leurs maisons. A côté de la pierre, la terre a constitué de tout temps et constitue encore un autre matériau important, dont l'emploi donne souvent lieu à de très heureux résultats plastiques. Le tableau de l'architecture populaire roumaine se diversifie davantage encore si l'on tient compte du fait que chacun des matériaux de base cités plus haut comporte une grande variété tant en ce qui concerne la nature même du matériau (bois de chêne, de hêtre, de sapin, de pin, etc.; galets, grosses pierres, blocs de carrière, etc.) que, tout particulièrement, les procédés techniques différents — parfois très différents — de leur mise en œuvre. Ainsi donc, l'art de construire des Roumains s'est exprimé dans des matériaux différents, dont chacun réclame une parfaite connaissance tant de ses qualités naturelles que des procédés technologiques adéquats. Il est intéressant, à cet égard, d'examiner la répartition territoriale de l'emploi des différents matériaux de construction. Tout comme la structure géographique du pays, la carte des matériaux de construction se présente sous forme d'anneaux concentriques: le centre de la plate-forme transylvaine, zone de cons-

https://biblioteca-digitala.ro

tructions en baguettes tressées, est entouré de l'ample anneau des constructions en poutres de bois qui couvrent les deux versants de la chaîne des Carpates et se prolongent au loin dans la zone des collines, elle-même bordée par l'anneau extérieur des constructions en clayonnage, auquel succède, vers les confins du pays, la zone de l'architecture en terre. Les zones de constructions en pierre apparaissent sous forme d'îlots dans toutes les provinces historiques roumaines.

Nous avons cru devoir souligner ces quelques réalités de l'architecture populaire roumaine, trop peu connues et insuffisamment étudiées, surtout en ce qui concerne l'architecture de la pierre et de l'argile. En effet, les multiples modalités d'expression architecturale auxquelles donne lieu la création populaire projettent une tout autre lumière sur l'architecture même du bois, bien mieux connue celle-ci, dès lors qu'elle n'apparaît plus comme l'unique forme de manifestation des forces créatrices du peuple en matière d'architecture, mais comme une de ses facettes parmi les autres. Une étude prenant en considération les différentes hypostases d'utilisation des matériaux de construction suivant les régions du pays s'avérera sans nul doute des plus fécondes, car elle soulignera, entre autres, l'originalité des constructions en bois roumaines en comparaison de celles d'autres régions de l'Europe. C'est peut-être à ce contact avec les méthodes de construction propres aux autres matériaux qu'est due cette originalité de notre architecture en bois, dont le caractère si varié tranche sur l'impression de relative monotonie engendrée par l'architecture en bois scandinave. Notons que, dans le contexte européen, la coexistence de la pierre et du bois, parfois dans le cadre de la même construction (et nous ne nous référons pas ici à la présence constante des soubassements en pierre, qui tient une si grande place, esthétiquement même, dans l'architecture populaire roumaine) relie notre architecture à celle du sud de l'Europe. De même, la pratique des enduits successifs de terre glaise revêtant les parois de bois confère aux constructions roumaines une originalité, une vibration des surfaces que l'on ne retrouve pas dans d'autres architectures en bois. Cette pratique, qui remonte à l'âge néolithique, a parfois induit en erreur les chercheurs étrangers, dont certains ont été jusqu'à affirmer que le territoire roumain fait partie de l'aire de l'architecture en terre.

Des deux grands types de la technique de construction du bois — celui des assises horizontales de poutres *(blockbau)* et celui d'une ossature portante en bois remplie de différents matériaux *(fachwerk)*, c'est le premier qui prédomine en Roumanie. Sous ce rapport, notre architecture se situe dans la vaste aire de l'architecture du nord de l'Europe, qui comprend en premier lieu les pays scandinaves, le bassin de la Baltique et les étendues boisées de la Russie, mais aussi des zones importantes du grand massif montagneux qui traverse l'Europe presque sans interruption de la Mer Noire à l'Atlantique: les Carpates, les Alpes, les Pyrénées. Le type de construction *fachwerk*, qui couvre presque en entier l'Europe centrale et occidentale, arrivant au nord jusqu'en Ecosse, au Danemark et à la partie méridionale de la Suède, n'est pas représentée en Roumanie dans la plénitude de ses manifestations, comme en Allemagne ou en France. En échange, on y relève l'existence de la technique des baguettes tressées, répandue sur une surface considérable des zones de plateaux et de collines. Cette technique universelle de très ancienne tradition peut être considérée comme un stade préliminaire du *fachwerk*, qui représenterait un stade évolué du même processus. Il convient de souligner également la présence, dans le sud de la Roumanie surtout, du système consistant en une ossature de bois avec des contre-fiches en diagonale et un remplissage de briques cuites au soleil, système fort répandu dans la Péninsule Balkanique et que l'on peut considérer comme la variante européenne sud-orientale du *fachwerk*. En Roumanie cependant ce système est de date plus récente et ne saurait égaler en importance historique la technique des baguettes tressées sur un squelette de piliers, cette tradition étant des plus anciennes, attestée dès la préhistoire, ainsi que l'attestent les fouilles archéologiques.

Dans l'une comme dans l'autre de ces deux techniques des constructions en bois — celle des assises horizontales de poutres et celle des clayonnages de baguettes — on a bâti en Roumanie les types d'édifices les plus divers, depuis les églises et les maisons jusqu'aux enclos, aux portes cochères et aux dépendances de la ferme, liées aux occupations variées du peuple roumain, où l'agriculture et l'élevage tiennent pourtant la première place.

https://biblioteca-digitala.ro

Table des illustrations

1. Couverture en bardeaux fixés par des clous en bois de la dépense du Pays de Vrancea, détail (aujourd'hui au Musée du Village — Bucarest)
2. Etablissement de type dispersé aux sources de la Suceava
3. Village aux maisons espacées de la partie montagneuse de la Moldavie
4. Village aux maisons alignées le long de la route, Pays de Lăpuș
5. Petit groupe de maisons de Motzi dans les Monts Apuseni
6. Village compact du Maramureș
7. Entrée d'un chai olténien construit en poutres de chêne et recouvert de sarments de vigne (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie — Golești)
8. Magasin à maïs en baguettes tressées du nord de l'Olténie
9. Porte grillagée du cellier d'une maison de Munténie
10. Chais recouverts de sarments de vigne sur une charpente pyramidale de poutres de chêne, Olténie
11. Grange à céréales de Gorj (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie)
12. Dépense du Pays de Vrancea (aujourd'hui au Musée du Village)
13. Chai du Pays de Vrancea (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie)
14. Entrée, aux poutres façonnées, du chai du Pays de Vrancea
15. Resserre à toit asymétrique du Maramureș (aujourd'hui au Musée du Village)
16. Resserre à vêtements du Maramureș (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie — Cluj)
17. Immense toit de chaume, typique pour les hangars de l'ouest de la Transylvanie
18. Console d'une porte olténienne décorée de symboles solaires entaillés
19. Colonne torse d'un fenil et coin d'une porte d'Olténie
20. Piliers façonnés et ferronnerie d'une porte de Gorj
21. Hangar polygonal (au premier plan) d'une ancienne ferme de Motzi des Monts Apuseni
22. Porte du Maramureș. Détail (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie)
23. Détail de chantournement à une porte du centre de la Moldavie
24. Porte moldave nouvelle recouverte de petits bardeaux
25. Porte du Maramureș
26. Détail de porte du Maramureș en bois de chêne façonné
27. Rue d'une village du Maramureș, bordée de part et d'autre de hautes portes
28. Structure ouverte typique des exploitations roumaines de la région de Hunedoara
29. Ferme du Maramureș — maison, magasin à claire-voie, fenil, dépense à outils, hangar (aujourd'hui au Musée du Village)
30. Enclos de lattes à chaperon de bardeaux, dans une exploitation de Munténie
31. Enclos de branchages tressés à chaperon de chaume, dans une exploitation du centre de la Transylvanie
32. Ferme dans la vallée de l'Arieș, Transylvanie
33. Ferme isolée, à enclos de branchages tressés, des Monts Apuseni
34. Bâtiments annexes d'une ferme du nord de la Moldavie
35. Cour intérieure d'une ferme à enclos fortifié de la région de Hunedoara (aujourd'hui au Musée du Village)
36. Exploitation à régime fermé dans la zone de Bran, sud de la Transylvanie
37. Têtes de chevaux façonnés en bois de chêne à l'entrée d'une maison à demi enfouie du

https://biblioteca-digitala.ro

sud de l'Olténie (aujourd'hui au Musée du Village)
38. Maison à *foişor* (balcon) du Pays de Loviştе (aujourd'hui au Musée à ciel ouvert de Rîmnicu Vîlcea)
39. Charpente d'un toit en cours de construction
40. Façade d'une maison à demi enfouie du sud de l'Olténie (aujourd'hui au Musée du Village)
41. Détail de la balustrade de la célèbre maison Mogoş de Gorj (aujourd'hui au Musée du Village)
42. Rangée de colonnettes torses de la maison Mogoş
43. Base d'une colonnette de la maison Mogoş
44. Intérieur de maison olténienne, Ceauru — Gorj (aujourd'hui au Musée du Village)
45. Parois, de bois crépi et véranda à colonnes torses d'une maison de Gorj
46. Maison haute en bois de Vîlcea (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie)
47. Espace à demi ouvert d'une maison olténienne
48. Détail de poutres façonnées du *foişor* d'une maison de Vîlcea
49. Entrée du cellier occupant le niveau inférieur d'une maison haute en bois du nord de l'Olténie (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie)
50. Maison haute en bois du nord de l'Olténie
51. Poutres des parois et large auvent d'une maison haute du nord de l'Olténie
52. Maison haute de Curtişoara — Gorj (aujourd'hui au Musée du Village)
53. Colonne sculptée à l'entrée d'un cellier olténien
54. Entailles décorant une colonne d'une maison de Gorj
55. Colonne sculptée d'une maison haute du nord de l'Olténie
56. Détail de sculpture d'une colonne
57. Plate-forme servant de lit sur la véranda supérieure d'une maison haute en bois du nord de l'Olténie
58. Semelles massives et colonnes sculptées d'une maison de Gorj
59. Colonne sculptée de la véranda d'une maison de Vîlcea (aujourd'hui au Musée à ciel ouvert de Rîmnicu Vîlcea)
60. Semelle, colonne et colonnette engagée d'une maison de Gorj
61. Maison haute du centre de l'Olténie
62. Maison du nord de la Munténie, à *foişor* central
63. Maison à *foişor* central surmontant l'entrée du cellier, nord de la Munténie
64. Maison d'Argeş, à *foişor* au-dessus du cellier
65. Détail de poutres façonnées du *foişor* d'une maison de la zone de Buzău
66. *Foişor* d'une maison de la zone de Buzău (au Musée du Village)
67. Âtre et hotte à l'intérieur d'une maison du Pays de Vrancea (aujourd'hui au Musée du Village)
68. Maison à une seule pièce, bâtie en troncs de sapin, Moldavie (aujourd'hui au Musée du Village)
69. Détail d'assemblage de poutres à une maison du Pays de Vrancea (aujourd'hui au Musée du Village)
70. Colonne sculptée d'une maison du centre de la Moldavie
71. Maison en poutres apparentes d'Audia — Neamţ (aujourd'hui au Musée du Village)
72. Escalier et *foişor* d'une maison de la partie montagneuse de la Moldavie
73. Détail de poutres et toit recouvert de bardeaux de grand format d'une maison du nord de la Moldavie
74. Véranda à colonnes sculptées d'une maison du nord de la Moldavie
75. Four à l'intérieur d'une maison du nord de la Moldavie (aujourd'hui au Musée du Village)
76. Intérieur de maison moldave, Straja — Suceava (aujourd'hui au Musée du Village)
77. Maison du nord de la Moldavie bâtie en troncs de sapin non équarris
78. Vestibule d'une maison du nord de la Moldavie (aujourd'hui au Musée du Village)
79. Toits recouverts de roseaux et de bardeaux, enclos de branchages tressés, poulailler à toit conique faisant partie d'une ferme de Moldavie (aujourd'hui au Musée du Village)
80. Véranda et détails d'assemblage de poutres à une maison des montagnes de la Moldavie (aujourd'hui au Musée du Village)
81. Intérieur de maison moldave, Mastacăn — Neamţ (aujourd'hui au Musée du Village)
82. Four à l'intérieur d'une maison de Transylvanie (aujourd'hui au Musée du Village)
83. Détail d'assemblage de poutres à une maison du centre de la Transylvanie
84. Intérieur de maison transylvaine, Drăguş — Făgăraş (aujourd'hui au Musée du Village)
85. Maison à toit pointu recouvert de bardeaux des Monts Apuseni
86. Colonnes sculptées de la véranda d'une maison de l'ouest de la Transylvanie
87. Détail de colonne sculptée d'une maison du Maramureş
88. Entrée d'une maison du Maramureş
89. Enclos et détails de façade d'une maison du Maramureş (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie)

https://biblioteca-digitala.ro

90. Colonne sculptée d'une maison du Maramureş (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie)
91. Arcades de bois d'une maison de la vallée de l'Arieş (aujourd'hui au Musée du Village)
92. Colonne et détail d'assemblage de poutres à une maison du Maramureş
93. Maison du Maramureş
94. Intérieur d'une maison du Pays de l'Oaş — Moişeni (aujourd'hui au Musée du Village)
95. Maison en poutres apparentes de Cîmpanii de Sus — Bihor (aujourd'hui au Musée du Village)
96. Maison en baguettes tressées d'Ostrov — Dobroudja (aujourd'hui au Musée du Village)
97. Maison du Pays de Chioaru
98. Maison du Pays de Lăpuş
99. Eglise en bois de Drăguţeşti (aujourd'hui au Musée de l'arboriculture et de la viticulture de Roumanie)
100. Base en brique mince et paroi à cordon médian de l'église de Drăguţeşti
101. Porte de l'église de Drăguţeşti, détail
102. Vue partielle du portique de l'église de Drăguţeşti
103. Colonne sculptée du portique de l'église de Peştişani — Gorj
104. Prolongements en consoles des poutres à l'abside de l'église en bois de Peştişani
105. Clocher de bois d'une église de Mehedinţi
106. Eglise en bois de Peştişani (Gorj)
107. Colonnes torses d'une église en bois d'Olténie
108. Colonne sculptée du portique d'une église en bois de Mehedinţi
109. Colonnes sculptées de la véranda de l'église en bois de Schitul Crasna
110. Portique de l'église en bois de Schitul Crasna — nord de l'Olténie
111. Poutre extérieure façonnée en forme de tête de cheval, à une église en bois de Mehedinţi
112. Abside de l'église en bois de Porcenii din Vale — Gorj
113. Colonne du portique de l'église en bois de Voeteştii din Deal — Gorj
114. Eglise en bois à la façade crépie et peinte, de Cireşu (Olténie).
115. Colonnes engagées du portique de l'église de Bălești — Gorj
116. Décor sculpté de l'église de Lintea — Scoarţa (Gorj).
117. Console intérieure en forme de tête de cheval de l'église en bois de Păroşi — Leleasca (Olt)
118. Eglise en bois du monastère Dintr-un lemn — Vîlcea
119. Décor de fenêtre à l'église en bois de Jupîneşti-Argeş
120. Fenêtre en bois du sanctuaire de l'église de Cîndeşti-Vale (Dîmboviţa)
121. Portique de l'église de Drăganu — Argeş: on remarque les poutres façonnées en forme de tête de cheval
122. Cordon sculpté de la porte de l'église en bois de Morăreşti—Piscu Calului (Argeş)
123. Détail du portique de l'église de Cîndeşti-Vale
124. Portique de l'église en bois de Valea Cucii—Argeş
125. Détail d'assemblage de poutres et cordon en torsade de l'église de Răchitoasa
126. Eglise en bois de Răchitoasa
127. Encadrement de fenêtre de l'église de Răchitoasa, Moldavie
128. Skite de Sihlea — Neamţ
129. Détail de l'encadrement de fenêtre de l'église de Răchitoasa
130. Détail du cordon médian de l'église de Miroslăveşti — Iaşi
131. Eglise en bois de Miroslăveşti
132. Détail du cordon de l'église de Miroslăveşti
133. Intérieur de l'église de Brăieşti, détail — Moldavie
134. Eglise en bois de Brăieşti
135. Poutre façonnée surmontant la porte de l'église de Brăieşti
136. Porte de l'église de Brăieşti
137. Encadrement de la porte de l'église de Brăieşti, détail
138. Encadrement de fenêtre avec volet et petites niches creusées dans le bois à l'église de Strîmba — Moldavie centrale
139. Eglise en bois de Strîmba — Moldavie centrale
140. Porte de l'église de Strîmba
141. Eglise du prince Dragoş — Volovăţ — Putna
142. Eglise de Volovăţ
143. Toit de l'église de Mărăşti — Vrancea, détail
144. Auvent et consoles décorées de symboles solaires de l'église de Călineşti — Suceava
145. Consoles et petites niches à l'église de Horodnic — nord de la Moldavie
146. Consoles en forme de tête de cheval de l'église de Boiştea — Bacău
147. Eglise de Fărcaşa — Neamţ
148. Poutres, consoles et auvent de l'église de Băişeşti — nord de la Moldavie
149. Décor sculpté du portique de l'église de Luncani — Bacău
150. Encadrement de porte de l'église de Ştioboreni — Vaslui
151. Assemblages de poutres et consoles à l'abside de l'église de Drăguşeni — Suceava

https://biblioteca-digitala.ro

152. Cordon en torsade et fenêtre de l'église de Lipovăț — Vaslui
153. Encadrement de fenêtre de l'église de Puiești
154. Encadrement de porte de l'église de Puiești — Vaslui; le vase à fleurs est stylisé à la manière d'un cyprès
155. Consoles ornées de symboles solaires à l'église de Răpciuni — Neamț (aujourd'hui au Musée du Village)
156. Fenêtre de l'église de Răpciuni
157. Eglise en bois de Vîrgolici — Botoșani
158. Porte de l'église de Horodnic — nord de la Moldavie, détail
159. Toit de l'église de Răpciuni; à l'arrière-plan, la maisonnette de Zăpodeni — Vaslui (aujourd'hui au Musée du Village)
160. Eglise de Surdești
161. Portique de l'église de Surdești, détail
162. Portique et toit à pente brisée de l'église de Surdești
163. Symbole solaire et torsades à l'entrée de l'église de Surdești
164. Eglise en bois du Maramureș
165. Eglise en bois du Maramureș
166. Eglise en bois du Maramureș
167. Eglise en bois du Maramureș
168. Toit à pente brisée, cordon en torsade et consoles à l'église de Cuhea — Maramureș
169. Eglise de Cuhea — Maramureș
170. Eglise en bois du Maramureș
171. Eglise en bois du Maramureș
172. Eglise de Broaște — Monts Apuseni
173. Eglise en bois du Maramureș — Rona de Jos
174. Eglise de Dragomirești — Maramureș (aujourd'hui au Musée du Village)
175. Eglise de Ieud — Maramureș
176. Eglise en bois de la Crișana
177. Portique d'une église de la Crișana
178. Eglise en bois du Bihor
179. Eglise de Borumlaca — Bihor
180. Eglise en bois du Banat — Monts du Semenic
181. Eglise de Beiuș
182. Eglise de Rieni — Bihor
183. Détail d'assemblage de poutres à l'église de Chiraleș — dép. de Bistrița-Năsăud (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée d'ethnographie de la Transylvanie)
184. Abside de l'église de Chiraleș, détail
185. Eglise de Chiraleș
186. Cordon médian de l'église de Cizer, détail
187. Abside à portique et colonnes de l'église de Cizer, dép. de Sălaj (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie)
188. Porte de l'église de Petrind, détail
189. Torsades à l'entrée de l'église de Cizer, détail
190. Détail d'encadrement de la porte du naos de l'église de Chiraleș
191. Eglise de Petrind, détail montrant les quatre tourelles encadrant la base de la grande tour.
192. Couverture de bardeaux de l'église de Petrind, détail
193. Eglise de Petrind, dép. de Sălaj (aujourd'hui dans la section à ciel ouvert du Musée ethnographique de la Transylvanie)

https://biblioteca-digitala.ro

Summary

There is perhaps no art so closely bound to or rather so harmoniously integrated into the landscape as architecture, particularly popular architecture, for peasant buildings are a direct expression of the close relationship between nature and the requirements of human life in the various social and economic stages of rural communities. And nowhere else is the organic character of the constructive conception more obvious, for peasant architecture meets both functional and aesthetic requirements, in keeping with the general laws of the art of building, bearing at one and the same time the stamp of infinite variety. In this respect — i.e. unity within variety — the Romanian popular architecture is one of the most interesting creations of the peasant in Europe, maybe even the world over. The material presented in the various chapters of this book on technique, designing and interior distribution, volumes, elevation and decoration of houses and outbuildings as well as of churches — is an evidence of the powerful unity of peasant architecture in wood. The unity of folk art and architecture corresponds to a linguistic unity; it is also a substantial element of the cultural unity of the Romanian people. It was generated through perpetuation of an age-old tradition, which flourished for thousands of years in these parts extending from the Carpathians to the Danube, and has been preserved by some miracle — one might presume at first sight — yet due, in fact, to the isolation of the Carpathian area which migrations always avoided, taking a roundabout route, north or south of the Carpathians. Yet, apart from this basic unity, one can perceive manifold interpretations which lend Romanian architecture its peculiar charm, born of the perpetual return to a stylistic matrix repeatedly treated and reinterpreted in an infinite gamut of variations on a basic theme, like ample chord always recognizable.

All the developments of a very ancient history — too often dramatic — facilitated and entailed the contact with echoes of the culture of various worlds, merging in the primordial symbiosis between Thracians, Dacians and Romans, to form a deeply original and always present vision. All this in the midst of a generous natural scenery, one of the most diversified in Europe. Few countries in Europe can boast of a such diversity of forms of relief and characteristic geographic features on a comparatively small area.

The geographic configuration of Romania is surprisingly harmonious and almost perfectly eliptical in shape: Romania consists of huge relief levels concentrically disposed all around Transylvania — a plateau encircled by the great ring of the Carpathians; hills and more plateaus surround the mountains; then follows a lower level consisting of plains which reach as far as the Black Sea and the banks of the Danube. The waterway system, so important for the development of human settlements, is disposed radially: the rivers, long and numerous, rise from the Carpathians and flow westward, southward and eastward, i.e. in the direction of the plains. The Romanian villages bear the imprint of the diversity of the natural scenery; the straggling villages of the cattle breeders, of the foresters and the farmers, who cultivate the high terraces in the Carpathians, are different from those of the plateaus and hills, where vine or fruit growers and cattle breeders live; and the latter are different from the houses of

https://biblioteca-digitala.ro

the fishermen along the seashores and the mirific Danube Delta, unique of its kind in Europe. The Romanian village, the rural community lasting all through centuries from times immemorial, have lived and built their dwelling-houses in the midst of a natural scenery of utmost variety, changing its aspect completely four times a year, owing to the succession of seasons in a temperate continental zone. The Romanian peasant architecture had to adapt itself to these conditions always conforming to the climate and, at one and the same time, in harmony with the *décor*, rhythmically transfigured four times a year. A future study of the integration of the Romanian village (as a system of architectural objects) into the landscape — shrouded in a thick layer of snow in winter, then in the light delicate shades of the meadows and hayfields in early spring, followed by the dark green of the forests and the yellow tints of ripe corn in mid-summer and, lastly, by the rich palette of the autumn with its copper-red tints — such a study will record the fascinating kaleidoscope of one and the same reality, well arranged yet always different in the changing light of colours. The chromatic values of Romanian architecture in wood — though at first sight seeming to be dominated by the reddish hues of the pine-wood or by the ashy colour of the oak-wood, both with the patina added by long years — will come out in bold relief in the innumerable nuances marking the transition from one colour to another, through the shadows generated by the harmoniously combined volumes of the buildings. The Romanian landscape forms a splendid background for the architecture of the villages with all their buildings and ornamented structures, organically implanted — by history and by the endless succession of generations on the same territory — in a setting apparently protean. The result is a humanized natural scenery specific to the zones of archaic peasant civilization.

We could not possibly present here the typology of the peasant buildings in Romania as there are no less than 80 different ethnographic zones. We can however make a general survey of popular architecture — an architecture of great beauty — starting from the main features of the country's varied landscape, a suitable background for the remarkable variety of architectural forms peculiar to certain regions and zones which came into being in different historical conditions during the stages of socio-economic development of the Romanian rural society all along the centuries. In the numerous 'lands' set up in early feudal times as well as later, in the 'regions' nestling in the mountains and along the river valleys or in the hard of access wooded plateaus of Moldavia, Transylvania and Wallachia, houses and churches were designed, different decorative modalities and various techniques were devised, all architectural forms harmoniously integrated into the unitary patterns of Romanian peasant architecture.

The vast mantle of forests that spread all over the country was the main source of building material for Romanian peasant architecture. Yet it would be wrong to consider that wood alone was used for building purposes in our country. Suffice it to mention — for the past — the vast architectural stone ensembles of the Dacian capital in the Orăştie mountains or in the many Roman cities erected in Dacia, the Greek and Roman buildings in the Pontic walled cities, the large number of stately mediaeval stone monuments, and, lastly, the remarkable tradition in the Romanian peasant architecture of using stone as a building material for the houses in numerous (twelve in all) ethnographic zones. Besides stone, earth has always been a very important raw material used very successfully in building houses. The variety of the Romanian peasant architecture appears even greater owing to the very nature of the three basic building materials mentioned above (oak-, beech-, fir-, and pine-wood, etc., round pebbles, gravel, flag-stones, quarried blocks, etc.) and especially to the different techniques used in processing the material. Thus the Romanians' art of building expressed itself through various materials, each requiring the builder to have a thorough knowledge of their natural properties and of the special technique to be used when processing them. It is not devoid of interest to see the territorial distribution of the various building materials. Closely following the harmonious disposition of Romania's relief features, a map will show the building materials and techniques harmoniously disposed in concentric rings: the centre of the Transylvanian plateau — a zone where houses are made of wattle and daub — is surrounded by a wide circle of log-buildings covering both sides of the slopes of the Carpathian range and spreading far into the foothills inside and outside of the Carpathians; this ring, in its turn, is surrounded by an outer ring of buildings

https://biblioteca-digitala.ro

made of wattle and daub, completed near the borders of the country by zones where houses are made of earth. The zones where stone buildings prevail are in the shape of islands to be found all over the country, in the mountains, on the hills and in the plains, in all the historical Romanian provinces, from the Banat and Oltenia to Dobrudja, from Wallachia and Moldavia to Transylvania.

We considered it necessary and useful to mention the peculiar features of Romanian folk architecture which few people are familiar with, as specialists have seldom turned their attention to it in their studies. Nevertheless, the varied architectural means of expression we can find in folk art shed a new light on the famous peasant wooden constructions of the Romanians; thus wooden buildings no longer appear to be the sole manifestation of the creative forces of the people in the field of architecture, but only one of its modalities. A closer study of the architectural space, which the Romanians conceive in the various hypostases of the raw material used, will prove quite fruitful in the future, for it will stress the originality of the Romanian wooden constructions as compared to those in other parts of Europe and of the world. Their originality may also spring from the contact with the constructive experience derived from the use of other materials, quite obvious for anyone wishing to compare, for instance, the somewhat monotonous impression made by the northern Scandinavian architecture in wood, devoid of the salient features the vicinity and pregnant utilization of stone and clay would lend it. It is worth mentioning that, considering the European context, the coexistence of stone and wood — in the same building at times (and we are not referring only to the omnipresence of stone in the plinth-walls, so important in Romanian popular architecture) — is a link between Romanian architecture and the one in the South of Europe. In like manner, the thick coating of clay, placed in layers, on the wooden walls, the wavy surfaces and undulating lines lend Romanian buildings originality and warmth absent in the wood architecture of other countries. The age-old practice of covering the houses with a layer of clay, which goes back to the Neolithic Age, has misled outstanding foreign researchers who maintain that the Romanian territory belongs to earth architecture.

Of the two important wood-building techniques used in Europe — crowns of horizontal logs *(Blockbau)* and wooden sustaining frames filled up with various materials *(Fachwerk)* — it is the *Blockbau* technique that prevails in Romania. In this respect, Romanian architecture joins the great area of Northern European architecture, comprising Scandinavia, the Baltic basin, the wooded expanses of Russia and large parts of the great almost uninterrupted mountain range that covers Europe from the Black Sea to the Atlantic: the Carpathians, the Alps, the Pyrenees. The *Fachwerk* type covers almost the whole of Central and Western Europe and reaches north as far as Scotland, Denmark and the south of Sweden; this type is not represented in Romania under its most developed forms as, for instance, in Germany or France. On the other hand, we must strongly emphasize the existence in Romania of the wattle technique covering large areas on the plateaus and in the foothills. This technique — of very old tradition the world over — can be considered the precursor and a more developed stage of the *Fachwerk*. We must also mention the presence, particularly in the southern parts of Romania, of a system of building, termed 'half-timber work' consisting of a wooden framework with diagonal counter-braces and the spaces between them filled with adobe or bricks; it is frequently used all over the Balkan Peninsula and can be regarded the south-eastern European variant of the *Fachwerk*. In Romania, however, the system is somewhat newer and cannot vie — in historical importance — with the wattle technique using thick upright sticks as support; the latter is of great antiquity in Romania, as shown by the numerous archaeological excavations.

The most varied constructions have been erected in Romania in both techniques, horizontal logs disposed in crowns and wattle: dwelling-houses, churches, fences, gates, all sorts of outhouses the Romanian people needed in their numerous and varied pursuits, centered in the past round the two basic traditional occupations, agriculture, with all its branches, and cattle breeding.

https://biblioteca-digitala.ro

List of illustrations

1. Shingled roof fastened with wooden nails of a storehouse from the Vrancea Land, detail (now in the Village Museum, Bucharest)
2. Straggling village near the sources of the Suceava river
3. Straggling village in the mountainous regions of Moldavia
4. Village stretching along the road, Lăpuș Land
5. Clustered houses of the Motzi in the Apuseni Mountains
6. Clustered village in Maramureș
7. Oltenian cellar door made of oak-wood and covered with climbing vine (now in the Tree and Vine-growing Museum, Goleşti village, Romania)
8. Maize barn made of wattle, North Oltenia
9. Latticed cellar-gate of a house in Wallachia
10. *Pimnițe* (wine cellars) covered with climbing vine on a pyramidal framework of oak logs, Oltenia
11. *Jitniță* (granary) from Gorj County (now in the Tree and Vine-growing Museum, Romania)
12. *Căsoaie* (storehouse) from Vrancea Land (now in the Village Museum)
13. Wine cellar from Vrancea Land (now in the Tree and Vine-growing Museum of Romania)
14. Carved gate of a wine cellar from Vrancea Land
15. *Coleșnă* (penthouse) from Maramureș with asymmetrical roof (now in the Village Museum)
16. Clothes closet from Maramureș (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania, Cluj)
17. Large thatched roof typical of the sheds in Western Transylvania
18. Oltenian door panel decorated with chiselled rosettes solar in shape
19. Pillar decorated with carved snakes at a barn and corner of Oltenian gate
20. Carved pillars and wrought iron ornaments of a gate in Gorj County
21. Polygonal barn (foregorund) in an old Motzi homestead in the Apuseni Mountains
22. Gate from Maramureș. Detail of carving (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)
23. Fretwork on a gate from the centre of Moldavia (detail)
24. New Moldavian gate with roof of small shingles
25. Gate of Maramureș
26. Gate of Maramureș carved in oak wood (detail)
27. Country lane in a village of Maramureș, lined up with high gates on both sides
28. The open lay-out typical of the Romanian homesteads in the Hunedoara Land
29. Homestead from Maramureș — house, cattle-shed, bushel, penthouse, barn (now in the Village Museum)
30. Fence of a homestead in Wallachia made of laths, with shingle roof
31. Fence of wattle with straw-thatched roof at a homestead in the centre of Transylvania (now in the Village Museum)
32. Homestead in the Arieș Valley, Transylvania
33. Isolated homestead fenced with wattle, in the Apuseni Mountains.
34. Outbuildings in a homestead in the north of Moldavia
35. Courtyard of a homestead with fortified enclosure, Hunedoara County (now in the Village Museum)
36. Enclosed homestead in the Bran zone, the south of Transylvania
37. Horse heads carved in oak-wood guarding the entrance to a dug-out hut from the south of Oltenia (now in the Village Museum)

https://biblioteca-digitala.ro

38. House with *foișor* (loggia) from Loviștea Land (now in the Open-air Museum in Rîmnicu Vîlcea
39. Wooden framework for a roof under construction
40. Façade of a dug-out hut from the south of Oltenia (now in the Village Museum)
41. Detail of the balustrade of the well-known Mogoș house from Gorj County (now in the Village Museum)
42. Spiralling colonnettes of the Mogoș house
43. Base of a colonnette of the Mogoș house
44. Interior of an Oltenian house from the village of Ceauru, Gorj County (now in the Village Museum)
45. Plastered wooden walls and porch with spiralling pillars of a house in Gorj County
46. Tall wooden house from Vîlcea County (now in the Tree and Vine-growing Museum of Romania)
47. Half-sheltered precincts of an Oltenian house
48. Carved beams of a loggia at a house in Vîlcea County (detail)
49. Entrance to the wine cellar, in the basement of the one-storeyed wooden house from the north of Oltenia (now in the Tree and Vine-growing Museum of Romania)
50. One-storeyed wooden house from the north of Oltenia
51. The log-walls and broad eaves of the house in the north of Oltenia
52. One-storeyed house from the village of Curtișoara, Gorj County (now in the Village Museum)
53. Carved pillar at the entrance of an Oltenian wine-cellar
54. Carvings on a house-pillar, Gorj County
55. Carved pillar of the one-storeyed house from the north of Oltenia
56. Detail of a carved pillar
57. Raised bed on the upper porch of the one-storeyed wooden house from the north of Oltenia
58. The massive foundations and carved pillars of a house in Gorj County
59. Carved porch-pillar of a house in Vîlcea County (now in the Open-air Museum in Rîmnicu Vîlcea)
60. *Groși* (logs used as supports), colonnette and *undrea* (pilaster) of a house from Vîlcea County
61. One-storeyed house in the centre of Oltenia
62. House with central loggia in the north of Wallachia
63. House with central loggia raised over the entrance to the cellar, Northern Wallachia
64. House with loggia over the cellar, Argeș County
65. Carved beams of a house in Buzău — detail of loggia
66. Loggia of a house from Buzău (now in the Village Museum)
67. The oven and chimney in a house from Vrancea Land (now in the Village Museum)
68. One-roomed house built of fir-logs, Moldavia (now in the Village Museum)
69. Joins of a house from Vrancea Land — detail (now in the Village Museum)
70. Carved pillar of a house in Central Moldavia
71. House built of logs from the village of Audia, Neamț County (now in the Village Museum)
72. Stairs and loggia of a house in the mountainous parts of Moldavia
73. Beams and roof of long shingles of a house in the north of Moldavia (detail)
74. Porch with carved pillars of a house in the north of Moldavia
75. Oven inside a house from the north of Moldavia (now in the Village Museum)
76. Interior of a Moldavian house from the village of Straja, Suceava County (now in the Village Museum)
77. House from the north of Moldavia, built of round fir-logs (now in the Village Museum)
78. Lobby in a house from the north of Moldavia (now in the Village Museum)
79. Reed and shingle roofs, wattle fences, hen coop with cone-shaped roof of a Moldavian homestead (now in the Village Museum)
80. Porch and details of joins of a house from the Mountains of Moldavia (now in the Village Museum)
81. Interior of a Moldavian house from the village of Mastacăn, Neamț County (now in the Village Museum)
82. Oven in a house from Transylvania (now in the Village Museum)
83. Detail of joins at a house in the centre of Transylvania
84. Interior of a house from the village of Drăguș, Făgăraș County (now in the Village Museum)
85. House with pointed shingle roof in the Apuseni Mountains
86. Carved porch pillars of a house in the west of Transylvania
87. Carved pillar of a house in Maramureș (detail)
88. Entrance to a house in Maramureș
89. Fence and façade of a house from Maramureș — detail (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)

https://biblioteca-digitala.ro

90. Carved pillar of a house from Maramureș (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)
91. Wooden archway of a house from the Arieș Valley (now in the Village Museum)
92. Pillar and joins of a house in Maramureș (detail)
93. House in Maramureș
94. Interior of a house from the village of Moișeni, Oaș Land (now in the Village Museum)
95. House built of logs from the village of Cîmpanii de Sus, Bihor County (now in the Village Museum)
96. House built of wattle from Ostrov, Dobrudja (now in the Village Museum)
97. House in Chioarului Land
98. House in Lăpuș Land
99. Wooden church from the village of Drăguțești, Argeș County (now in the Tree and Vine-growing Museum of Romania)
100. Thin brick foundation and wall with median cornice of the church from the village of Drăguțești
101. Front door of the church from Drăguțești (detail)
102. Part of the porch of the church from Drăguțești
103. Carved porch pillar of the church in the village of Peștișani, Gorj County
104. Beam-ends forming consoles in the apse of the wooden church in the village of Peștișani
105. Wooden steeple of a church of Mehedinți County
106. The wooden church in the village of Peștișani
107. Snake pillar of an Oltenian wooden church
108. Carved porch pillar of a wooden church in Mehedinți County
109. Carved pillars adorning the entrance of the church in Schitul Crasna
110. Porch of a wooden church of Schitul Crasna, Northern Oltenia
111. Exterior beam in the shape of a horse-head — wooden church in Mehedinți County
112. Altar apse of the wooden church in the village of Porcenii din Vale, Gorj County
113. Porch pillar of a wooden church in the village of Voetești din Deal, Gorj County
114. Wooden church with exterior frescoes on the plastered façade, in the village of Cireșu in Oltenia
115. *Undrele* (pilasters) at the porch of the church in the village of Bălești, Gorj County
116. Wood-work of the porch of the church of Lintea-Scoarța, Gorj County
117. Interior console carved in the shape of a horse head, the church in the village of Părași-Lebeasca, Gorj County
118. 'Dintr-un Lemn' Monastery, Vîlcea County
119. Ornamented window of the wooden church in the village of Jupînești, Argeș County
120. Wooden window frame at the altar of the church in the village of Cîndești-Vale, Dîmbovița County
121. Porch of the church in the village of Drăganu, Argeș County; the beams are carved in the shape of horse heads
122. Rope-moulding on the entrance door of the church in the village of Morărești-Piscu Calului, Argeș County
123. Detail of the porch of the church in the village of Cîndești-Vale
124. Porch of the wooden church in the village of Valea Cucii, Argeș County
125. Detail of joins and cable moulding of the church in Răchitoasa
126. Wooden church in the village of Răchitoasa
127. Window frame of a window of the church in the village of Răchitoasa, Moldavia
128. Sihlea hermitage, Neamț County
129. Window frame of the church in the village of Răchitoasa (detail)
130. Median moulding of the church in the village of Miroslăvești, Jassy County (detail)
131. Wooden church in the village of Miroslăvești
132. Detail of moulding of the church in the village of Miroslăvești
133. Interior of the church in the village of Brăiești, Moldavia (detail)
134. Door of the church in Brăiești
135. Carved beam over the door of the church in Brăiești
136. Wooden church in Brăiești
137. Detail of the door frame of the church in Brăiești
138. Window frame with shutter and niches carved in wood of the church in the village of Strîmba, centre of Moldavia
139. Wooden church in Strîmba, centre of Moldavia
140. Door of the church in Strîmba
141. Dragoș Vodă Church in Volovăț, Putna
142. The church in the village of Volovăț
143. Roof of the Church in Mărăști, Vrancea County (detail)
144. Eaves and consoles with solar rosettes of the church in the village of Călinești, Suceava County
145. Consoles and niches of the church in Horodnic, Northern Moldavia
146. Consoles shaped like horse heads of the church in the village of Boiștea, Bacău County
147. Church in Fărcașa, Neamț County

https://biblioteca-digitala.ro

148. Beams, consoles and eaves of the church in the village of Băişeşti, Northern Moldavia
149. Carved wooden porch of the church in Luncani, Bacău County
150. Door frame of the church in the village of Ştiboreni, Vaslui County
151. Joins and consoles of the apse of the church of Drăguşeni, Suceava County
152. Cable moulding and small window of the church in the village of Lipovăţ, Vaslui County
153. Window-frame of the church in Puieşti
154. Door frame of the church in the village of Puieşti, Vaslui County, the flower vase is shaped like a cypress
155. Consoles decorated with solar rosettes of the church from the village of Răpciuni (now in the Village Museum)
156. Window of the church from Răpciuni
157. Wooden church in the village of Vîrgolici, Dorohoi County
158. Door of a church in the north of Moldavia (detail)
159. Roof of the church in the village of Răpciuni; in the background — small house of the village of Zăpodeni, Vaslui County (now in the Village Museum)
160. The church in the village of Surdeşti
161. Porch of the church in Surdeşti (detail)
162. Porch and double eaves of the church in Surdeşti
163. Rosette and cable mouldings on the entrance door of the church in Surdeşti
164. Wooden church in Maramureş
165. Wooden church in Maramureş
166. Wooden church in Maramureş
167. Wooden church in Maramureş
168. Double eaves, cable moulding and consoles of the church in the village of Cuhea, Maramureş
169. The church in Cuhea, Maramureş
170. Church in Maramureş
171. Church in Maramureş
172. The church in the village of Broaşte, the Apuseni Mountains
173. Wooden church in Maramureş, Rona de Jos village
174. The church from the village of Dragomireşti, Maramureş (now in the Village Museum)
175. The church in Ieud, Maramureş
176. Wooden church in Crişana
177. Porch of a church in Crişana
178. Church in Bihor County
179. Church in the village of Borumlaca, Bihor County
180. Wooden church in Banat, in the Semenic Mountains
181. Church in Beiuş
182. The church in the village of Rieni, Bihor County
183. Joins at the church from Chiraleş, Bistriţa-Năsăud County (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)
184. The apse of the church from Chiraleş (detail)
185. The church from Chiraleş
186. Median cornice of the church from Cizer (detail)
187. The apse with porch and pillars of the church from Cizer
188. Door of the church from the village of Petrind, Sălaj County (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)
189. Cable mouldings on the entrance door of the church from Cizer, Sălaj County (now in the open-air section of the Ethnographic Museum of Transylvania)
190. Detail of the door frame between the nave and ante-nave of the church from Chiraleş
191. Detail of the four small steeples at the base of the high steeple of the church in the village of Petrind
192. Shingled roof of the church in Petrind (detail)
193. The church in Petrind

https://biblioteca-digitala.ro

Sumar

Civilizația românească a lemnului 5

CASĂ ȚĂRĂNEASCĂ 9
- Dovezi arheologice ale vechimii construcțiilor de lemn 10
- Forme originare în arhitectura de lemn românească 13
- Tehnică, elevație, volume, fațade 18
- Planurile și funcționalitatea interiorului 22
- Decorul 32

BISERICI DE LEMN 43
- Materiale și tehnici de construcție 46
- Plan și elevație 47
- Decorul 49
- Locul bisericilor românești în arhitectura europeană de lemn 51

Încheiere 54

Bibliografie 62

Résumé 69

Table des illustrations 72

Summary 76

List of illustrations 79

https://biblioteca-digitala.ro

REDACTOR: MARIA CORDONEANU
MACHETA: ELENA JUCU-MIRESCU

APĂRUT 1974;
COLI DE TIPAR 10,5; PLANȘE TIP. ÎNALT: 44
C. Z. PENTRU BIBLIOTECILE MARI 7.726;
C. Z. PENTRU BIBLIOTECILE MICI 7
TIRAJ 1700+170

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ ARTA GRAFICĂ
CALEA ȘERBAN VODĂ NR. 133
BUCUREȘTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

În seria

Comori de artă din România

au apărut:

ARBORE

VORONEȚ

HUMOR

BRODERIA MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ

PODOABE MEDIEVALE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

ARTA BRÂNCOVENEASCĂ

MOȘTENIREA ARTEI BIZANTINE ÎN ROMÂNIA

ICOANE VECHI ROMÂNEȘTI

ARHITECTURA POPULARĂ DIN ROMÂNIA

ARTA METALELOR PREȚIOASE ÎN ROMÂNIA

ARME ÎN MUZEELE DIN ROMÂNIA

Lei 70

https://biblioteca-digitala.ro

Comori de artă din România

Gh. M. Cantacuzino

« Tema casei de țăran, fie cea de la șes, cu proporții joase, sau cea de la munte, mai sveltă, se poate desvolta pînă la palat, iar stîlpii de lemn ai prispei pot deveni o colonadă monumentală. Acest element al stîlpilor tindei nu este decît principiul logiei clasice sau al peristilului. Mică și modestă cum este, casa țărănească are în ea elemente de monumentalitate ».

DIN « ARCADE, FIRIDE ȘI LESPEZI », 1930

Al. Tzigara — Samurcaş

« Fluette et mince, admirablement encadrée par le voisinage des peupliers balancés par le vent, la chapelle en bois doré par le temps, élevée sur la crête de la colline, repose solidement sur sa base de grosses poutres et paraît bien à l'abri sous son grand toit, qui la protège contre les neiges hivernales et le soleil ardent de l'été. La tourelle, comme une flèche élancée vers le ciel, attire l'attention sur ce bijou architectural, dont tous les éléments s'harmonisent si bien. Notre architecte, bûcheron et constructeur en même temps, a réussi à réaliser ce petit chef-d'œuvre, unique en son genre, rien que par le sentiment inné de l'harmonie, soutenu par l'art de tant de générations, dont il a hérité ces nobles qualités ».

DIN « L'ART DU PEUPLE ROUMAIN », 1925

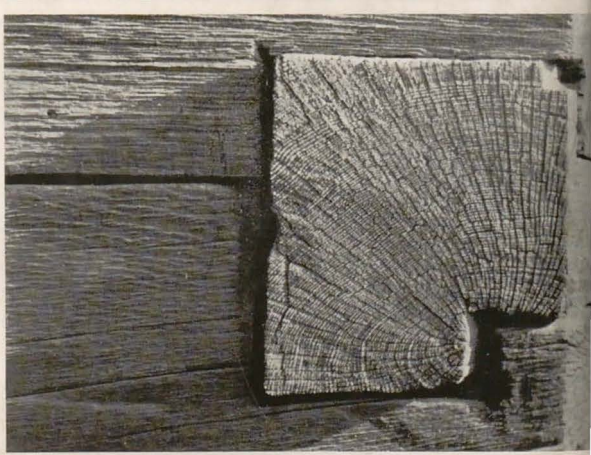

Editura Meridiane

https://biblioteca-digitala.ro